DRUŽBOSLOVNE RAZPRAVE

letnik XXVIII številka 69 april 2012

Slovensko sociološko društvo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
ISSN 0352-3608 UDK 3

Revijo izdajata Slovensko sociološko društvo in Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. /
Published by the Slovenian Sociological Association and the Faculty of Social Sciences at the University of Ljubljana.

Glavna urednica / Main editor:
Alenka Švab

Uredniški odbor / Editorial board:
Milica Antić Gaber
Karmen Erjavec
Valentina Hlebec
Tanja Kamin
Matic Kavčič
Tina Kogovšek
Alenka Krašovec
Roman Kuhar
Miran Lavrič
Blaž Lenarčič
Vesna Leskošek
Majda Pahor
Mojca Pajnik
Tanja Rener
Mateja Sedmak
Miroslav Stanojević
Zdenka Šadl
Karmen Šterk

Pridruženi svetovalni uredniki / Adviory editors:
Nina Bandelj, *University of California, Irvine*
Ladislav Cabada, *University of West Bohemia, Pilsen*
Sonja Drobnič, *University of Hamburg*
Jana Javornik Skrbinšek, *Umeå University*
Thomas Luckmann, *Prof. Emeritus, University of Konstanz*
Sabina Mihelj, *Loughborough University*
Katarina Prpić, *Institute of Social Research in Zagreb*
Sabrina P. Ramet, *Norwegian University of Science and Technology*
Zlatko Skrbiš, *University of Queensland*
Judit Takacs, *Institute of Sociology, Hungarian Academy of Science*
Zala Volčič, *University of Queensland*

Tehnična urednica / Technical editor:
Tjaša Žakelj, *tjasa.zakelj@zrs.upr.si*

Urednica recenzij knjig / Reviews editor:
Andreja Vezovnik, *andreja.vezovnik@fdv.uni-lj.si*

Jezikovno svetovanje / Language editors:
Nataša Hribar, Tina Verovnik, Murray Bales

Bibliografska obdelava / Bibliographical classification of articles:
Janez Jug

Oblikovanje naslovnice / Cover design:
Amir Muratović

Prelom / Text design and Typeset:
Polona Mesec Kurdija

Tisk / Print:
Birografika BORI, Ljubljana

Naklada / Number of copies printed: 320

Naslov uredništva / Editors' postal address:
Revija Družboslovne razprave
Alenka Švab
Fakulteta za družbene vede
Kardeljeva pl. 5, SI-1000 Ljubljana
Tel. /Phone: (+386) 1 5805 202
Elektronska pošta / e-mail: *alenka.svab@fdv.uni-lj.si*
Spletna stran / Internet: *http://www.druzboslovnerazprave.org/sl/*

Revijo sofinancira / The Journal is sponsored by:
Izid publikacije je finančno podprla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije iz naslova razpisa za sofinanciranje domačih in znanstvenih periodičnih publikacij / Slovenian Book Agency.

Letna naročnina (3 številke) / Annual subscription (3 issues):
individualna naročnina / individual rate: 25 EUR; za organizacije / institutional rate: 50 EUR; za študente in brezposelne / students and unemployed discount rate: 16 EUR; cena posameznega izvoda / single issue rate:16 EUR. Za člane Slovenskega sociološkega društva je naročnina vključena v društveno članarino. / The annual Slovenian Sociological Association membership fee includes the journal's annual subscription rate. Družboslovne razprave je mogoče naročiti na naslovu uredništva ali na spletni strani revije. / Subscription requests can be sent to the editors' postal address.

Družboslovne razprave so abstrahirane ali indeksirane v / Družboslovne razprave is abstracted or indexed in: CEEOL (Central and Eastern European Online Library), **COBIB.SI, CSA** (Cambridge Scientific Abstracts): ▪ CSA Worldwide Political Science Abstracts ▪ CSA Social Services Abstratcs ▪ Sociological Abstracts (Online), **EBSCOhost** ▪ Current Abstracts ▪ Political Science Complete ▪ SocINDEX ▪ SocINDEX with Full Text ▪ TOC Premier, **OCLC:** ▪ Sociological Abstracts (Online)

Uredniška politika: Družboslovne razprave so revija, ki objavlja kolegialno recenzirane znanstvene članke in recenzije knjig. V recenzijski postopke sprejema članke v slovenščini in angleščini s področja sociologije, komunikologije, poltitologije in kulturologije ter tem raziskovalnim področjem bližnjih družboslovnih disciplin. Pri izboru člankov za objavo se upošteva njihova raziskovalna inovativnost ter aktualnost glede na trende v znanstveni skupnosti, v kateri je revija zasidrana. V teoretskem in metodološkem pogledu je revija pluralistično naravnana, posebno skrb pa posveča utrjevanju slovenske družboslovne terminologije.

Editorial policy: Družboslovne razprave is a peer reviewed journal which publishes papers and book reviews. Contributions are invited in fields of sociology, media studies, political science, cultural studies and other studies which are close to these fields. The published contributions should display high level of research originality and address the themes which seem relevant to the scientific communities in which the journal is grounded. Both in theoretical and methodological respects the journal stands for pluralism.

Kazalo / Table of contents

ČLANKI / ARTICLES

JE ZGODOVINA DIPLOMACIJE RES PRVENSTVENO (LE) POLITIČNA? / Is the history of diplomacy really (only) a matter of politics?
Boštjan Udovič 7

KULTURNA DIPLOMACIJA IN KULTURA V MEDNARODNIH ODNOSIH: ŠTUDIJA PRIMERA SLOVENSKE ZUNANJE POLITIKE / Cultural diplomacy and culture in international relations: A case study of Slovenian foreign policy
Jure Požgan in Ana Bojinović Fenko 25

OKOLJSKA DIPLOMACIJA – ODGOVOR NA GLOBALNE OKOLJSKE IZZIVE 21. STOLETJA? / Environmental diplomacy – An answer to the global environmental challenges of the 21st century?
Danijel Crnčec 55

DIPLOMACIJA VIROV – INSTRUMENT PRETEKLOSTI ALI PRIHODNOSTI: PRIMER ODNOSOV RUSKE FEDERACIJE DO EU / Resource diplomacy – An instrument of the past or future? The case of the Russian Federation's relations with the EU
Denis Mancevič 75

RECENZIJE KNJIG / BOOK REVIEWS

Rok Svetlič: Filozofija človekovih pravic.
Anej Korsika 99

Aleš Bunta: Magnetizem neumnosti: Platon, Erazem Rotterdamski, Alan Ford.
Aleš Rojc 101

Mitja Velikonja: Titostalgija – študija nostalgije po Josipu Brozu.
Tomaž Pušnik 103

Jernej Pikalo, Blaž Ilc in Marinko Banjac: Meje globaliziranega sveta.
Tjaša Pureber 106

Michel Foucault: Besede in reči: arheologija humanističnih znanosti.
Goran Gaber 108

Mladen Dolar: Kralju odsekati glavo: Foucaultova dediščina.
Luka Zevnik 111

ČLANKI / ARTICLES

Pregledni znanstveni članek UDK 341.71(091): 339.92

Boštjan Udovič

JE ZGODOVINA DIPLOMACIJE RES PRVENSTVENO (LE) POLITIČNA?

POVZETEK: V članku se avtor osredotoča na zgodovino diplomacije skozi prizmo spodbujanja mednarodne menjave med državami. Njegova teza je, da je bila diplomacija večji del svoje zgodovine pogojena z gospodarskimi interesi in da je šele v času institucionalizacije moderne mednarodne skupnosti, še posebej pa po francoski revoluciji postajala vse bolj politična. Tako je bila v zadnjih 200 letih pogosto le sredstvo za doseganje ciljev političnega državništva. Zato avtor poudarja, da moramo, če želimo diplomacijo razumeti, nanjo gledati tudi z vidika gospodarskega sodelovanja, ki je neločljivo povezano s politično aktivnostjo posameznikov, podjetij in držav.

KLJUČNE BESEDE: ekonomska in gospodarska diplomacija, francoska revolucija, konzuli, diplomati, državništvo

Is the history of diplomacy really (only) a matter of politics?

ABSTRACT: The article focuses on the history of diplomacy and its economic component. The author presumes that diplomacy has, throughout history, been conditioned by the economic interests of its actors (states, private merchants etc.) and began to take on its modern form in Italian city states, representing the first step in the international community's institutionalisation. The momentum of the French Revolution changed the position of economic interests in diplomacy, replacing it with the political component which dominated world diplomacy for a century. However, a shift in the world economy after the end of WWII created a sense of déjà vu in which the economic component of diplomacy regained its pre-French Revolution position by becoming one of the most important activities of diplomacy.

KEY WORDS: economic diplomacy, French Revolution, consul, diplomat, statecraft

1 Uvod[1]

Vprašanje, ki se postavlja pri analizi diplomacije, je, kam jo uvrstiti. Ob terminu diplomacija marsikdo (včasih celo večina) pomisli na »lepo oblečene« gospe in gospode, ki prebivajo v tujini in predstavljajo domačo državo predvsem s političnega vidika.[2] A ta stereotip je pogosto problematičen, saj pri analizi diplomacije mnogokrat izpuščamo pomen in aktivnosti diplomatov, ki ne službujejo v tujini, obenem pa diplomacijo redkokdaj razumemo drugače kot zgolj politično aktivnost. Prav zato se v tem članku lotevam diplomacije z drugačnega, ekonomskega vidika.

Večina zgodovinskih analiz in pogledov na diplomacijo slednjo obravnava kot golo politično sredstvo zunanje politike (Benko 1997: 255ff; Petrič 2010).[3] Tako ne preseneča dejstvo, da se tudi obravnavane tematike iz zgodovine diplomacije vežejo predvsem na vzpostavljanje miru (diplomacija vojne in miru; mirovne konference), delovanje političnih institucij (konferenčna diplomacija) oz. vzpostavljanje diplomatskih predstavništev (Mattingly 1937: 423ff; Queller 2004: 193ff) ter privilegijev in imunitet (npr. Dunajski kongres, Aachenski kongres, Havanski kongres idr.) diplomatov, da lahko opravljajo svojo funkcijo. Taka konceptualizacija diplomacije je preozka, saj pokriva le vidni spekter diplomacije, nikoli pa ne obravnava akterjev, ki so v ozadju.

Paradoksalno je, da je gospodarsko sodelovanje (in znotraj tega predvsem trgovanje) – kot ključ sodelovanja med državami – izgubilo pomen prav v obdobju pospešenega »preboja kapitalizma« (Benko 2000: 38ff). Nadomeščeno je bilo s političnim sodelovanjem – diplomacijo (ki se je okrepila predvsem po sklenitvi pogodb iz Münstra in Osnabrücka)[4] – in ekonomskim državništvom, ki pa za razliko od prejšnje ureditve ni bil več cilj (ki bi vodil do blaginje), ampak predvsem sredstvo za doseganje političnih koristi. In prav zaradi tega preskoka – ko se gospodarsko sodelovanje iz cilja prelevi v sredstvo – je v zgodovinski obravnavi pogosto zabeleženo, da se začetek diplomacije mogoče postaviti v čas italijanskih mestnih državic oz. njen razcvet v čas po koncu verskih vojn v Evropi (Black 2010: 43–46). Zato je namen tega prispevka, da na zgodovino diplomacije pogleda drugače, tj. skozi prizmo gospodarskega udejstvovanja držav, kar pomeni, da bom v njem analiziral zgodovino diplomacije skozi gospodarsko sodelovanje držav (predvsem) v Evropi. To bom lahko storil, ker bom v okvir analize – poleg klasične diplomatske aktivnosti – vključil tudi aktivnosti, ki bi jih danes klasificirali kot konzularne dejavnosti. Te so bile večino razvoja diplomacije ključni steber sodelovanja med državami (Mitić 1978).

---

1. Članek je del raziskovalnega dela v okviru CRP »Kako povečati učinkovitost slovenske gospodarske diplomacije« (V5-1039) in Programske skupine »Možnosti in priložnosti Slovenije in njenih akterjev v procesu globalizacije« (P5-0177).
2. Pri tem razumevanju gre za prvinsko asociacijo, ki je bila večkrat testirana pri srednješolcih in med izbrano publiko študentov na Fakulteti za družbene vede.
3. Politika je v analizi razumljena v ozkem pomenu te besede, kot državna aktivnost.
4. Gre za pogodbi *Instrumentum Pacis Monasteriensis* (med Svetim rimskim cesarstvom in Francijo) in *Instrumentum Pacis Osnabrugensis* (med Svetim rimskim cesarstvom in Švedsko).

Zaradi metodološke natančnosti bom v svoji obravnavi razvoja diplomacije uporabljal tri povezane termine: ekonomsko državništvo kot najširšo kategorijo ekonomskega udejstvovanja; ekonomsko zunanjo politiko kot delovanje države navzven na ekonomskem področju; ter ekonomsko in gospodarsko diplomacijo[5] kot sredstvi ekonomske zunanje politike za dosego družbene blaginje (Udovič 2009: 121–143). Metodološko bom preučevanje utemeljil na zgodovinski analitični metodi, značilni za analizo dogodkov, ki so se dogajali v različnih časovnih obdobjih.

Članek je razdeljen na štiri dele. V prvem delu prikazujem zgodovinski razvoj diplomacije skozi prizmo gospodarske aktivnosti do francoske revolucije. Drugi del pokriva obdobje francoske revolucije in *Pax Britannice* (1815–1914). V tretjem delu bom pojasnil velike spremembe v diplomaciji v začetku 20. stoletja in dogodke, ki so močno vplivali na razvoj diplomacije. Zadnji del prispevka pa je namenjen analizi vzrokov za ponoven in nagel vzpon ekonomske (in gospodarske) diplomacije po drugi svetovni vojni in v začetku 21. stoletja ter razločitev ekonomske od gospodarske diplomacije.

2 Diplomacija od njenih začetkov do francoske revolucije: od gospodarske k politični diplomaciji

Ko govorimo o začetkih diplomacije z zgodovinskega vidika, se nam običajno pogled ustavi v 15. stoletju, v času italijanskih mestnih državic, ki v moderni znanosti veljajo za začetnike klasične diplomacije, kot jo poznamo danes. Takšno razmišljanje je pogojeno z razumevanjem diplomacije kot politične aktivnosti in institucionalizacije slednje. Če pa na diplomacijo gledamo širše in v obravnavo vključimo tudi gospodarsko aktivnost, lahko korenine diplomacije najdemo daleč v preteklosti (Leguey-Feilleux 2009: 23ff; Munn-Rankin 2004: 1; Potemkin 1947: 6–10). Sam trdim, da so se zametki diplomacije kazali že v času, ko so se »družine« (prvotna nehierarhična struktura) preoblikovale v hierarhično strukturo, tj. bratstva, plemena itd. Po hierarhizaciji družbe se je diplomacija iz primitivnega sloga pogajanj dvignila na višjo, »meddržavno« raven. »Države« so ob pomoči posrednikov napovedovale vojne, vzpostavljale mir in iskale skupne, ekonomske koristi.

Klasična evropska tradicija diplomacije se je začela v stari Grčiji, kjer je politična struktura polisov omogočila razvoj multilateralne diplomacije navznoter in blokovske navzven. (Bogate) meščane je za diplomate določala mestna skupščina, in njihova prva naloga je bila zastopati interese matične mestne državice v drugi. Stari Grki so velik del svoje diplomacije izvajali prek *proksenov* (Mosley 1971), kar se je kazalo tudi v živahnem trgovanju med polisi in izven grškega ozemlja (npr. pogodbe med Grki in Perzijci) (Potemkin 1947: 25–37; Wright 2004: 56ff). Podobno kot v Grčiji so diplomacijo za reševanje sporov zunaj in znotraj cesarstva uporabljali tudi v Rimu. Ločili so

5. S terminom *ekonomska in gospodarska diplomacija* označujem najširšo kategorijo ekonomske diplomacije. Iz tega izvedem dva termina: *ekonomska diplomacija* označuje multilateralno diplomacijo držav s ciljem pridobivanja ekonomskih koristi, *gospodarska diplomacija* pa je konceptualna oznaka za enako aktivnost, a tokrat na bilateralni ravni dveh držav (dvostranski odnosi).

notranje *(ius hospitii)* in zunanje *(legati)* poslanike (torej za dežele znotraj in za dežele zunaj cesarstva)[6] ter predstavnike za trgovino in razsojanje v trgovinskih sporih, ki so jih imenovali *praetorji peregrinusi* (Campbell 2004: 175ff; Leguey-Feilleux 2009: 34).

Po propadu zahodnorimskega imperija je takratna Evropa postala tarča številnih plemen, kar je zavrlo dotedanji razvoj gospodarske diplomacije. Trgovina je tako v Evropi potekala večinoma znotraj novonastalih državic, kajti meddržavni/ozemeljski odnosi so bili zelo omejeni.

Na »drugi strani sveta« pa je propad zahodnorimskega imperija omogočil dvig vzhodnega cesarstva – Bizanca. Bizantinska diplomacija je še bolj institucionalizirala že uveljavljene diplomatske prakse. Temeljila je na ustvarjanju gospodarskih in političnih zavezništev. Za prve je pospeševala gospodarsko menjavo in sovražnike »kupovala«, medtem ko je za druge uporabljala predvsem metodo *divide et impera* (Morgenthau 1948/1995: 283), ki je temeljila na izdajanju napačnih informacij, da bi namensko razdirali vezi med možnimi in zainteresiranimi posamezniki ter skupinami (Leguey-Feilleux 2009: 35).

Gospodarski pomen bizantinske diplomacije se je pokazal zlasti z vzponom Beneške republike *(La Repubblica Serenissima Veneta)*, ki je bila sprva še del bizantinskega cesarstva, a je z leti postajala *de facto* vse bolj samostojna. Sredi 9. stoletja je Bizanc predlagal Benečanom, da bi z juga Apeninskega polotoka in Jadranskega morja izrinili Arabce, kar so Benečani sprejeli. Začela se je pomorska vojna, ki pa so jo Benečani izgubili, predvsem zaradi neodziva bizantinskega ladjevja. To je Benečane prepričalo, da morajo »sami poskrbeti zase«, zato so s Franki sklenili t. i. *Pactum Lotharii*, s katerim so morali frankovski državi plačevati letno dajatev in jo zaščititi pred vpadi Slovanov, ta pa jim je jamčila nevtralnost in zaščito pred napadi s severa. Prav tako so s to pogodbo Benečani pridobili pravico prostega trgovanja v okviru frankovske države. Beneška država je *de facto* postala neodvisna. Posledica tega je bila, da je začela sama skorajda enakopravno sodelovati z Bizancem, čeprav mu je bila *de jure* še vedno podrejena. Četrta križarska vojna (1202–1204) je Benetkam pridobila tudi formalno samostojnost in neodvisnost, kar jim je za 500 let omogočilo, da so gospodarsko zavladali Jadranskemu morju in velikemu delu Sredozemlja (Nicol 2002: 23–29).

Bizanc je kljub postopnemu propadanju in manjšanju lastnega ozemlja v diplomaciji pustil velik pečat – predvsem na državah zahodnega Sredozemlja (Genova, Firence, Benetke itd.). Mestne državice, ki so zaradi strukture fevdalnega sistema (po zgledu antike) nastale na Apeninskem polotoku, so svojo oblast utemeljevale predvsem na večanju gospodarske moči, ki je šla z roko v roki s politično emancipacijo. Za pridobivanje bogastva in večanje politične moči pa so mestni oblastniki potrebovali informacije, ki so jih dobivali od svojih predstavnikov v drugih mestih. Ti so bili, za razliko od prejšnjih časov, stalni (Anderson 1993: 2–11; Mattingly 1937: 427; Mitić 1978: 13) in so poleg pridobivanja političnih informacij skrbeli za vpetost v medsebojno (meddr-

6. Zanimivo je, da so bili legati, ki so prihajali v Rim, opravičeni plačevanja davkov, zanje pa je veljala tudi osebna nedotakljivost.

žavno) trgovanje.[7] Če so bili predstavniki pred tem časom bolj predstavniki trgovca kot suverena *(consuli electi)*, pa je institucionalizacija diplomacije to spremenila v korist suverena *(consuli missi)* (Mitić 1978: 18).

Poleg razvoja mestnih držav na Apeninskem polotoku je prišlo konec 15. stoletja do novih geografskih odkritij, ki so temeljito spremenila strukturo trgovanja v Sredozemlju. Države, ki so do geografskih odkritij vodile trgovinsko politiko v Sredozemlju (Genova, Firence, Benetke in Levant), so začele izgubljati svoj monopolistični položaj; trgovsko moč pa sta pridobivali predvsem Španija in Portugalska, ki sta z osvajanjem novega sveta tudi spreminjali politično strukturo na evropski celini. Poleg tega so gospodarsko moč Apeninskega polotoka slabile še različne dinastijske in lokalne verske vojne, ki so se začele v tem času in so motile razvoj trgovine in bančništva (Cameron in Neal 2005I: 152).

Augsburški mir (1555), ki je delno pacificiral evropsko celino, je povzročil, da so države večinsko prekinile gospodarske in diplomatske odnose z državami »druge vere« (De Magalhaes 1988: 38).[8] Posledično se je praksa pospeševanja meddržavne menjave umaknila le na »območja iste veroizpovedi« (podobno kot po razpadu Rima). Konec verskih vojn, ki ga je zaznamoval vestfalski mir (1648), je ponovno vzpostavil preteklo prakso stalnih predstavništev s tem, da so ta postajala vedno bolj politična, gospodarska komponenta diplomacije pa je začela ostajati v ozadju.

Odraz tega je nastanek prvega organa (1626), ki je skrbel za zunanjepolitične odnose – ministrstva za zunanje zadeve, v Franciji pod patronatom kardinala Richelieuja. Posledice prevlade politične komponente v diplomaciji se kažejo tudi v nekaterih ukrepih, ki so jih sprejele države, da bi dosegle določene politične cilje. Tako je npr. leta 1648 Ludvik XIV. zaradi angleške državljanske vojne prepovedal uvoz (angleških) volnenih in svilenih izdelkov v Francijo, kar je povzročilo prepoved izvoza vin iz Francije v Anglijo. Posledica teh ukrepov je bila carinska vojna in obojestransko namerno povzročanje gospodarske škode (Potemkin 1947: 211). Takih ukrepov je bilo v naslednjih letih veliko: uvedba Cromwellovega navigacijskega akta (1651) ter vojna med Anglijo in Nizozemsko[9] (1652–54); uvedba protektivnih carin Francije za vse blago iz Nizozemske (1664, 1667) ter vojna med Francijo in Nizozemsko (Cameron 1993: 236–239); španska nasledstvena vojna (1701), končana s podpisom utrechtskega (1713) in rastattskega miru (1714), ki sta Veliki Britaniji dodelila Gibraltar in s tem dokončno določila oblikovanje pomorskih poti v Sredozemlju. Vsi našteti ukrepi in dejanja so se izkazali kot gospodarsko škodljivi, pa tudi njihova »politična uspešnost«

7. Mitić (1978) in Geršić (1898) opozarjata, da je bila vzpostavitev stalnih diplomatskih predstavništev v italijanskih državicah gospodarskega značaja, medtem ko so druge države (Avstrija, Francija, Anglija) z vzpostavitvijo diplomatskega predstavništva želele utrditi svojo državnost in konsolidirati nacionalno strukturo (po Mitić 1978: 13).
8. V tem okviru je tudi pomembno omeniti, da se je s koncem verskih vojn zmanjšal pomen papeške diplomacije v vsej evropski diplomaciji, saj zaradi različnih verskih entitet v različnih državah papežu ni bila povsod priznana pravica do načela »prvega med enakimi« (Black 2010: 43ff).
9. Pri tem mislim na Združene province Nizozemske (oz. Nizozemsko republiko).

je bila razmeroma nizka. To so spoznali Britanci, ki so že takrat začeli gospodarsko komponento diplomacije izpopolnjevati in krepiti, medtem pa je v celinski Evropi ta v veliki meri zaostajala za iskanjem političnih koristi.[10]

Politični interesi, ki so krojili diplomacijo na prelomu iz 17. v 18. stoletje, niso imeli realne povezave z gospodarskimi interesi držav. Posledica stalnih predstavništev, ki so do tega časa postala že običajna praksa, je vodila do velikih sprememb pri diplomatskih prioritetah; namreč, države so svoje poslanike vse bolj izrabljale za pridobivanje informacij in ustvarjanje političnih povezav, sočasno pa so zapostavljale pomen predstavnikov za pospeševanje meddržavnega trgovanja in s tem aktivnosti, zaradi katerih so stalna predstavništva v preteklosti nastala. Tako se je struktura stalnih predstavništev spreminjala, spreminjale so se prioritete in, končno, diplomacija je začela služiti predvsem kot sredstvo za utrjevanje državništva in političnih interesov vladajočih elit.

Takšno razumevanje diplomacije kot instrumenta za zagotavljanje predvsem političnih interesov je utrdila tudi francoska revolucija, ki je v mednarodne odnose vnovič vpeljala (politično)ideološki element (Benko 2000: 95–96), s čimer je še bolj okrepila politično komponento diplomacije, in sicer na račun njene gospodarske komponente.

3 Od francoske revolucije do prve svetovne vojne: diplomacija med gospodarstvom in politiko

Francoska revolucija leta 1789 je dodobra zaznamovala politično ureditev evropske celine v naslednjem obdobju. Z začetkom revolucionarnega vrenja se je spremenilo delovanje Francije tudi na zunanjepolitičnem področju. Če sta v prvem obdobju revolucije Francijo predstavljala kralj in revolucionarna oblast (1789–1792), pa se je po razglasitvi republike diplomacija znašla predvsem v rokah revolucionarne oblasti. Ta je sprva stremela predvsem k temu, da bi okrepila notranjo oblast, zato jo je zunanjepolitično delovanje zanimalo le delno, predvsem v funkciji krepitve političnega državništva pridobitev revolucije. Druga faza revolucije, ki se je začela konec leta 1793 in je trajala do leta 1795, pa je že vključevala tudi zunanjepolitično in ekonomsko aktivnost. Kljub temu je francoska oblast politične interese postavljala pred ekonomske. Tako je v času jakobinske diktature francoski konvent sprejel navigacijski akt, ki je bil naperjen proti Veliki Britaniji (in podoben Cromwellovemu navigacijskemu aktu) in je britanskim ladjam prepovedoval vstop v Francijo.[11] S tem je Francija želela oslabiti Veliko Britanijo, a pri tem ni bila najbolj uspešna, saj so ukrepi, ki jih je sprejela, škodovali predvsem njenemu gospodarstvu.

10. S to tezo se strinja tudi Mitić (1978: 19), ko ugotavlja, da se je v 17. in 18. stoletju zmanjšalo število konzulov. To pripisuje absolutistični vladavini v takratnih državah kot tudi sumničavosti do tujih poslanikov, ki so bili vse redkejši, nekatere države pa so jih celo ukinile.
11. Britanci so že globoko v 18. stoletju začeli diverzifikacijo svoje trgovine. Tako so si z ukrepom *Free Ports Act* iz leta 1766 (dopolnjen 1787 in 1805) zagotovili trge zahodne Indije kot tudi Južne Amerike.

Ideja pomena političnega državništva se je še okrepila v času direktorija (1795–1799), zato se je Francija znašla v dokaj težkem gospodarskem položaju, kar je nadomeščala z vojnimi konfiskacijami, kontribucijami in ropanji zasedenih ozemelj. Širjenje ideje o politični mogočnosti Francije je vodilo do zasedanja vzhodnih ozemelj, predvsem italijanskih kneževin in republik, ki so bile za Francijo vir poceni živil in denarja in ki so ji omogočale dostop do vzhodnoazijskih tržišč. Pohod na vzhod je postal še bolj agresiven v letih po nastopu Talleyranda v funkciji zunanjega ministra (1797).

Sočasno je v diplomaciji prišlo tudi do institucionalnih sprememb, in sicer do dokončne ločitve med politično diplomacijo (tj. diplomati) in gospodarsko komponento diplomacije (tj. konzuli). Slednji so bili prvič umeščeni v sistem organizirane zunanje politike in so tako postali zastopniki »državnega interesa« (Potemkin 1947: 356ff). To je pomenilo, da je gospodarska diplomacija spet postajala pomembnejša, sočasno pa je klasifikacija konzularnih funkcij kot tistih, ki skrbijo za gospodarsko diplomacijo, pomenila znižanje pomena gospodarske diplomacije v diplomatski aktivnosti. Posledice te razdvojitve so dokončno presekale prepletanje med politično in gospodarsko diplomacijo ter slednjo odrinile v nizko politiko *(low politics)*, ki naj bi se ukvarjala z lokalnimi zadevami apolitičnega značaja.

Po Napoleonovem prevzemu oblasti je Francija na zunanjepolitičnem področju začela nastopati zelo agresivno. Z Berlinskim dekretom (1806) je Napoleon prepovedal vsako trgovanje z Veliko Britanijo,[12] a ker ta politika ni delovala, je leta 1807 vpeljal Milanski dekret, ki je bil časovna reprodukcija navigacijskih aktov iz preteklosti. S svojim nastopom v pariški trgovinski zbornici leta 1807 je še enkrat potrdil pomen političnega državništva in diplomacije v odnosu do gospodarstva, in sicer z besedami:

> Naš svet se neprenehoma spreminja. Prej ste morali imeti kolonije, če ste hoteli biti bogati, imeti Indijo, Antile, srednjo Ameriko, San Domingo. Ti časi so mimo. Danes morate biti manufakturist in se sami oskrbovati s tistim, kar ste prej dobivali od drugod. Industrija ima najmanj tolikšno vrednost, kot jo je imela nekdaj trgovina (Krippendorf v Benko 2000: 98).

Ker so bile blokade večinoma neuspešne, je Napoleon leta 1810 še zaostril trgovinsko politiko do Velike Britanije; dovolj je bil že zgolj sum, da je določeno blago britanskega porekla, že je bilo zaseženo in zažgano (Luzzatto 1960: 219).

Čeprav je Velika Britanija delno občutila posledice napoleonskih ukrepov, pa so bili ti neuspešni, saj se jih »koalicijske države« niso držale. Sočasno pa je tudi Velika Britanija začela s preusmerjanjem svoje trgovine iz celinske Evrope v (ravnokar osamosvojene) ZDA, ki so ves čas celinske zapore »igrale dvojno igro«. Formalno so sprejemale akte, ki so omejevali prosto trgovino (npr. *Embargo Act* 1807; *Non--intercourse Act* 1809; *Macon's Bill No. 2* 2010), sočasno pa se je njihovo trgovanje z Veliko Britanijo krepilo (Chittick 2006: 55–68). Napoleonov cilj, da bi Veliko Britanijo

12. Osnutke za Napoleonovo celinsko zaporo lahko najdemo v govorih Pitta ml. leta 1793, ko je dejal, da »mora biti nova Francija odstranjena s trgujočega sveta in njena trgovska aktivnost mora biti blokirana z morja in kopnega«. Podobno je izjavljal tudi danski minister, ki je, da bi Francijo omejil, sklenil več gospodarskih protifrancoskih pogodb (Potemkin drugi1947).

»spravil na kolena«, se ni uresničil; še več, njegovi učinki so bili pogubni predvsem za francosko gospodarstvo, ki je radikalno nazadovalo. A Francija od svojih strategij ni odstopala, in ravno to je začelo močno zavirati njen gospodarski razvoj (Benko 2000: 98–99).

Dunajski kongres (1815) je pustil globoko sled v razvoju diplomacije (Jazbec 2009), saj je prišlo v njej do dokončne prevlade političnega elementa nad gospodarskim. To se kaže predvsem v institucionalizaciji diplomatske hierarhije (diplomatskih rangov), ki je bila določena z Dunajskim pravilnikom (1815) ter dopolnjena z Aachenskim protokolom (1818) in velja še danes. Dunajski kongres je oblikoval tudi novo ureditev Evrope – na podlagi načela ravnotežja moči, ki je izrazito temeljilo na usklajevanju in političnih dogovorih (najprej formaliziranih, nato pa vse manj) držav, ki so ravnotežje moči vzdrževale (Habsburška monarhija, Rusija, Velika Britanija, Francija, Prusija). Znotraj te politične konstitucije so se premiki dogajali predvsem na gospodarskem področju. Tako so države zadrževale politično moč, ki jim je bila dana z Dunajskim kongresom, a hkrati so krepile svoje gospodarstvo, katerega razvitost je po razpadu ravnotežja moči močno zaznamovala 20. stoletje. Ta sistem je izboljševal položaj Velike Britanije in Prusije,[13] položaj drugih evropskih sil pa je šibil.

Kljub prevladi politične komponente nad gospodarsko so države v prvi polovici 19. stoletja vse bolj liberalizirale medsebojno menjavo. Prve so to storile nemške državice leta 1834, ko so odpravile notranje omejitve trgovine in ustanovile prvo carinsko unijo oz. *Zollverein*; višek pa je liberalizacija dosegla s sporazumom Cobden-Chevalier leta 1860.[14] Ta je liberaliziral trgovino med Veliko Britanijo in Francijo, saj je predvideval ukinitev carin na vso francosko blago (z izjemo luksuznih dobrin), medtem ko je bila Francija zavezana »le« k zmanjšanju carin na vse angleške izdelke. Prostotrgovinskemu območju, ki ga je zagotavljal sporazum Cobden-Chevalier, so se v naslednjih letih pridružile še Belgija (1862), Italija (1863), Švica (1864), Švedska, Norveška, Španija in Nizozemska (1865). Prusija se je prostotrgovinskemu območju priključila leta 1862, ko je podpisala podobno pogodbo (t. i. *Zollverein*) s Francijo (Fremdling 1999; Luzzato 1960). Kot ugotavlja Luzzatto (1960: 314), je Cobden-Chevalierjev sporazum več prinesel Franciji kot Veliki Britaniji, saj se je z njim francoski izvoz v 20 letih povečal za 244 %, britanski pa »le« za 155 %.

Prevladoval je občutek, da gospodarska diplomacija spet pridobiva moč, a ne za dolgo (Luzzatto 1960: 314). Združitev Nemčije in Italije je spremenila ravnotežje moči v Evropi; Bismarckova politika boja za prerazporeditev bogastva (Kindleberger 1996:

13. To se je izrazilo v vse višjem izvozu in uvozu Velike Britanije, ki sta se po podatkih Luzzata (1960: 235) v letih 1815–1830 povečala za 40 % glede na leto 1815.
14. Kindleberger (1996: 39) ugotavlja, da sporazum Cobden-Chevalier (CC) ni nastal po naključju, ampak je bil plod desetletnega dela francoske buržoazije in vladanja Napoleona III. Kot piše Kindleberger, je to jasno razvidno iz vseh ukrepov, ki jih je francoska oblast sprejela po letu 1850. Vendar sporazum CC ni le liberaliziral gospodarstva, ampak je pustil proste roke Napoleonu III. pri vojnah z Avstrijo in Italijo, kar je končno vodilo do združitve Italije in do dokončnega poraza Francije, ki je leta 1872 ukinila CC sporazum ter ga nadomestila z *Le Chapelierovim* ukrepom iz leta 1791.

50) pa je sprožila vprašanje o primernosti obstoječe politične moči med evropskimi državami. Posledica spremenjene politične moči na celini je bila rast pomena državništva (v škodo diplomacije), ki ni več ločeval med parcialnimi političnimi in gospodarskimi interesi. Gospodarstvo in njegova moč sta bila le sredstvo za doseganje političnih koristi. V takšnem duhu gospodarska diplomacija kot sredstvo za razvoj držav ni bila (več) relevantna.

4 Prva svetovna vojna in čas med obema vojnama: čas zmage političnega državništva

Sveta aliansa in koncert velikih sil sta postavila ogrodje delovanja velikih sil na celini v 19. stoletju. Ta se je začel rušiti že z revolucijami v tridesetih letih 19. stoletja, pomladjo narodov (1848), dokončno pa s krimsko vojno (1853–1856) in berlinskim kongresom (1878), ko je bilo jasno, da nova ureditev – ki je ustvarila dve novi državi, ki sta terjali svoja kolonialna posestva – ne bo zdržala. V drugi polovici 19. stoletja je tako pomen politične diplomacije, konferenc (npr. I. in II. haaške konference) in različnih sklenitev miru (npr. sanstefanskega s Turčijo) rasel, gospodarska komponenta pa je – še posebej po gospodarski krizi leta 1873 – ponovno izgubljala pomen. Državništvo, ki je postalo osrednja skrb diplomacije, se je krepilo po vzponu železnega kanclerja v Nemčiji, katerega vodenje zunanje politike je temeljilo predvsem na krepitvi lastnih sil in prestiža v mednarodni skupnosti. Tak pogled na svet je vodil do nastanka dveh blokov (centralnega bloka in antante), ki sta svojo diplomacijo utemeljevala predvsem na politični moči in medsebojnem političnem sodelovanju. Rezultat dokazovanja političnega prestiža med blokoma je bil izbruh prve svetovne vojne leta 1914.

Prva svetovna vojna je povzročila velike žrtve med prebivalstvom, porušena je bila infrastruktura, pretrgana komunikacija med državami, uničeno gospodarstvo. Celotni stroški (posredni in neposredni) naj bi znašali okoli 400 milijard dolarjev (po cenah iz leta 1914), pri čemer so neposredni stroški za vojaško opremo in orožje predstavljali 60 % te vsote (Cameron in Neal 2005II). Posledica vojnih stroškov je bilo veliko zadolževanje,[15] posledica porušenega gospodarstva pa visoka inflacija, ki so jo države le stežka znižale.[16] V takšni situaciji se je januarja 1919 začela pariška mirovna konferenca, ki je temeljito spremenila strukturo Evrope in delno v naslednjem desetletju povzročila krizo njenega gospodarstva. Ena ključnih točk versajske mirovne pogodbe z Nemčijo,

15. Na koncu prve svetovne vojne so bili dolgovi med najpomembnejšimi silami razporejeni takole: Francija je bila dolžna tri milijarde dolarjev Veliki Britaniji in štiri milijarde dolarjev ZDA (druge države so Franciji dolgovale 3,5 milijarde dolarjev); Velika Britanija je ZDA dolgovala 4,7 milijarde dolarjev (druge države so Veliki Britaniji dolgovale 8,1 milijarde dolarjev) in vse druge države so ZDA dolgovale 3,2 milijarde dolarjev (Kindleberger 1996: 28).
16. Med letoma 1913 in 1919 je inflacija porasla za 200 % v ZDA, za 250 % v Franciji in Veliki Britaniji, za 300 % v Italiji, za 1000 % v Nemčiji, v Avstriji pa so cene porasle za več kot 20-krat (Bairoch 1999: 942).

ki jo je na konferenci izpostavljala predvsem Francija, je bilo vprašanje reparacij.[17] Zahteve po teh so bile astronomske; nekateri so predlagali celo znesek 480 milijard zlatih mark,[18] kar ni bilo vzdržno. Versajski mirovni pogoji so na koncu odstopali od zahtev Francije, a jih Nemčija vseeno ni mogla izpolniti, kar so pokazali tudi številni (neuspešni) poskusi revizij.

Poleg sprememb v političnem državništvu se je tudi v diplomaciji zgodilo kar nekaj sprememb, ki jih navajam v nadaljevanju:

a) Pojavila se je ideja o javni diplomaciji, ki je pomembno poudarjala pomen političnega državništva. Javna diplomacija, ki je imela korenine že v času francoske revolucije, je poudarjala pomen javnosti za doseganje sklepov ustavodajne skupščine in legitimnost izbranih ciljev. A vendar ta ideja ni zdržala dolgo. Po restavraciji leta 1815 je diplomacija postala spet tajna, od javne diplomacije pa so ostala le sredstva, ki so bila bolj kot komuniciranju z javnostjo namenjena propagandi. Kljub trudu, da bi diplomacijo obdržali tajno, pa množični porast medijev tega ni več zagotavljal, zato se je v drugi polovici 19. stoletja že močno razmahnilo poročanje o diplomatski dejavnosti in dogovorih držav.[19] Bilo je videti, da se je dokončen prelom s tajno diplomacijo zgodil s 14 Wilsonovimi točkami, v katerih je Wilson poudaril pomen javne diplomacije v obliki odprtih pogajanj in ukinitve tajnih sporazumov.[20] A vse skupaj je ostalo bolj ali manj pri besedah. Kljub temu da so bile izražene ideje o javni diplomaciji, pa je diplomacija (še vedno) ostajala tajna. Eden ključnih primerov tajne diplomacije, ki je bila odmik od Wilsonovih zahtev, je sporazum Ribbentrop-Molotov iz leta 1939.
b) Pojavila se je mednarodna organizacija Društvo narodov, ki je težila k temu, da bi bila univerzalnega značaja, kar je bil rezultat političnega sodelovanja med državami v okviru koncerta velikih sil ter I. in II. haaške konference. Pomen te organizacije je bil predvsem v tem, ker je v določenih aktivnostih brzdala samovoljno uresničevanje državništev držav, a le do določene meje, saj ni imela primernih sredstev za doseganje svojih sklepov.[21] So pa bile »lekcije« Društva narodov temelj za vzpostavljanje Organizacije združenih narodov.

17. Fabinc (1996: 127–134) ugotavlja, da sta si na pariški mirovni konferenci nasprotovali dve temeljni usmeritvi, in sicer revanšistična – francoska in umirjena – ameriška. Keynes je kot eden izmed članov delegacij »velikih štirih« (Clemenceau, Wilson, Orlando in Lloyd George) slutil, da zategovanje zanke okoli Nemčije ne bo vodilo do srečnega konca, kar se je čez dobrih 20 let pokazalo kot preroštvo. Zato je predlagal, da bi se določila masa reparacij, ki bi odtehtala le vojno škodo, in ne vse, a do tega ni prišlo.
18. Tečaj med funtom in marko je bil takrat 1 : 20, kar je pomenilo, da bi to znašalo 24 milijard funtov.
19. Eden takih primerov je t. i. Bismarckova depeša.
20. Na tem mestu želim bolj eksplicitno izpostaviti razliko med tajno in tiho diplomacijo. Tajna diplomacija je oblika diplomacije, kjer se državi/-e dogovorita/-jo o določeni zadevi tako, da tudi rezultat dogovora ostane tajen (tajne mednarodne pogodbe so prepovedane z UL OZN, 102. člen), medtem ko je delovanje tihe diplomacije usmerjeno predvsem v to, da se sklene dogovor, ki ga pa potem državi obelodanita in politični eliti tudi sprejmeta posledice zanj.
21. K temu so prispevale tudi ZDA, ki niso bile članica Društva narodov, s čimer je to izgubilo kar precejšnji del legitimitete.

c) V diplomaciji (na pariški mirovni konferenci) se je pojavilo vprašanje diplomatskega jezika, saj so Britanci in Američani želeli, da bi se pogajali tudi v angleškem jeziku. Čeprav je francoščina v začetku 18. stoletja na podoben način iz diplomatskega občevanja izrinila latinščino, pa Francija ni želela, da bi se enako sedaj zgodilo francoščini, zato se je širitvi »diplomatskih jezikov« močno upirala. To pa predvsem zato, ker bi »razširitev« simbolično pomenila zaton francoske politične moči na diplomatskem parketu, kar se je sicer že dogajalo, a si Francija tega ni želela priznati.

V takem ozračju je bila versajska mirovna pogodba, ki jo je kljub uporom nekaterih zaveznic v večini določila Francija, zaradi česar je bila za Nemčijo težko sprejemljiva, sklenjena.

Druga težava povojne ureditve pa je bila v tem, da države z diplomacijo niso začele dosegati gospodarskih ciljev, ampak so diplomacijo še vedno razumele kot sredstvo za krepitev svoje politične moči, zato so poudarjale njeno politično komponento. K temu je izrazito pripomogla gospodarska kriza v začetku dvajsetih let prejšnjega stoletja, ki se je delno umirila šele v letih 1924/25.

Da bi rešili to gospodarsko krizo, so se države odločile za poskus ponovne delne obuditve ekonomske diplomacije. Zato je Društvo narodov (na pobudo evropskih držav) leta 1927 v Ženevi sklicalo konferenco, na kateri bi se države dogovorile o ukinitvi carin. A konferenca ni obrodila sadu, kajti mnoge države so na osnutek konvencije dale pridržek, in tako ta ni stopila v veljavo (Kindleberger 1996: 60). To je bil znak nezaupanja, vodeč do tega, da so se začele države gospodarsko in politično ponovno zapirati, kar je trajalo do gospodarske krize leta 1929, ki je temeljito zatresla celotno svetovno gospodarstvo.

Da oktobrska kriza na newyorški borzi ni samo borzna kriza in niti ne začasna, se je pokazalo hitro. Novembra 1929 je raven industrijske proizvodnje ZDA padla na indeks 105 (oktobra je indeks znašal 110), decembra istega leta pa na 100. Učinek razlitja *(spillover)* je vodil do hitre razširitve krize po svetu.

Slika 1: Krčenje svetovne trgovine v letih 1929–1933 (v milijonih dolarjev)

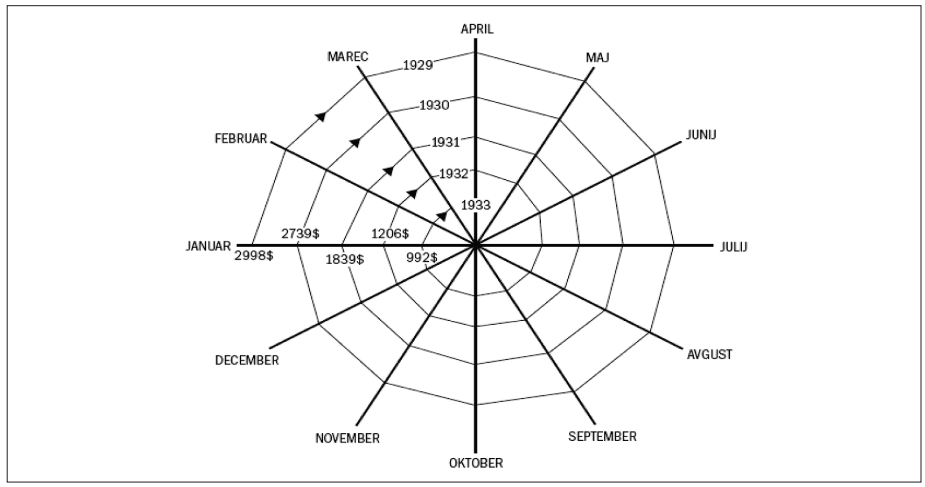

Vir: Kindleberger (1996: 148).

Leta 1930 se je gospodarska kriza še poglobila; države so še bolj omejevale gospodarsko sodelovanje, tako da ga tudi diplomatske dejavnosti niso več mogle spodbuditi. Zato se je enajst držav dogovorilo, da bodo do aprila 1931 znižale svoje carine in tako pospešile medsebojno trgovanje. Štiri države podpisnice dogovora niso ratificirale, kajti sklepale so, da jim bo to škodovalo. Namesto tega so carine še okrepile, uvedle dodatne protekcionistične ukrepe in intervenirale v gospodarstvo, kar je vodilo do rasti brezposelnosti (Bairoch 1999).

Gospodarske diplomacije ni bilo več, politična pa je bila na vrhuncu. To se je pokazalo zlasti pri vzponu (najprej) avtoritarnih (in kmalu potem totalitarnih) režimov v Nemčiji in Španiji (ter že prej v Italiji), ki so idejo o razvoju gospodarstva z meddržavno menjavo zamenjali z idejo o tem, da k razvoju in moči (predvsem politični) lahko pripomore le intervencija v gospodarstvo (Hirschman 1980: 101–109). Na kratek rok se je to pokazalo kot pravilno. Na dolgi rok pa bi bile posledice intervencij in avtarkičnosti držav radikalne. Nevzdržno stanje političnih in ekonomskih neravnovesij je presekal izbruh druge svetovne vojne. Ta je gospodarstvo popolnoma podredila doseganju političnih in vojaških ciljev. Gospodarske diplomacije ni bilo več (Carriere 1998: 33).

5 Ponoven vzpon pomena ekonomske in gospodarske diplomacije: od leta 1945 do danes

Konec druge svetovne vojne je povzročil radikalno spremembo v mednarodnih ekonomskih odnosih. Svet, ki je bil pred vojno multipolaren, je postal politično in gospodarsko bipolaren. Prav tako so snovalci ekonomske ureditve sveta izhajali iz dveh popolnoma nasprotujočih si osnov, in sicer kapitalističnega gospodarstva, ki se je močno razvilo pred drugo svetovno vojno, in socialističnega gospodarstva, katerega model je temeljil na izkušnjah ZSSR v času 1917–1939.[22]

Svetovne velesile so se že med drugo svetovno vojno ukvarjale s tem, kakšno ureditev bi bilo smiselno izoblikovati po vojni. Zametke povojne gospodarske ureditve najdemo v Atlantski listini iz leta 1941,[23] prav tako pa je oblikovanje gospodarske ureditve temeljilo na nekaterih *predvojnih lekcijah*, in sicer (Udovič 2007: 112):

a) da je stabilnost mednarodnega finančnega sistema nujna za uravnavanje medsebojnih odnosov;
b) da trgovina le znotraj regij ogroža mir in varnost, zato je treba sprostiti trgovino med državami;
c) da mora za ekonomsko strukturo obstajati *močnejša struktura* kolektivne varnosti, kot je bilo Društvo narodov.

22. Ker je vzhodni blok za razvoj ekonomsko-gospodarske diplomacije manj relevanten kot zahodni, bom v nadaljevanju zgoščeno prikazal predvsem značilnosti zahodnega gospodarstva, ki so vplivale na ponoven vzpon ekonomsko-gospodarske diplomacije.
23. Dobson (1984: 144) opozarja, da je do poslabšanja odnosov med ZDA in Združenim kraljestvom prišlo po začetku druge svetovne vojne, kajti »omejitve, ki jih je uvedlo Združeno kraljestvo po vstopu v vojno, so prekinile pogodbo iz leta 1938«. Da bi rešili medsebojne težave, so se državne delegacije sestale in sprejele »skupno deklaracijo« (znano kot Atlantska listina).

Ta načela, o katerih je leta 1944 v Bretton Woodsu (ZDA) v okviru multilateralne diplomacije razpravljalo 730 delegatov iz 44 držav, so postala steber mednarodne povojne politične in gospodarske ureditve. To, da se je kot protiutež k ustanovitvi svetovne organizacije za varstvo miru (OZN) dodalo tudi t. i. brettonwoodska dvojčka (Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad), je odsevalo mehek prehod od političnega državništva k politično-ekonomski diplomaciji. Nihče pa si ni predstavljal, da bo ta preskok tako nagel.

Blokovska razdelitev je dodobra premešala karte na političnem prizorišču. Diplomacija je bila v prvih letih začetka hladne vojne podobna klasični, grški diplomaciji, s to razliko, da je imela prednost koriščenja multilateralnih forumov, kjer so se ideje državništva obrusile v skupnostne resolucije in deklaracije. V takšni patpoziciji je bila politična diplomacija forma, gospodarska diplomacija pa je postajala substanca.

Premik k večjemu pomenu ekonomske diplomacije je viden v ideji o ustanovitvi prve multilateralne trgovinske organizacije (ITO). Razloge za to velja iskati v dveh dejstvih. Prvič, med nacijami, ki so imele izkušnje iz časov *Pax Britannice*, je prevladoval vtis, da je za mir nujno čim tesnejše gospodarsko sodelovanje med državami (Montesqiueu 1976: 316). In drugič, blokovske velesile so želele »neuvrščene« države čim bolj navezati nase in jih ohraniti v svojem bloku, kar so najlažje dosegle s čim višjo vpetostjo teh držav v trgovinske odnose.

Osnutke prve multilateralne ekonomske organizacije najdemo v letu 1945, ko se je petnajst držav sestalo in dogovarjalo o tem, da bi zmanjšale (in ukinile določene) carine, ki so jih države uvedle v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Do dogovora je prišlo, kar se je odrazilo v 45.000 carinskih koncesijah, ki so zadevale petino svetovne trgovine. K tej skupini se je leta 1947 pridružilo še osem držav, ki so podpisale Protokol za začasno udejanjanje *(Protocol of Provisional Application)* – tj. GATT *(General Agreement on Tariffs and Trade)*, ki naj bi postal del ustanovne listine mednarodne organizacije za trgovino v ustanavljanju.[24] Havanska konferenca, ki naj bi osnovala trgovinsko organizacijo in na kateri je sodelovalo 56 držav, se je začela novembra 1947; do marca 1948 so delegati pripravili temeljne dokumente za ustanovitev mednarodne trgovinske organizacije, a se je zataknilo pri ratifikaciji. Kljub temu da je Havansko listino ratificiralo 53 držav, pa je zaradi velikega odpora v kongresu niso ratificirale ZDA. Dokončno je bila ideja o svetovni trgovinski organizaciji »pokopana« leta 1950 (Graz 1999: 288–289), ko so ZDA sporočile, da ne bodo več vztrajale pri ratifikaciji Havanske liste, hkrati pa je od nje odstopila tudi Kitajska.

Režim urejanja mednarodne trgovine GATT je tako skoraj 50 let določal liberalizacijo mednarodne trgovine, zato ga lahko štejemo za prvo »institucijo«, ki se je ukvarjala (organizirano in kontinuirano) z ekonomsko diplomacijo.

Kljub temu da ekonomska diplomacija ni bila institucionalizirana tako, kot so si države želele, pa se je prav v tem času začel njen nagel razvoj, saj so države medsebojne trgovinske tokove urejale hkrati tako na mnogostranski kot tudi večstranski in dvostranski ravni. Posledica tega je bila njena diverzifikacija.

24. Spletna stran Svetovne trgovinske organizacije, osnovni podatki.

Vzporedno z idejo o nastanku organizacije, ki bi skrbela za pospeševanje ekonomske diplomacije, se je razvijala tudi gospodarska diplomacija, ki je imela v prvih letih po vojni temelje v gospodarski pomoči, najprej v UNRRA *(United Nations Relief and Rehabilitation Administration)*, nato pa v Marshallovem načrtu. V okviru Marshallovega načrta (v obdobju 1948–1952) je pomoč državam znašala 11,8 milijarde dolarjev nepovratne pomoči in 1,5 milijarde dolarjev kreditov. Največ nepovratne pomoči je dobilo Združeno kraljestvo (2,8 milijarde), sledile pa so mu Francija (2,5 milijarde), Italija (1,4 milijarde) in Zahodna Nemčija (1,2 milijarde) (Ravenhill 2005: 131). Ta pomoč je bila namenjena predvsem gradnji porušene infrastrukture in razvoju gospodarstva v državah prejemnicah. S to pomočjo se je porušena Evropa gospodarsko okrepila. Dodaten zagon k temu so dali nastanek Evropske skupnosti za premog in jeklo (1951) ter pozneje Evropske gospodarske skupnosti (1957) in dekolonizacija, katere ideja sega že v Atlantsko listino.

Prenovljeno gospodarstvo, predvsem pa nove oblike podjetniškega in tržnega udejstvovanja so vodile do sprememb na tržiščih in v mednarodni trgovini. Te so oblikovale okolje za delovanje gospodarske diplomacije, ki je počasi začela prehitevati ekonomsko. Tako je množičen porast transnacionalnih podjetij in rast pomena znotrajpanožne trgovine vodil do tega, da so države morale ustvarjati primerno okolje za delovanje podjetij kot tudi spodbujati navezavo stikov med podjetji iz ene države s podjetji iz druge. Ta proces se je še pospešil z dekolonizacijo v šestdesetih letih 20. stoletja, ko je na svetovnem zemljevidu nastala kopica novih držav, ki niso bile več le vir surovin, ampak so postajale vse bolj relevanten akter v mednarodnih ekonomskih odnosih. Te spremembe so se odražale tudi v povečanem pomenu gospodarske diplomacije, ki se je še bolj okrepila.

To se je pokazalo tudi v dveh temeljnih dokumentih diplomacije, tj. Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih – DKDO (sprejeta 1961, v veljavo pa je stopila 1964) in Dunajski konvenciji o konzularnih odnosih – DKKO (sprejeta 1963, v veljavo pa je stopila 1967), ki delno že kažeta na povečan pomen gospodarske diplomacije. Če bi v DKKO glede na preteklo prakso pričakovali določbe o pomenu gospodarske diplomacije (npr. člena 5 in 57), pa »vrnitev« gospodarstva v »politično« diplomacijo (DKDO) ni tako samoumevna. Kljub temu pa DKDO v svojem 3. členu izpostavi pomen gospodarske diplomacije s tem, ko določa, da so funkcije diplomatske misije med drugim »pospeševanje prijateljskih odnosov med državo pošiljateljico in državo sprejemnico ter razvijanje medsebojnih gospodarskih, kulturnih in znanstvenih odnosov«; v 42. členu pa, da »diplomatski agent v državi sprejemnici ne sme opravljati poklicne ali trgovske dejavnosti za osebni zaslužek«. Ti določbi sta gotovo odraz časa, v katerem je DKDO nastajala, in prikaz tega, da je gospodarska diplomacija v šestdesetih letih že imela pomembno vlogo v diplomaciji držav.

Sočasno z razvojem gospodarske diplomacije so se dogajali tudi premiki znotraj ekonomske, k čemur so najbolj prispevale novonastale dekolonizirane države, ki so si želele sprememb v dotedanjem ekonomskem redu. Rezultat tega je bila resolucija OZN o novem mednarodnem ekonomskem redu *(New International Economic Order)* (A/9556), oblikovana na podlagi zahtev neuvrščenih držav in Skupine 77 ter sprejeta na

VI. izrednem zasedanju Generalne skupščine OZN. Čeprav je bil ta dokument uspeh držav v razvoju, pa je njegovo udejanjanje prekinila naftna kriza, ki je izbruhnila sredi sedemdesetih, še bolj pa so ga potisnile v ozadje vzpon *detanta* in dolžniške krize v osemdesetih letih (Mrak 2002: 574). V takšnem kontekstu je ekonomska diplomacija stagnirala, saj je bilo njeno delovanje večinoma vezano na izvajanje sprejetih politik na multilateralni ravni.

Spremembe v mednarodni skupnosti v drugi polovici 20. stoletja so vodile do tega, da države niso bile več edini akter, ki je odločal o tem, kaj se v mednarodni skupnosti dogaja. Vsekakor to ne pomeni, da je pomen držav postal zanemarljiv, ampak bolj, da so se pojavili tudi drugi akterji, ki so vzporedno z državami vplivali na nadnacionalne, meddržavne, mednarodne in globalne odnose. Poleg nevladnih organizacij so moč v diplomaciji začela dobivati tudi podjetja, ki so z lastno aktivnostjo vplivala na diplomatske odnose med državami.

Aktivnosti podjetij v diplomaciji so imele tako politično kot gospodarsko komponento, saj so s svojim prvenstveno gospodarskim delovanjem podjetja močno vplivala tudi na politične dejavnosti. Državna diplomacija je morala tako pri svojih političnih vzgibih vse bolj upoštevati želje in potrebe podjetij, še posebej transnacionalnih, ki so (bila) glavni generator tujih neposrednih investicij. Te so v letih 1970–2000 rasle (z vmesnimi padci) po trikrat višji stopnji kot svetovna trgovina in sedemkrat višji stopnji kot svetovna proizvodnja (Barba-Navaretti in Venables 2004: 4).

Zlom socialističnega sistema je še bolj okrepil gospodarsko in ekonomsko diplomacijo. »Nove države«, ki so »prihajale na svetovni trg«, so ponujale nove možnosti za gospodarsko sodelovanje med državami, hkrati pa je bilo nujno še bolj normirati celotno ekonomsko sodelovanje v okviru mednarodnih ekonomskih odnosov. Gospodarska diplomacija je tako pridobivala pomen v meddržavnih bilateralnih odnosih, medtem ko se je povečan pomen ekonomske diplomacije odražal predvsem v plurilateralnih in multilateralnih konstelacijah ter v okviru novega instrumenta razvojne pomoči, ki je zaradi zaostajanja dela sveta postajal vse bolj aktualen.

Enaindvajseto stoletje je pomen gospodarske diplomacije prignalo tako daleč, da si diplomacije sploh ne moremo več predstavljati brez njene ekonomske komponente. Ta ostaja pomembna za vse države, posebej pa je pomembna za male države, ki majhnost svojega trga presegajo z vedno večjo vpetostjo v mednarodne trgovinske tokove. Čeprav se je zdelo, da je obstoječi sistem ekonomske in gospodarske diplomacije samozadosten, da deluje kakovostno in koristi vsem, pa je aktualna gospodarska kriza njegov pomen ponovno relativizirala, saj so ob njenih začetkih številne države, da bi zaščitile svoje gospodarstvo, posegle po protekcionističnih ukrepih. Sočasno sta se pojavili dve ideji o tem, kaj je zakrivilo gospodarsko krizo. Prva izhaja iz liberalnega koncepta razmišljanja in poudarja, da je do gospodarske krize prišlo predvsem zaradi tega, ker se je država (s svojo aktivnostjo) preveč vmešavala v gospodarstvo in zato bi bilo – da bi se ognili prihodnjim krizam – treba zmanjšati pomen diplomacije za spodbujanje gospodarskih odnosov med državami. Druga teza pa poudarja ravno nasprotno, da je do krize prišlo zaradi premajhnega angažmaja gospodarske in ekonomske diplomacije ter da moramo, če se želimo krizam v prihodnosti ogniti, gospodarsko diplomacijo

še okrepiti s finančno komponento (nekateri govorijo celo o finančni diplomaciji) (Bayne 2008), ki bo bolj nadzorovala tokove ter izboljševala endemične napake trga in špekulativne aktivnosti. Obe tezi sta delno pravilni, seveda pa je odgovor na izzive krize in gospodarske diplomacije preveč kompleksen, da bi ga lahko odpravili s (pre) enostavnimi trditvami.

6 Sklep

V prispevku smo obravnavali zgodovino diplomacije skozi spekter pospeševanja gospodarskega sodelovanja. Njena dodana vrednost je predvsem v tem, da na zgodovinske dogodke in spremembe v diplomaciji ne gleda skozi spekter političnega (državništva) – kar počne domala vsa literatura s področja zgodovine diplomacije – ampak da upošteva tudi druge aktivnosti, ki so diplomacijo oblikovale v njenih začetkih. V članku smo dokazali, da je bila diplomacija od njenih začetkov pa vse do časov francoske revolucije prvenstveno gospodarska, *ad hoc* in v službi posameznega suverena; šele v času preboja kapitalizma in pozneje francoske revolucije pa je – prav zaradi vdora ideološkega dejavnika v mednarodne odnose – postajala vse bolj politična in se je iz cilja prelevila v sredstvo (za doseganje drugih koristi) ter tako vse bolj tonila v ozadje. Poleg naštetega prispevek izpostavlja še nekaj metodoloških premislekov pri raziskovanju zgodovine razvoja diplomacije, in sicer:

– zgodovine diplomacije ne gre enačiti z zgodovino vzpostavitve stalnih predstavništev, kar se kot najbolj pogost vzorec poraja v številnih študijah;

– gospodarska komponenta diplomacije je bila zelo pomembna več kot 1500 let; zanemarjena je bila šele v zadnjih 200 letih. To velja upoštevati, ko preučujemo zgodovino diplomacije in njeno »političnost«;

– skorajda nemogoče je govoriti o zgodovini diplomacije; če bi želeli biti natančni, bi morali govoriti o zgodovini diplomacij (zgodovina celinske diplomacije v zadnjih 200 letih ima več skupnih značilnosti kot zgodovina diplomacije Francije in Velike Britanije ali celo ZDA), ki je poleg strukturnih dejavnikov pogojena tudi s pristopom k razumevanju diplomacije. Npr. ZDA niso nikoli postavljale politične komponente diplomacije pred gospodarsko, ampak so bila večinoma vsa politična dejanja pogojena z gospodarskimi interesi;

– pri preučevanju zgodovine diplomacije je treba vključiti tudi »nižje« ravni, tj. konzule, ki so imeli ves čas razvoja diplomacije pomembno vlogo. Žal – po mojem vedenju – o zgodovini konzularnih odnosov ne obstaja nobena (neparcialna) študija. To gotovo slabi sposobnost preučevanja diplomacije nasploh;

– čeprav je pričujoči prispevek z vidika preučevanja diplomacije nekoliko nenavaden, saj (namensko) izpušča novitete v diplomaciji, ki so se dogajale v različnih časovnih obdobjih, in se bolj osredotoča na obnašanje (do) ekonomske in gospodarske diplomacije, pa velja zaradi metodološke konsistence vzeti v obzir, da je diplomacija pojav, ki ga težko razdelimo na koščke, da bi ga lahko natančneje analizirali. Tako tudi ta oris stanja ni nič drugega kot le »drugačen pogled« na zgodovino diplomacije, s ciljem osvetliti določen del razvoja diplomacije, in ne z željo, da bi se začela pisati

»nova zgodovina diplomacije«. Zgodovina razvoja diplomacije je ena sama, sestavljajo pa jo različni drobci. Te drobce skušam – zavedajoč se, da v omejenem obsegu – v tem prispevku zbrati skupaj in jih razporediti v jasnejšo sliko diplomacije kot aktivnosti, veščine in znanosti.

Viri in literatura

Anderson, Michael S. (1993): The Rise of Modern Diplomacy, 1450–1919. London: Longman.

Bairoch, Paul (1999): Le radici storiche del sottosviluppo. Garzanti: Laterza.

Barba-Navaretti, Giorgio, in Venables, Anthony (2004): Multinational firms in the World Economy. Princeton: Princeton University Press.

Bayne, Nicholas (2008): Financial Diplomacy and the Credit Crunch: the Rise of Central banks. Journal of International Affairs 62 (1): 1–16.

Benko, Vlado (1997): Znanost o mednarodnih odnosih. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Benko, Vlado (2000): Zgodovina mednarodnih odnosov. Ljubljana: ZPS.

Black, Jeremy (2010): A History of Diplomacy. London: Reaktionbooks.

Cameron, Rondo, in Neal, Larry (2005I): Storia economica del mondo. Volume I. Dalla preistoria al XVII secolo. Milano: Il Mulino.

Cameron, Rondo, in Neal, Larry (2005II): Storia economica del mondo. Volume II. Dal XVIII secolo ai nostri giorni. Milano: Il Mulino.

Cameron, Rondo (1993): Storia economica del mondo. Milano: Il Mulino.

Campbell, Brian (2004): Diplomacy in the Roman World (c. 500 BC-AD 235). V C. Jönsson in R. Langhorne (ur.): Diplomacy: Volume II: 175–193. London: SAGE Publications.

Carriere, Guy Carron de la (1998): La diplomatie Economique: Le diplomate et le Marche. Pariz: Economica.

Chittick, William O. (2006): American foreign policy: a framework for analysis. Washington: CQ.

De Magalhaes, Calvet J. (1988): The Pure Concept of Diplomacy. New York: Greenwood Press.

Dobson, Alan P. (1984): Economic Diplomacy at the Atlantic Conference. Review of International Studies 10 (2): 143–163.

Fabinc, Ivo (1996): Keynes in mednarodna gospodarska ureditev. V N. Borak, O. Norčič in D. Savin (ur.): Aktualnost J. M. Keynesa: 127–135. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Fremdling, Rainer (1999): Historical Precedents of Global Markets. Groningen: Groiningen Growth and Development Centre.

Graz, Jean-Cristophe (1999): The Political Economy of International Trade. Journal of International Relations and Development 2 (3): 288–306.

Hirschman, Albert O. (1980): Potenza nazionale e commercio estero. Milano: Il Mulino.

Jazbec, Milan (2009): Osnove diplomacije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kindleberger, Charles P. (1996): La grande depressione nel mondo 1929–1939. Milano: Etas Libri.

Leguey-Feilleux, Jean-Robert (2009): The Dynamics of Diplomacy. Colorado: Lynne-Rienner.

Luzzatto, Dino (1960): Storia economica. Milano: Il Mulino.

Mattingly, George (1937): The First Resident Embassies: Mediaeval Italian Origins of Modern Diplomacy. Speculum 12 (4): 423–439.

Mitić, Miodrag (1978): Diplomatske i konzularne funkcije. Beograd: Savremena administracija.

Morgenthau, Hans (1948/1995): Politika med narodi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mrak, Mojmir (2002): Mednarodne finance. Ljubljana: GV Založba.

Munn-Rankin, J. M. (2004): Diplomacy in Western Asia in the Early Second Millennium B.C. V C. Jönsson in R. Langhorne (ur.): Diplomacy: Volume II: 1–44. London: SAGE Publications.

Montesqiueu, Charles (1975): The Spirit of the Laws. New York: Hafner Press.

Mosley, D. J. (1971): Diplomacy and Disunion in Ancient Greece. Phoenix 25 (4): 319–330.

Nicol, Donald (2002): Byzantium and Venice. Cambridge: Cambridge University Press.

Petrič, Ernest (2010): Zunanja politika. Mengeš, Ljubljana: CEP in ZRC SAZU.

Potemkin, Vladimir P. (1947): Zgodovina diplomacije (I.–III. zvezek). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Queller, Donald (2004): Medieval Diplomacy. V C. Jönsson in R. Langhorne (ur.): Diplomacy: Volume II: 193–214. London: SAGE Publications.

Ravenhill, John (ur.) (2005): Global Political Economy. Oxford: Oxford University Press.

Udovič, Boštjan (2007): Nove naloge slovenske diplomacije po vstopu Slovenije v Evropsko unijo. V M. Haček in D. Zajc (ur.): Slovenija v evropski družbi znanja in razvoja: 107–130. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Udovič, Boštjan (2009): Ekonomska in gospodarska diplomacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Wright, Martin (2004): The States-System of Hellas. V C. Jönsson in R. Langhorne (ur.): Diplomacy: Volume II: 56–79. London: SAGE Publications.

Podatki o avtorju:

asist. dr. Boštjan Udovič
Fakulteta za družbene vede
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana
bostjan.udovic@fdv.uni-lj.si

Pregledni znanstveni članek

UDK 327(497.4):008
502.14:341.71(497.4)

Jure Požgan, Ana Bojinović Fenko[1]

KULTURNA DIPLOMACIJA IN KULTURA V MEDNARODNIH ODNOSIH: ŠTUDIJA PRIMERA SLOVENSKE ZUNANJE POLITIKE

POVZETEK: Prispevek izhaja iz predpostavke, da imajo male države močan nacionalni interes, da zaradi omejitev v njihovih materialnih zunanjepolitičnih zmogljivostih v mednarodnih odnosih za doseganje ciljev zunanje politike, tj. dobrega ugleda, prestiža in večje mednarodne prepoznavnosti, uporabljajo diplomatska in kulturna sredstva zunanje politike. Namen članka je ugotoviti, ali lahko mala država nadomesti pomanjkanje svojih zunanjepolitičnih zmogljivosti za izvajanje tradicionalne kulturne diplomacije prek sodelovanja na področju medkulturnega dialoga v okviru t. i. mešane koalicije akterjev. To raziskovalno vprašanje avtorja aplicirata na študijo primera slovenske zunanje politike. Glede na relativno pomanjkanje obstoječe literature s področja kulturne diplomacije avtorja najprej opredelita kulturo kot dejavnik zunanjepolitičnega odločanja in sredstvo zunanje politike ter kot področje sodelovanja v mednarodnih odnosih. Poleg kulturne diplomacije in medkulturnega dialoga analizo doseganja zunanjepolitičnih ciljev Republike Slovenije na področju kulture dopolnita s tretjim konceptom, in sicer z mednarodnimi odnosi v kulturi, kjer država primarno ne zasleduje zunanjepolitičnih ciljev, temveč cilje kulturne politike. Avtorja ugotovita, da lahko mala država, kot je Slovenija, pomanjkanje lastnih zunanjepolitičnih zmogljivosti za izvajanje kulturne diplomacije nadomesti s sodelovanjem na področju medkulturnega dialoga, še posebno v okviru mešane koalicije akterjev, pri čemer mora svoje zunanjepolitične cilje vplesti v vsebino medkulturnega dialoga. Ključna ovira pri boljšem delovanju in doseganju ciljev slovenske zunanje politike s kulturnimi sredstvi pa je pomanjkanje širšega političnega konsenza o tem, kaj naj bo vsebina, ki jo bo država naslavljala

1. Jure Požgan je asistent z magisterijem na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalec v okviru Centra za proučevanje mednarodnih odnosov. Trenutno je študent doktorskega programa Mednarodni odnosi na Fakulteti za družbene vede. Ana Bojinović Fenko je docentka za področje mednarodnih odnosov na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka v okviru Centra za proučevanje mednarodnih odnosov. Njena področja proučevanja so zunanja politika držav in Evropske unije, mednarodni regionalizem ter sredozemska regija.

navzven, ter vsebinsko in organizacijsko nepregledno izvajanje kulturne diplomacije ter obeh pojavov kulture v mednarodnih odnosih.

KLJUČNE BESEDE: kulturna diplomacija, kultura v mednarodnih odnosih, medkulturni dialog, mednarodni odnosi v kulturi, zunanja politika

Cultural diplomacy and culture in international relations: A case study of Slovenian foreign policy

ABSTRACT: This paper presupposes that small states have a strong national interest to engage in intercultural dialogue in international relations due to limitations of their material foreign policy capabilities. For this purpose, small states would more likely use diplomatic and cultural foreign policy instruments to achieve their foreign policy goals, e.g. a good reputation, prestige and greater international visibility. In this context, the paper aims to establish whether a small state can compensate for a shortfall of its foreign policy capabilities in the implementation of cultural diplomacy by engaging in inter-cultural dialogue through so-called multi-actor coalitions. This research question is applied to a case study of Slovenian foreign policy. Given the relative scarcity of the existing literature in the field of cultural diplomacy, the authors firstly conceptualise culture as a foreign policy decision-making factor and instrument and, secondly, as a field of co-operation in international relations.

In analysing whether Slovenia has been successful in attaining its foreign policy objectives in the field of culture, the two core concepts of cultural diplomacy and inter-cultural dialogue are complemented by the concept of international relations in culture where the state primarily focuses on attaining cultural and not foreign policy objectives. The authors conclude that Slovenia as a small state can compensate for its limited foreign policy capabilities in the implementation of cultural diplomacy by engaging in inter--cultural dialogue activities within the framework of multi-actor coalitions, albeit only if its foreign policy objectives are an integral part of the inter-cultural dialogue. The main limitation in reaching its foreign policy objectives through cultural means remains the lack of a broad political consensus regarding the content of such cultural activity, together with the substantially and organisationally non-transparent implementation of cultural diplomacy and the two notions of culture in international relations.

KEY WORDS: cultural diplomacy, culture in international relations, intercultural dialogue, international relations in culture, foreign policy

1 Uvod

Osrednje zanimanje tega znanstvenega prispevka[2] je pojav kulture v okviru dveh aktivnosti držav v mednarodni skupnosti, tj. zunanje politike in mednarodnih odno-

2. Prispevek je pripravljen na podlagi skupnega raziskovanja avtorjev in predstavitve predhodnih delovnih različic besedila na konferenci Mednarodnega znanstvenega združenja *International Studies Association Annual Convention* v New Orleansu, 17.–20. 2. 2010, v

sov. Z vidika obeh se je kultura skozi zgodovino izkazala kot pomembna v naslednjih procesih (Bátora in Mokre 2011: 1–2): kultura je služila kot sredstvo za preseganje lokalnih, etničnih in družbeno-ekonomskih mej ter za ustvarjanje nacionalnih skupnosti. Ta stvaritev kolektivnih identitet je vodila v izključevanje tistih, ki jim niso pripadali. Kultura je prerasla nacionalne okvire »pojavnosti«, in je bila pogosto prevedena kot civilizacija z implikacijo na eno samo legitimno globalno »kulturo«. Različice tega pogleda so izzvale teorije multikulturalizma s sklicevanjem na enako vrednost različnih kultur, danes pa poststrukturalisti zavračajo vse osrednje definicije kulture ter na podlagi konstruktivističnih razumevanj poudarjajo vlogo hibridnih kultur in kulturnih prevodov (prav tam). Avtorja vsekakor zavračava civilizacijsko determiniranje kulture in izhajava iz razumevanja, kot je kulturo opredelila Svetovna konferenca o kulturnih politikah, ki jo je organizirala Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo – *United Nations Education, Scientific and Cultural Organization* (UNESCO), v deklaraciji Unesca iz Mexico Cityja o kulturnih politikah (1982, 6. odstavek),[3] in sicer:

> V najširšem pomenu bi lahko kulturo danes razumeli kot celoten kompleks značilnih duhovnih, materialnih, intelektualnih in emocionalnih značilnosti, ki zaznamujejo neko družbo ali družbeno skupino. Ne vključuje le umetnosti in literature, temveč tudi načine življenja, temeljne pravice človeka, vrednostne sisteme ter tradicije in prepričanja.

Kultura v tako širokem, vseobsežnem pomenu vsekakor ni (niti ne more biti) predmet proučevanja raziskovalca mednarodnih odnosov. Kot politologa takega raziskovalca najprej zanima razmerje med kulturo in politično oblastjo/močjo, ki ga Bátora in Mokre (2011: 1) poenostavita s tremi možnimi odnosi: kultura lahko ogroža politično oblast, lahko je njena varovanka ali pa je način izvajanja politične moči brez nasilja. V tem kontekstu se najin članek zgolj dotika prvih dveh odnosov (tj. notranjepolitičnih procesov oblikovanja in odločanja o kulturni politiki države ter prenosa slednje v vsebino zunanje politike), osredotoča pa se predvsem na zadnji odnos, tj. na konceptualno razumevanje in empirično preverjanje izvajanja politične moči države v mednarodnih odnosih prek kulturnih sredstev zunanje politike, tj. kulturne diplomacije in prek sodelovanja na področju multikulturnega dialoga. Kulturni odnosi so v tem kontekstu pojmovani kot odnosi med nacionalnimi kulturami ter tistimi intelektualnimi in izobraževalnimi vidiki vsake družbe, ki presegajo nacionalne meje držav in se povezujejo z institucijami onkraj teh meja. Kot trdi Arndt (2006: xix), se kulturni odnosi odvijajo naravno in organsko, brez posredovanja vladnih inštitucij; slednje zato šele z izvajanjem

---

okviru panela pod sponzorstvom Srednje- in vzhodnoevropskega političnega združenja CEEISA (*Central and East European International Science Association*) in na okrogli mizi Slovenska diplomacija: vprašanja, problemi in dileme v okviru Slovenskih politoloških dni 29. 5. 2010 v Portorožu. Avtorja se zahvaljujeva sodelujočim udeležencem in recenzentom za pripombe ter raziskovalne usmeritve.

3. Deklaracija Unesca iz Mexico Cityja o kulturnih politikah – *UNESCO Mexico City Declaration on Cultural Policies World Conference on Cultural Policies*. 1982. Sprejeta na Unescovi svetovni konferenci o kulturnih politikah med 26. julijem in 6. avgustom v Mexico Cityju.

kulturne diplomacije poskušajo oblikovati in usmerjati te naravne procese za doseganje nacionalnih interesov. Proučevanje pojava kulture v mednarodnem okolju je zatorej ontološko smiselno zastaviti tako z vidika teorije analize zunanje politike (AZP) kot tudi znanosti o mednarodnih odnosih (ZMO).

Začetek proučevanja kulture v kontekstu mednarodnih odnosov sega v obdobje po prvi svetovni vojni, ko so antropologi začeli kritično ocenjevati predhodno biološko deterministično pojmovanje koncepta »civilizacija« kot nenehnega napredka in s tem spreminjati dojemanje civiliziranega (mednarodnega) obnašanja. Koncept civilizacije je namreč v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja postal moderniziran in internacionaliziran (v obliki Mednarodnega odbora za intelektualno sodelovanje v okviru Društva narodov ter po drugi svetovni vojni v Unescu kot specializirani agenciji Organizacije združenih narodov) ter tudi redefiniran in zaradi takega znanstvenega »odpiranja« pojem kultura postane mednarodno pomemben (Reeves 2004, 2. poglavje). Prvi, ki je med obema svetovnima vojnama opozoril, da mehanski stik med državami v mednarodni politiki ne prinaša avtomatičnega medsebojnega razumevanja, ampak da je za slednjega v mednarodnih odnosih treba narediti mnogo več, je bil Alfred Zimmern, ki je ocenil, da obstaja resna potreba po namenskem razvijanju in promoviranju medsebojnega razumevanja med narodi, kar bi vplivalo tudi na druge vidike mednarodnih odnosov, vključno z zunanjo politiko držav (Reeves 2004: 40–41).

V bolj novodobno iskanje obstoječih in ustreznih teoretskih opredelitev ter empirične analize tega mednarodnega pojava lahko vključimo tudi AZP, ki se je kot poddisciplina ZMO razvila šele v petdesetih letih 20. stoletja. Vendar je bila kultura kot vir vplivanja držav ali področje njihovega sodelovanja v mednarodnih odnosih v času hladne vojne precej zapostavljena (Reeves 2004: 55); svoj pomen je dobila predvsem po koncu tega obdobja. Avtorji so številne do tedaj nerazložljive zunanjepolitične odločitve držav in posledice njihovega delovanja v mednarodnih odnosih začeli pojasnjevati prek nacionalnega kulturnega ozadja (Pye 1991: 504), branjenja nacionalnih interesov s kulturo (Hudson 1997a: 1) ter vse pogostejšo in prodornejšo uporabo kulture kot sredstva zunanje politike (kulturne diplomacije). Navkljub nerazvitosti tega vidika AZP med obdobjem hladne vojne, kjer so »omejitve bipolarnega rivalstva zamejevale notranje [kulturne] posebnosti držav« (prav tam), je kultura vsaj posredno sodoločala globalno tekmo za moč prek javne diplomacije, ki se je razvila v zgodnjih letih hladne vojne. Informacije in propaganda so bile zato v tem obdobju razumljene kot glavno orožje za izvajanje globalnega ideološkega in strateškega boja ter so bile pomembna sprememba pri neposrednem sporazumevanju s tujimi javnostmi in takojšnjem učinkovanju na njihovo mišljenje (Kennedy 2003; Gilboa 2006; du Quenoy 2008).[4] Kot uporabnici kulture v pomenu sredstva zunanje politike sta v času hladne vojne aktivno delovali predvsem obe supersili, ZDA in SZ, in sicer v obliki propagande, na področju medkul-

4. Kennedy (2003) v tem kontekstu govori o kulturnem programiranju, ki je bilo pomemben del povojne »kampanje resnice« ZDA in je pomenilo protiutež sovjetski propagandi. Vključevalo je tako sporazumevanje vlade-do-ljudi (*government-to-people*) kot tudi sporazumevanje ljudi-do-ljudi (*people-to-people*).

turnega dialoga pa lahko opazimo večje napore v okviru tretje, človekove razsežnosti Konference za varnost in sodelovanje v Evropi (od leta 1975). Male države v času hladne vojne niso zmogle vlagati v kulturno diplomacijo, saj so večino zmogljivosti porabile za zagotavljanje preživetja oziroma varnosti prek strategije nevtralnosti, iskanja pokrovitelja ali aktivnega delovanja v mednarodnih organizacijah.

Čeprav so se vidiki širjenja informacij, javne diplomacije in propagande uporabljali že v času bipolarnosti, pa je kultura pomembnejši dejavnik v proučevanju mednarodnih odnosov postala šele po letu 1989. Postala je pomemben neposredni vir določanja nacionalnih interesov za velike sile, »tako v kontekstu pluralnih notranjih motivacij in imperativov kot tudi v kontekstu ohranjanja mednarodnega ravnotežja moči« (Hudson 1997a: 1). Medtem ko je Francija že leta 1898 ustanovila Alliance française, Velika Britanija pa leta 1934 British Council, je večina drugih držav svoje kulturne centre vzpostavila bodisi po drugi svetovni vojni (npr. Indija leta 1950, Nemčija 1951, ZDA 1953, Japonska 1972) ali po koncu hladne vojne (Danska in Estonija leta 1989, Španija 1991) (Reeves 2004: 52–53; eDiplomat 2011).

Nov razmah je oblikovanje in delovanje kulturnih inštitutov za namen krepitve predvsem mehke moči doživelo po terorističnih napadih leta 2001. Kennedy (2003) in Kushner (2002) izpostavljata, da je v tem obdobju ameriška promocija vojne proti terorizmu uporabljala predvsem propagando kulture z zunanjepolitičnimi cilji, podobno kot je bilo to značilno za obdobje hladne vojne.[5] Primer takšnega razvoja je tudi vključevanje kulture v okvir izvajanja zunanje politike Ljudske republike Kitajske, ki je bila dolgo časa tradicionalno nenaklonjena izvajanju javne diplomacije in posledično krepitvi mehke moči (*soft power*) ni namenjala večje pozornosti.[6] Podobno se je Rusija na mehko moč pričela osredotočati šele v času mandata predsednika Putina, ki je ustanovil poseben oddelek za medregionalne in kulturne odnose s tujimi državami (Tsygankov 2006: 1080–1081), pri čemer Rusija s kulturno podobnostjo (v jeziku, religiji, zgodovinski dediščini, družinskih vezeh) naslavlja predvsem območje držav, ki so bile nekdaj del SZ (Nikitin 2008: 9). Francija je znana kot država, ki »od nekdaj« med vsemi državami zmogljivosti najbolj načrtno namenja ravno promociji francoske kulture in jezika. V najaktualnejši strategiji zunanje politike med pet najpomembnejših ciljev postavlja »zagotavljati prisotnost francoskih idej, jezika in kulture, ki bo služila kulturni raznolikosti« (Juppé in Schweitzer 2008). Tudi nemška vlada se je zavezala, da bo za namen promocije nemške kulture in države število tujih študentov na nemških

5. Kot navajata Krause in van Evera (2009: 109), so ZDA muslimanskemu svetu namenile približno 400 milijonov ameriških dolarjev v okviru enajstih projektov, katerih namen je bil predvsem izboljšanje negativne javne podobe ZDA, ki so jo povzročili povračilni ukrepi po terorističnih napadih v okviru vojne proti terorizmu.
6. Leta 2004 je Kitajska z oblikovanjem Oddelka za javno diplomacijo v okviru ministrstva za zunanje zadeve pričela z ustanavljanjem Konfucijskih inštitutov za promocijo kitajskega jezika in kulture po svetu ter do leta 2010 odprla 320 takih inštitutov v tretjih državah (McClory 2010: 6–7), med drugim leta 2010 tudi Konfucijski inštitut v Sloveniji. V letu 2010 je tako kitajska vlada aktivnostim za povečanje lastne zunanje prepoznavnosti namenila kar 6,4 milijarde evrov proračunskih sredstev (McClory 2010: 2).

univerzah povečala na deset odstotkov ter še naprej izdatno financirala osrednjo nemško radijsko postajo Deutsche Welle (McClory 2010: 6). Kot je razvidno iz teh navedb, države kulturni diplomaciji namenjajo več denarja in pozornosti, kot so ga kadarkoli (McClory 2010).

Zgoraj sva predstavila le vidnejše napore za razvoj kulturne diplomacije velikih držav. V kontekstu zmogljivosti, ki jih temu sredstvu in seveda pomenu kulture za njihovo samo(ohranjanje) lahko namenijo zunanje politike, pa so posebne prav male države (med njimi tudi Slovenija), zato jih predstavljava v nadaljevanju, v samostojnem poglavju.

Večina držav poleg investicij v lastno kulturno promocijo prek diplomacije, ne glede na obseg in vpliv njihove kulturne diplomacije, odločno podpira tudi mednarodno sodelovanje na področju/področjih kulture. Nekateri avtorji – najbolj pod drobnogledom kritike je Huntingtonova teza o kulturnem trku civilizacij (1993)[7] – so kulturo postavili v osrčje potencialnih konfliktov med državami (Carnevale in Choi 2000; Shaffer 2006), in tako v zadnjih dveh desetletjih opažamo, da se je (zato) začelo intenzivno razvijati t. i. področje medkulturnega dialoga. Temeljni cilj tovrstnega sodelovanja je vzpostavljanje in vzdrževanje spoznavanja drugih kultur prek medkulturnih stikov ter medsebojno poznavanje, razumevanje in spoštovanje (ne nujno prijateljstva) (Zimmern v Reeves 2004: 45). V tem kontekstu medkulturni dialog s sodelovanjem ustvarjajo ne le države, temveč tudi drugi subjekti mednarodnih odnosov, kot so mednarodne vladne in nevladne organizacije (MVO in MNVO), pri čemer so nastali tudi novi subjekti mednarodnih odnosov, in sicer t. i. mešane koalicije akterjev (o njih več v nadaljevanju). Področje medkulturnega dialoga so relevantni akterji skozi odnose sodelovanja povezali tudi z drugimi sorodnimi interesnimi temami, na primer varstvom človekovih pravic, migracijami in promocijo strpnosti.

Tako je mogoče sklepati, da kultura, podobno kot varstvo človekovih pravic, postaja neke vrste središčni (v angl. *mainstream*) koncept medvladnega sodelovanja pa tudi delovanja drugih subjektov mednarodne skupnosti. To začetno ugotovitev lahko še podkrepiva z opazovanjem akcij nekaterih držav, ki so na velikem družbeno-političnem udaru zaradi visoke stopnje priseljevanja ali pa posledic enoumne interpretacije terorističnih napadov na ZDA 11. septembra 2001 in si zato še posebno prizadevajo nasloviti mednarodne probleme prek dialoga med kulturami. Neposredni odziv na 11. september je bilo zaslediti v tistih mednarodnih forumih, v katerih skupaj delujejo države islamske in zahodne »civilizacije«; Bojinović Fenko (2009) jih identificira na primeru sredozemskih regionalnih institucij. Tako med drugim izpostavlja, da je

7. Huntington (1993: 22–23) loči med pojmovanjem kulture in civilizacije, a ju povezuje. Civilizacijo opredeli kot kulturno entiteto in loči med različnimi ravnmi kulturne heterogenosti teh entitet. V osnovi govori o zahodni, konfucijanski, islamski, japonski, pravoslavni slovanski, latinskoameriški in afriški civilizaciji, znotraj katerih pa so kulture lahko različne (tvorijo lahko celo subcivilizacije). Civilizacija je po Huntingtonu (prav tam) »najvišja kulturna razvrstitev ljudi in najširša raven kulturne identitete, ki jo imajo ljudje«. Opredeljena je tako s skupnimi elementi, kot so jezik, zgodovina, religija, običaji in institucije, kot tudi s subjektivno samoopredelitvijo ljudi (Huntington 1993: 22).

maja 2002 subregionalni Dialog 5 plus 5 sprejel Deklaracijo iz Tripolija, v kateri »so države še posebno izpostavile prioritetno zavezo k sodelovanju na področju migracij in pomembnost doseganja pogojev za miroljubno sobivanje v zahodnem Sredozemlju na osnovi dialoga med civilizacijami in skupnih vrednot« (Bojinović Fenko 2009: 222). Podobno je bila francoska pobuda Unije za Sredozemlje ocenjena kot ideja, ki je že dalj časa »krožila po bruseljskih hodnikih« v kontekstu nujnosti naslavljanja problemov z ilegalnimi migracijami ter naraščajočim islamskim ekstremizmom v arabskih in afriških državah sredozemske regije (Simsek 2007). Iz istega vzgiba izvira tudi špansko-turška pobuda za Zavezništvo civilizacij – *Alliance of civilisations*, ki jo je Španija predstavila leta 2004, nato pa jo je skupaj s Turčijo pod pokroviteljstvom OZN vzpostavila leta 2005 (OZN, Zavezništvo civilizacij 2009).

Glede na zgoraj predstavljeno avtorja podajava začetno ugotovitev o pestri pojavnosti oblik kulture v mednarodnih odnosih; gre za kulturno diplomacijo, javno diplomacijo, propagando in medkulturni dialog. Poleg tega opažava tudi nekritično enačenje konceptov, ki te pojave opredeljujejo, čemur najverjetneje botruje podobnost opisanih pojavov v praksi oziroma raba diskurza medkulturnega dialoga v instituciji kulturne diplomacije.[8] Zato v prvem delu članka ponudiva jasno teoretsko konceptualizacijo in pojmovno razmejitev med njimi. To bo omogočilo razumevanje kulture z vidika delovanja držav na dveh različnih prizoriščih (okvirih delovanja) – na prizorišču zunanjepolitičnega procesa v državi (oblikovanje zunanje politike in zunanjepolitično odločanje), ki v proučevanju kulture v zunanji politiki prevladuje (Shaffer 2006: 1), ter na prizorišču izvajanja zunanje politike oziroma delovanja države v mednarodnih odnosih. Ker gre v primeru Slovenije za kategorijo male države, nato na kratko predstaviva posebnosti delovanja malih držav v mednarodnih odnosih ter s tem ovire in tudi priložnosti za njihovo izvajanje kulturne diplomacije ter medkulturnega dialoga. V drugem delu se avtorja osredotočiva na študijo primera delovanja države v okviru drugega prizorišča, tj. v mednarodnih odnosih, in sicer z vidika dveh različnih strategij: izvajanja kulturne diplomacije in medkulturnega dialoga. Prva je tradicionalno v domeni organizacije države, vendar je podvržena zmogljivostim države na tem področju, ki, kot omenjeno, jih imajo male države manj. Na drugi strani kontekst medkulturnega dialoga vodijo in upravljajo predvsem drugi akterji, ne posamezne države, čemur se morajo te prilagoditi. Pristop, ki ga avtorja izbereva za analizo podatkov, je kritična zunanja politika (KZP) v okviru študija zunanje politike oziroma konstruktivizem v okviru teorij mednarodnih odnosov. Metodološki predpostavki KZP sta namreč, da naj bo KZP empirična (in ne empiricistična) ter da naj analizira študije primerov v okviru jasnih teoretičnih in normativnih okvirov, druga predpostavka pa je priznavanje, da sta tako akterstvo (procesi odločanja, izvajanja) kot struktura (v okviru danih

8. Reeves (2004: 52–55) na primer navaja, da britanska, ameriška, indijska in japonska kulturna diplomacija temeljijo predvsem na promociji univerzalnih vrednot medkulturne izmenjave in medsebojnega razumevanja v smislu dobrobiti za vse človeštvo, kar je zagotovo domena medkulturnega dialoga. Na drugi strani pa izpostavlja Francijo kot državo, ki (zgodovinsko zaradi vzdrževanja kolonialnega imperija) tradicionalno najbolj goji »pravo« kulturno diplomacijo v pomenu promocije ciljev države prek kulturnih sredstev zunanje politike.

omejitev) del zunanje politike (o tem več v naslednjem poglavju). V zadnjem delu članka so podane sklepne ugotovitve o delovanju male države (še posebno Republike Slovenije), ki izhajajo iz analize posameznih okvirov delovanja (kulturna diplomacija in/ali medkulturni dialog) in njune primerjave.[9]

Raziskovalno vprašanje, na katerega avtorja odgovarjava, je, ali lahko mala država nadomesti pomanjkanje svojih zunanjepolitičnih zmogljivosti za izvajanje tradicionalne kulturne diplomacije, in sicer tako, da na področju medkulturnega dialoga sodeluje v okviru t. i. mešane koalicije akterjev.

2 Konceptualizacija kulturne diplomacije in medkulturnega dialoga

Kulturna diplomacija je eden novejših konceptov v okviru proučevanja zunanje politike in mednarodnih odnosov, kljub temu da kulturna diplomacija obstaja že vsaj tako dolgo kot zunanja politika sama. Kultura je v kontekstu proučevanja zunanje politike največkrat razumljena kot dejavnik, ki vpliva na zunanjepolitično odločanje in posledično na delovanje države (Shaffer 2006: 1). Literatura o mednarodnih konfliktih se osredotoča na negativne učinke kulture v smislu medkulturnih razlik, ki povzročajo napake v medsebojnem razumevanju dveh različnih kultur.[10]

V kontekstu AZP se kultura proučuje v okviru aktersko splošne teorije (*actor-general theory*) (Hudson in Vore 1995; Hudson 2008), ki so večinoma (vendar ne izključno) teorije mednarodnih odnosov. Te teorije dajejo prednost zunanjim vplivom na zunanjo politiko in trdijo, da vse države zunanjepolitično delujejo na podoben in predvidljiv način glede na svoj položaj v mednarodnem sistemu oziroma glede na pravila v tem sistemu (Carlsnaes 2008: 93–94). V tem kontekstu je obravnavo kulture in njene vloge v zunanji politiki mogoče umestiti v tisti okvir t. i. prve generacije AZP, ki proučuje vprašanja vpliva t. i. družbeno-kulturnega okolja (*millieu)* na zunanjepolitično odločanje, kot sta ga zasnovala Richard in Margharet Sprout (Hudson 2008).

Nasprotno aktersko specifični pristop v AZP (pristop odločanja v zunanji politiki prve generacije in celotna druga generacija) omogoča vpogled v črno skrinjo[11] in proučuje ravni analize pod državo. Proučevanje kulture v zunanji politiki se v tem kontekstu posveča ne le analizi psihološke razsežnosti delovanja držav, temveč tudi moralnim in etičnim vprašanjem v okviru t. i. nove zunanje politike (Smith in Light

9. Več o kritični zunanji politiki v Bojinović Fenko (2010: 84).
10. Na mednarodne konflikte, kot so na primer zalivska vojna, konflikt glede Falklandskih otokov ali bolj kratkoročni konflikt med ZDA in Kitajsko (tj. glede trka letal nad Hainanom), vplivajo kulturni nesporazumi, ki so posledica specifičnega kulturnega vedenja, saj slednje določa predpisane *norme* za pripadnike določene kulture, *vloge* posameznikom v okviru družbenih struktur in *vrednote* (cilje in načela), ki naj bi jih ti dosegli. Več v Carnevale in Choi (2000: 105–106).
11. Metafora »država kot črna skrinja« (*black box*) je podobna metafori biljardne krogle v mednarodnih odnosih in se nanaša na dve osnovni ravni analize pri proučevanju mednarodnih odnosov, in sicer na raven mednarodnega sistema in na raven države (Singer 1961).

2001; Neack 2003: 66–70; Ish-Shalom 2006; Gaskarth 2007) in družbeno-kulturnim pogojem (kontekstu) zunanje politike (Hudson 1997b; Jung 2002; Hill 2007), ki predstavljata tretjo generacijo AZP (Hudson 2008). Kljub temu kultura v okviru AZP ostaja razmeroma neraziskana (Hudson 1997a: 2), saj jo avtorji večinoma uporabljajo kot »izhod v sili« za utemeljevanje (ob pomoči drugih dejavnikov) nerazložljivih zunanjepolitičnih odločitev držav (Pye 1991: 504).

Kot poudari Fischer (2006), je kultura kot zunanjepolitični motiv bolj pogojena kot materialni interesi držav (interes po varnosti, blaginji, prevladi), pri čemer se učinki kulturnih motivov odražajo ne le v zunanjepolitičnih ciljih, temveč tudi v zunanjepolitičnih sredstvih. Uporaba kulture v zunanji politiki je zato razumljena kot strategija vplivanja, ki pomeni strukturo in vsebino načinov, prek katerih država skuša promovirati svojo podobo (imidž) pri tuji javnosti (Mor 2007).[12] V tem kontekstu se Shaffer (2006: 4–7) v svojem zborniku osredotoča na odnos med kulturo in zunanjo politiko prek primerjalne analize zunanje politike držav ob Kaspijskem morju ter v osrednji Aziji v zadnjem desetletju 20. stoletja z naslednjimi ugotovitvami: (i) uradno izražena kultura države ni nujno kulturni dejavnik, ki vpliva na oblikovanje vsebine zunanje politike; (ii) enaka kulturna pripadnost držav ne pomeni neposrednega političnega zavezništva ali tesnega sodelovanja; (iii) pomen kulturnih vplivov na zunanjo politiko še posebno povečujejo tisti politični sistemi, ki kulturno opredeljenim manjšinam, na primer etničnim diasporam, omogočajo pomembno vplivanje na oblikovanje politik.

Poleg izhodišča, da je povezava med kulturo in zunanjo politiko neraziskana, je pomembno tudi zavedanje, da je bila kultura največkrat opredeljena kot dejavnik, ki vpliva na zunanjepolitične odločitve, medtem ko jo avtorja v tem prispevku razumeva/proučujeva kot element zunanje politike na stopnji izvajanja, se pravi kot sredstvo (instrument) zunanje politike. Ta vidik proučevanja zunanje politike potemtakem omogoča združevanje znanja o AZP in teorijah mednarodnih odnosov, kjer je izvajanje zunanje politike (akterstvo) faza v zunanjepolitičnem procesu, ki se odvija v mednarodni skupnosti (struktura), in kjer so za razumevanje ključni tako notranji (npr. nacionalna kultura, vsebina zunanje politike države, obstoj narodnih, jezikovnih idr. manjšin) kot zunanji dejavniki (vpetost države in njene družbe v regionalne in globalne mednarodne kulturne odnose, delovanje mednarodnih vladnih in nevladnih organizacij).

Upoštevajoč zgornja izhodišča, v nadaljevanju podajava opredelitve osnovnih konceptov članka, začenši s **kulturno diplomacijo**. Schneider (2006) pravi, da je pojem težko natančno opredeliti, a je eden tistih pojavov, ki bi ga, če bi ga videli, takoj prepoznali. Kulturno diplomacijo tako definira zelo splošno – kot dvosmerno cesto in kot dolgoročni proces, ki sicer ne more izravnati negativnih učinkov nepriljubljenih politik, lahko pa povečuje razumevanje med različnimi narodi in kulturami ter v procesu posredovanja vidikov kulture, norm, vrednot in pravil določene države preusmerja pozornost in zabava (Schneider 2006: 196). Hill (2003: 134–138) kulturo in diplomacijo

12. Mannheim (1990: 3) pri tem poudari namerne zunanjepolitične učinke kot »vladni proces sporazumevanja s tujimi javnostmi, s ciljem, da bi slednje razumele ideje, ideale, institucije in kulturo kot tudi nacionalne cilje in trenutne politike posamezne države«.

poveže z opredelitvijo kulturne diplomacije kot sredstva, ki uporablja najbolj mehko moč (*soft power*) na kontinuumu moči v zunanji politiki. To se odraža tudi v konceptu mehke moči, kot ga opredeli Nye (2009), kjer so kultura, vrednote in politike, kolikor ugajajo in so privlačne za druge, glavni elementi mehke moči države.[13] Na tak način ljudje in države raje delujejo prek sodelovanja, in ne prek prisile (Gilboa 2006; Nye 2009). S prisilo v tem kontekstu ne razumemo le fizične prisile, temveč tudi instrumentalizacijo kulture v namen propagande države in njene zunanje politike (prisilna raba kulture). Slednja je bila, kot že omenjeno v uvodu, najbolj uporabna oblika kulture v zunanji politiki držav v času hladne vojne.

Hill (2003: 152) zato opozarja na razliko med kulturo in **propagando** kot podobnima sredstvoma zunanje politike ter poudari, da »je večina kulture povsem spontana stvar, neodvisna od političnega izkoriščanja /…/, nasprotno pa propaganda nima kulturne vrednosti /…/, ampak je pogosto prisilna v svojih poskusih, da bi na silo vplivala na prepričanja svojih tarč«. Kultura in propaganda poskušata vplivati na ljudstva bolj kot na vlade držav, vendar kultura deluje na veliko daljši rok (prav tam) z namenom, da bi spremenila domače okolje drugih držav (ogrozila sovražni režim ali/in širila vrednote tistih, ki želijo ukrepati). Še ena pomembna razlika je, da je kultura običajno usmerjena k elitnemu občinstvu, medtem ko je propaganda politično usmerjena in kot taka cilja na množično občinstvo (Roberts 2007). Treba je razmejiti tudi pojma propagande in javne diplomacije. Cull (2009: 21) pri tem opozarja, da je javna diplomacija pravzaprav nastala kot poskus bolj nevtralne in kredibilne opredelitve zunanjepolitične aktivnosti držav ter kot posledica prakse oziroma izvajanja diplomacije izključno prek širjenja informacij in v propagandne namene.

Javno diplomacijo Krause in van Evera (2009: 109) zato opredelita kot »razumevanje, informiranje in vplivanje na tujo javnost ter širjenje dialoga med /…/ državljani in institucijami ter njihovimi naslovniki tujini«. Vendar Scott-Smith (2009: 51) izpostavlja, da je javno diplomacijo mogoče izvajati tudi prek bolj vzvišenih, odličnih (*noble*) prizadevanj kulturne diplomacije in uporabe umetnosti (in ne zgolj kot propagando), da se v tujini pridobi podpornike. Pri tem na primeru političnega vpliva kulturnih izmenjav dodaja pomembno spoznanje glede preseka kulturne in javne diplomacije (prav tam):

> Čeprav izmenjave v splošnem sodijo v kategorijo kulturne diplomacije, so zelo fleksibilno sredstvo (*medium*), ki se ga lahko uporabi na različne načine glede na namen, s katerim je izmenjava oblikovana. Na tak način se lahko doseže vse družbene skupine, vendar višje kot ciljamo v hierarhiji poklicev, bolj prestižen mora biti program /…/.

Tudi Center za proučevanje javne diplomacije E. R. Murrowa izpostavi, da gre pri javni diplomaciji za večplastni »učinek odnosov z javnostmi na oblikovanje in izvajanje zunanje politike, pri čemer takšna vrsta diplomacije vključuje dimenzije mednarodnih odnosov onkraj tradicionalne diplomacije« (v Cull 2009: 19) ter tudi oblikovanje javnega mnenja v drugih državah, sodelovanje med zasebnimi in državnimi

13. Kultura je v tem kontekstu razumljena kot »niz praks, ki ustvarjajo pomene za družbo« (Nye 2008: 96), politične vrednote in institucije, ki vladajo družbi, pa determinirajo njene preference.

akterji v neki državi z drugo državo, sporazumevanje s tujimi mediji in poročanje o zunanjih zadevah ter proces medkulturne komunikacije. To naju navaja k ugotovitvi, da sporočanje vsebine tujim elitnim družbenim skupinam v okviru javne diplomacije pogosto vključuje institucijo kulturne diplomacije. V tem okviru John Brown (nekdanji ameriški diplomat, ki se je ukvarjal z izvajanjem javne diplomacije) uvaja pojem umetnostne diplomacije (*arts diplomacy*), tj. uporabe visoke umetnosti (glasbe, literature, slikarstva) kot sredstva diplomacije, za katero meni, da je (vsaj v ameriški kulturni diplomaciji) zelo zapostavljena *Camoes Institute* (Brown 2009: 57).

Skladno z navedenimi ugotovitvami lahko torej pri razumevanju vloge kulture v zunanji politiki slediva nekdanjemu britanskemu diplomatu Mitchellu, ki kulturno diplomacijo opredeli kot dejavnost države, ki ne vsebuje le splošnih kulturnih odnosov med ljudmi različnih držav, pri katerih država zgolj »predstavlja svojo najboljšo plat«, ampak predvsem deluje kot podaljšek zunanje politike države (*state projection*) (v Reeves 2004: 43).[14] Kulturno diplomacijo tako razumeva kot sredstvo zunanje politike, kjer so kulturna predstavništva (v okviru veleposlaništev ali kot samostojne institucije) glavni vzvodi izvajanja zunanje politike, v katerih sodelujejo nedržavni izvajalci kulturne produkcije.

Kljub temu vloga države v kulturni diplomaciji ni primarna, kot velja za druga sredstva zunanje politike; država mora potemtakem zgolj »omogočiti, da prednosti gospodarstva ali civilne družbe govorijo zase, in izvajati le sofisticirano subtilno posredovanje države« (Hill 2003: 154). Dober primer tega poda Schneider (2006), ko poudari pomen za »strogo poslovni odnos med kulturno prisotnostjo in vlado« v primeru inštitutov *British Council* in *Goethe Institut*. Oba namreč financirata vladi, vendar delujeta neodvisno, da njuna verodostojnost ne bi bila spodkopana.[15] Vendar pa Mitchell (v Reeves 2004: 43) opozarja, da tudi pri nedržavnih mednarodnih kulturnih odnosih država težko ostane v mejah zgolj posrednega predstavljanja in da lahko take dejavnosti prerastejo v državno propagando. Podobno Mulcahy (1999) meni, da je treba sredstva kulturne diplomacije jasno razlikovati od dejavnosti informacijske/propagandne diplomacije, katere bolj neposredni namen je razložiti in zagovarjati državne politične cilje v tujini. Ravno zato bi morale kulturno diplomacijo, tako Roberts (2007) in Sun (2008), izvajati nevladne in družbene skupine, organizacije ali posamezniki, da bi se izognili podobnosti s propagando, ki negativno vpliva na zaznavanje tujih javnosti.

14. V kontekstu splošnih mednarodnih kulturnih odnosov se je v zadnjem času precej razširil pojav t. i. državljanske diplomacije (*citizen diplomacy*), tj. izgradnje mednarodnih odnosov prek neposrednih stikov med ljudmi (*person to person*) (Mueller 2009), ki pa gotovo ne sodi med oblike kulturne diplomacije.
15. Berridge (2010: 189–190) navaja, da kulturni diplomati težijo k temu, da delujejo nepovezani s kakršno koli politično agendo, saj je njihov stil delovanja drugačen kot pa vloga političnega predstavnika države. Kulturni centri oz. inštituti zato želijo biti tudi fizično ločeni od lokacije veleposlaništva, kar je za državo pošiljateljico pogosto povezano z velikimi stroški. Kompromis v zadnjih letih je, da imajo kulturni predstavniki rang veleposlanika, a delujejo na lokaciji, ki je ločena od veleposlaništva, vendar pa lahko v tem primeru naletijo na vmešavanje države sprejemnice (kot v primeru sedeža British Councila v Rusiji).

Oblike, ki jih kultura kot sredstvo zunanje politike (kulturna diplomacija) zavzema, so številne, vključujejo pa radijsko oddajanje, televizijske mreže/oddaje, internetne komunikacije, filmsko industrijo, knjižnične zaloge, revije in drugi periodični tisk, uradne kulturne ustanove v tujini v okviru diplomatske in konzularne mreže države, preprosto rabo jezika ter izobraževalnih in kulturnih izmenjav, kot so fakultetne izmenjave študentov, muzejske razstave ter knjižne in umetniške razstavne predmete (Paulmann 2007; Roberts 2007; Krause in van Evera 2009). Primeri kulturne diplomacije so različne knjižne in umetniške razstave, oddaje ali programi, ki jih (ali pa so jih) sponzorirajo zunanja ministrstva ali informacijske agencije v Kanadi (*Canadiana*), ZDA (*Voice of America*, *Amerikahäuser* v Nemčiji in Avstriji, Fulbrightov program izmenjave, *American National Exhibition* v SZ), Združenem kraljestvu (*British Council*, *BBC Radio*), Nemčiji (*Goethe Institut*, *Alexander von Humboldt Foundation*, *Deutsche Welle*), Franciji (*Alliance Francaise*), Španiji (*Cervantes Institute*), Italiji (*Dante Alighieri Society*) in na Portugalskem (Camões Institute) (Berridge 2010: 184).

Na Skici 1 je predstavljena konceptualizacija kulture v zunanji politiki kot dvojnega pojma: (1) kot dejavnika notranjega okolja, ki vpliva na oblikovanje in odločanje v zunanji politiki, ter (2) kot sredstva zunanje politike, ki ga država namerno izkorišča za doseganje vpliva v svojem zunanjem okolju, tj. v mednarodni skupnosti. Rezultati izvajanja kulturne diplomacije so vidni oziroma zaznavni v zunanjem okolju države, tj. v mednarodni skupnosti, od koder pa nato subjekti – naslovniki kulturne diplomacije državi »nazaj« oddajajo pomembno povratno informacijo. To so lahko politiki (predstavniki vlade, parlamenta), veleposlaniki, gospodarstveniki, umetniki, štipendisti, akademiki ali pa uradni predstavniki države sprejemnice ali njeni državljani v odnosu do uradne državne politike države izvajalke kulturne diplomacije. Odziv na aktivnosti slednje lahko podajo tudi druge države, ki niso naslovnice, in sicer z lastnim oblikovanjem podobnih ali drugačnih (uspešnih) praks. Povratno informacijo država vzame v obzir pri ponovnem oblikovanju zunanje politike (vsebine in sredstev, torej tudi kulturne diplomacije).

Skica 1: Raziskovalno osredotočenje na kulturo v okviru analize zunanje politike ter znanosti o mednarodnih odnosih

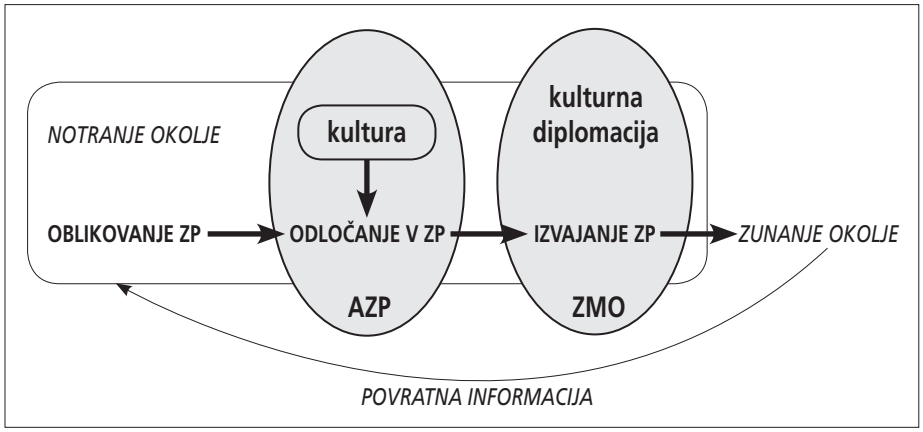

Vir: lastni prikaz.

Na splošno lahko rezultate vpliva kulture pojasnimo v okviru koncepta politike povezovanja (*linkage politics*), ki jo je razvil Rosenau (1969), saj proučuje vlogo nedržavnih oziroma transnacionalnih akterjev na civilno družbo prek odzivanja na zunanje dogodke, posnemanja in aktivnega naslavljanja vlad. Mednarodni akterji povzročijo prenos mednarodnih norm in njihovo širjenje v notranje politike prek strategij in procesa socializacije (Apeldoorn 2004; Risse 2006: 236–238; Willets 2008).

Osnovna predpostavka mednarodnih kulturnih odnosov oziroma kulturnega internacionalizma je, da lahko človek do spoznanja samega sebe pride šele prek odnosov in izmenjav z drugimi ter da zaradi teh stikov lahko postane boljša oseba. Na tak način se lahko premošča razlike med ljudmi, narodi in njihovimi državami (Reeves 2004: 41- 42). Države so v tem okviru začele sodelovati v specializiranih mednarodnih organizacijah (npr. Unesco), kjer neposredno naslavljajo kulturo v ožjem pomenu (kulturna produkcija, umetnost, varstvo kulturne dediščine). To obliko sodelovanja države v praksi imenujejo **mednarodni odnosi v kulturi**.

V širšem kontekstu pojmovanja kulture kot načina življenja pa se je kasneje razvil koncept medkulturnega dialoga, in sicer kot odgovor na vse večjo kulturno diverzifikacijo v mednarodni skupnosti in kot potreba po dopolnitvi obstoječih pristopov pri upravljanju z njo, ki bo državam omogočala, da se uspešno spopadajo s ključnimi političnimi, ekonomskimi in družbenimi izzivi (Svet Evrope 2008: 9). Ta pojav opredeliva kot sodelovanje držav v mednarodni skupnosti, kjer se oblikuje struktura mednarodnih odnosov, ki se najbolj neposredno nanaša na predmet nacionalnih kultur držav s ciljem spodbujati medkulturno razumevanje, presegati predsodke in spoštovati pluralnost.

Medkulturni dialog je nedvomno sporen koncept, saj univerzalno sprejeta opredelitev tega koncepta ne obstaja, definicije pa so v veliki meri odvisne od uveljavljanja koncepta v praksi, ki je kulturno pogojen. Za namen tega prispevka prevzemava definicijo medkulturnega dialoga, ki jo poda Svet Evrope v Beli knjigi o medkulturnem dialogu (2008), in sicer: »Medkulturni dialog je proces, ki vključuje odprto in spoštljivo izmenjavo mnenj med posamezniki in skupinami, ki pripadajo različnim kulturam, in ki na temelju medsebojnega razumevanja in spoštovanja vodi h globljemu razumevanju svetovnega nazora drugega.« Med cilji sodelovanja držav na področju medkulturnega dialoga so tako: razvoj globljega razumevanja raznolikih pogledov in praks, povečanje sodelovanja, svoboda in sposobnost odločanja, promocija enakosti in povečanje kreativnih procesov (European Institute for Comparative Cultural Research 2010), ki presega zgolj strpnost do drugih ter prispeva k politični, socialni, kulturni in ekonomski integraciji ter koheziji kulturno različnih družb (Svet Evrope 2008).

Skica 2: Razlika med kulturno diplomacijo in medkulturnim dialogom

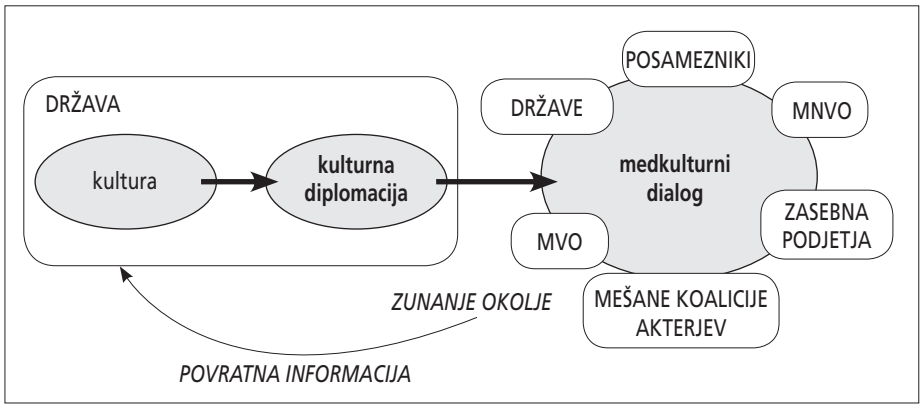

Vir: lastni prikaz.

Skica 2 prikazuje kulturno diplomacijo in medkulturni dialog kot dva različna okvira delovanja države. Kulturna diplomacija je že prikazana na Skici 1; levi del Skice 2 je njena okrnjena različica. Medkulturni dialog na desni strani Skice 2 pa je opredeljen kot področje sodelovanja v mednarodni skupnosti, ki (po definiciji) vključuje ne le države, temveč tudi in predvsem druge subjekte mednarodnih odnosov, tj. MNVO, družbene skupine, zasebna podjetja, posameznike, MVO. V tem okviru se je nedavno razvila nova oblika subjektov mednarodnih odnosov, in sicer mešane koalicije akterjev. Slednje združujejo več različnih akterjev, združenih na različne načine ter oblike (transnacionalnega) upravljanja in omrežij (Söderbaum 2004: 54). Taki akterji presegajo tradicionalno delitev akterjev v mednarodni skupnosti na državne, tržne in civilnodružbene, njihova konceptualizacija pa je obetavna, kar zadeva razumevanje delovanja držav na področju medkulturnega dialoga. Evropski inštitut za primerjalno kulturno raziskovanje (2008) v okviru medkulturnega dialoga posebej izpostavlja vlogo poljavnih oziroma kvazivladnih (*quasi governmental – quango*) agencij in neodvisnih teles (kot so na primer svetovalni odbori za narodne manjšine, odbori za človekove pravice, nacionalni uradi proti rasizmu, odbori za mladino in izobraževanje), ki jih največkrat financira vlada, delujejo pa neodvisno od nje.

3 Posebnosti zunanje politike malih držav ter njihova relevantnost za kulturno diplomacijo in medkulturni dialog

Za potrebe tega članka je smiselno na kratko opredeliti razliko med velikimi silami, srednjimi silami in malimi državami.[16] Vse tri predstavljajo kategorijo države glede na vpliv, ki so ga sposobne doseči na mednarodni sistem oz. v svetovni politiki. Velike sile imajo tak vpliv, da definirajo (*determine*) mednarodni sistem, sekundarne zmorejo nanj vplivati (*influence*), srednje v njem lahko učinkujejo (*affect*), male pa so sistemsko neučinkujoče (*non-determining*). Glede na to lahko tudi srednje sile (ne le velike) dosežejo vpliv v mednarodnih odnosih, a le če se povežejo v koalicije; male države tega nikakor ne zmorejo (Keohane 1969: 295–296).[17] V tem kontekstu so torej male države najšibkejši del asimetričnih odnosov moči (Knudsen 1996), ki v smislu izvajanja zunanje politike večinoma sledijo strategiji skrivanja (*hiding*) ali povezovanja (*binding*).

Petrič (2010: 445) poudarja, da ima poleg tega zunanja politika malih držav v primerjavi z drugimi (večjimi oziroma vplivnejšimi) tudi nekatere druge posebnosti, in sicer gre za 1) sestavo teh držav in delovanje organov za zunanje zadeve; 2) vrednote in cilje, ki jih uresničujejo; in 3) sredstva in metode, s katerimi razpolagajo. Male države so tako v prvem primeru omejene s finančnimi viri, številom kadrov, intelektualnih centrov in strokovnih služb ministrstev, zato se lahko le omejeno vključujejo v večdimenzionalna ter večnivojska posvetovanja, pogajanja in sodelovanja (Wivel 2005). Ključno pri razvoju strategije zunanje politike male države je zato, da razvija ozko usmerjene cilje in sredstva, odprtost za institucionalne inovacije ter fleksibilnost. Pri tem mora (i) vsebina strategij vsebovati rešitev problema, ki ga prepoznavajo tudi drugi relevantni akterji; (ii) oblika strategije mora vsebovati ozko agendo in omejeno število ciljev, ki naslavljajo probleme mehkih politik (*soft policy issues*); in (iii) pri izvajanju strategije se mora hkrati izogibati potencialnim konfliktom z močnejšimi državami in ohranjati lastno neodvisnost (Wivel 2010).

16. Pričujoči prispevek se namerno izogne problematizaciji povezave med velikostjo in delovanjem države v mednarodni skupnosti, ki ga sicer odpira literatura o malih državah, a ne podaja enoznačnega odgovora o pomenu te povezave za delovanje države. Male države razumeva kot središčni okvir (*focusing device*), ki bolj kot značilnosti zunanjepolitičnega delovanja izpostavlja značilnosti izzivov, s katerimi se soočajo male države in oblikovanje ustreznih oziroma pametnih (*smart*) strategij, ki jim omogočajo večji vpliv (Wivel 2010, 2005).
17. Cooper (v Behringer 2005) moč oziroma učinek srednjih držav utemeljuje na temelju izvajanja strategije posredništva srednje države (*middlepowermanship*), ki jo zaznamuje zasledovanje multilateralnih rešitev mednarodnih problemov, nagnjenost k iskanju kompromisov v mednarodnih sporih in globalne odgovornosti pri izvajanju diplomacije.

Tabela 1: Ključni elementi oblikovanja in izvajanja zunanje politike malih držav

Zunanjepolitični proces	Vrednote v zunanji politiki	Zunanjepolitični cilji	Strategije zunanje politike	Sredstva zunanje politike
koordinacija zunanjepolitičnega delovanja; ministrstvo za zunanje zadeve (MZZ) usmerja, koordinira in nadzoruje izvajanje zunanje politike; rotiranje kadrov med MZZ in drugimi organi države; osrednja raziskovalna enota za dolgoročno usmerjanje zunanje politike; zagotovitev širokega nacionalnega konsenza pri pomembnih odločitvah;	ohranitev narodnostne, etnične, kulturne in jezikovne samobitnosti (prepoznavnost)	urejeni odnosi s sosedi; zagotavljanje prepoznavnosti oziroma prizadevanje za vidnost države (tudi vrednota)	zanesljiva zavezništva in vključenost v pomembne integracije (organizacije); uveljavljanje kot aktiven subjekt v regiji; najti niše za aktivno delovanje pri reševanju pomembnih mednarodnih vprašanj	uporaba sredstev prepričevanja, zlasti diplomacije; pragmatičnost se ne sme izroditi v nenačelnost

Vir: Prirejeno po Petrič (2010: 446–462).

Če strneva Petričev seznam ključni elementov oblikovanja in izvajanja zunanjepolitičnega procesa, vsebine in strategije zunanje politike malih držav (Tabela 1), lahko izpostaviva, da je kulturna diplomacija poleg »čiste« diplomacije (pogajanj) pravzaprav najbolj privlačno sredstvo zunanje politike za male države, saj sodi v oblike sredstev prepričevanja (mehke moči) in ne zahteva toliko (finančnih, kadrovskih) sredstev kot na primer sredstva prisiljevanja. Tovrstna nišna oziroma področna diplomacija (*niche diplomacy*) pa mora biti podprta z ustreznimi sredstvi prepričevanja, kot so uporaba informacij, komunikacijske tehnologije in multilateralnih institucij (Behringer 2005). Glavna ovira malih držav za kulturno diplomacijo oziroma sodelovanje v medkulturnem dialogu pa je kljub temu pomanjkanje finančnih sredstev in strokovnih kadrov, zato gre predvidevati, da bodo male države težje ustanavljale in vzdrževale kulturne centre v državah sprejemnicah, omogočale promocijo svoje nacionalne visoke umetnosti, ponujale štipendije domačim in tujim študentom ter raziskovalcem ipd. Še ena od ovir je tudi redko uspešna strategija individualnih akcij in potreba po delovanju v zavezništvih oziroma pod okriljem kakšne velike sile. Behringer (2005) pri tem opozarja, da so srednje in male države pri oblikovanju koalicij sicer lahko uspešne, a le če gre za koalicije podobno mislečih (*like-minded*) držav, ki izvajajo diplomacijo hitrega postopka (*fast-track diplomacy*)[18] in ne nasprotujejo interesom velikih držav.

18. Diplomacija hitrega postopka nasprotno od diplomacije konsenza (*consesus-based diplomacy*) temelji na povezovanju podobno mislečih držav v koalicije in se ne nujno zavzema za doseganje najširše možne podpore pri reševanju globalnih problemov ter ne ponuja izjeme kot možnosti za sodelovanje nekaterih držav (Behringer 2005).

Je pa za male države relevantna predvsem ugotovitev o pozitivni vlogi kulture kot dejavnika pri posredništvu v mednarodnih sporih, saj omogoča boljše razumevanje s strani posrednika in zaupanje strank, da jima bo posrednik sposoben pomagati (Carnevale in Choi 2000: 105). V prid malim državam govorijo tudi njihovi dobri odnosi ter lažje povezave z nedržavnimi in transnacionalnimi akterji ter omrežji, kar je primerjalna prednost v odnosu do velikih držav (Behringer 2005).

Z namenom pokazati uspešne prakse in slabe izkušnje navajava nekaj primerov rabe kulture v mednarodnih odnosih s strani malih držav. Z vidika organizacije Češka kljub majhnosti namenja velik pomen kulturni diplomaciji, saj ima sedem kulturnih atašejev in 24 kulturnih centrov (Češki centri) v kar 20 državah. Njihove naloge so poleg predstavljanja češke kulture v državi gostiteljici tudi promocija češkega izobraževanja, gospodarstva in turizma prek organizacije razstav, koncertov, filmskih projekcij, predavanj in tečajev češkega jezika. Za organizacijo in koordinacijo mednarodnih odnosov na področju kulture pa je odgovoren češki Odbor za mednarodno sodelovanje na MZZ (Podgornik 2010: 54). Podobne naloge opravlja dvaindvajset Poljskih kulturnih inštitutov, ki pod okriljem MZZ skrbijo za promocijo poljske kulture, znanosti in umetnosti, dopolnjuje pa jih delovanje neodvisnih institucij, in sicer Inštituta Adama Mickiewicza in Mednarodnega centra za kulturo. Slovaška ima precej razvejano uradniško strukturo MZZ, kar zadeva dejavnosti, povezane s kulturo (Odbor za kulturno diplomacijo, Odbor za odnose z javnostjo, Odbor za gospodarsko diplomacijo), hkrati pa kulturno diplomacijo izvaja tudi Ministrstvo za kulturo in turizem, ki usmerja osem slovaških kulturnih centrov in izvaja promocijo kulture v tujini prek lastnega ustanovljenega sklada (Podgornik 2010: 62–63). V okviru izvajanja ciljev s strategijo zunanje politike, ki vključuje sredstvo kulturne diplomacije, pa mali državi, kot sta Avstrija in Slovaška, kulturo najbolj uporabljata za to, da sta uspeli doseči privlačnost, pritegniti zanimanje drugih in zavzeti mentalni prostor akterjev v tujini (Bátora in Mokre 2011: 2). Do te ugotovitve pride tudi Szondi (2009), in sicer, da so se države srednje in vzhodne Evrope kot komunistična skupina zgolj naslovnic kulturne in javne diplomacije zahodnih držav v času hladne vojne po letu 1989 aktivno podale v lastne (»od znotraj« izgrajene) in individualne (ne skupinske) promocije, nacionalno oglaševanje in projekcije imidža prek javne in kulturne diplomacije ne le do zahoda, temveč tudi v regiji sami, kjer s kulturno diplomacijo naslavljajo njihove narodne manjšine. Države tako kulturno diplomacijo izvajajo za doseganje naslednjih ciljev: promocija kulture, učenje jezika, izobraževalne izmenjave, ustvarjanje pozitivnega mnenja o državi, spreminjanje negativnih ali napačnih stereotipov, ustvarjanje vzajemnega razumevanja med kulturami. Integralni del kulturne politike srednje- in vzhodnoevropskih držav je tudi mednarodno radijsko oddajanje, ki je namenjeno tako diaspori posamezne države v tujini kot tudi promociji države pri tuji javnosti.[19] Izvajalci vseh teh aktivnosti pa so ministrstvo za kulturo (MK) in MZZ, kulturne institucije, kulturni atašeji na veleposlaništvih ter kulturne in medijske organizacije (Szondi 2009: 299).

19. Radijske oddaje v tujih jezikih imajo Bolgarija, Češka, Madžarska, Poljska, Romunija in Slovaška (Szondi 2009: 307–308).

Podobno tudi druge male in nove države, nastale na območju nekdanje SZ in Jugoslavije, uporabljajo svoje zunanje kulturne politike kot sredstvo izgradnje identitete in mednarodnega »brandinga« (trženja države kot blagovne znamke), hkrati pa so v obliki razvojne pomoči postale prizorišča kulturnih politik drugih akterjev (Bátora in Mokre 2011: 2.). Dragićević Šešić (2011) prav slednje izpostavlja v študiji primera Srbije, v kateri ugotavlja, da notranji kulturni akterji delujejo na podlagi izključujočih se strategij renacionalizacije na eni strani in evropeizacije kulture na drugi.

Velike države imajo poleg zmogljivosti organizirati in voditi večje število kulturnih centrov po svetu pri mednarodni promociji svoje kulture še eno obliko prednosti, saj jim posredne koristi prinaša globalni trg, ki njihovo kulturo promovira prek izdelkov in predvsem storitev (npr. luksuzna potovanja, duhovna prenova, kulinarika, TV-mreže, modna industrija ipd.). Še posebno to podpira npr. filmska industrija; zadnjih sedem let je namreč opaziti poplavo celovečerne hollywoodske produkcije, ki nazorno predstavlja in promovira npr. zgodovinske vojne srednjeveškega kitajskega cesarstva, francosko visoko modo in kuhinjo, italijansko hrano ter rimljansko dediščino, indijska verstva, brazilsko socialno okolje, japonsko visokotehnološko družbo, rusko visoko umetnost ipd. Male in tudi nove države, kar je relevantno za RS, so ponovno v ozadju. Izjema je njihovo negativno izpostavljanje zaradi majhnosti in »mladosti« v kontekstu slabo delujočih državnih institucij, korupcije, nedoseganja demokratičnih standardov vladanja ter upravljanja države in gospodarstva. Najbolj očiten je primer »sklicevanja na« osamosvojene republike nekdanje SZ v Zakavkazju in srednji Aziji, ki se jim poleg zgornjih negativnih značilnosti pripisuje tudi odgovornost za regionalno ali celo globalno nestabilnost, npr. nepregledno upravljanje z zalogami jedrskega ali drugega orožja za množično uničevanje iz časa hladne vojne oziroma nudenje zavetja terorističnim in drugim kriminalnim združbam. Kot ugotovi Szondi (2009: 310–311) na primeru srednjeevropskih držav, so take negativne podobe (novih) držav predvsem posledica pomanjkljive koordinacije tako med različnimi sredstvi promoviranja države kot tudi med ključnimi akterji oziroma izvajalci, prevelike politizacije in netransparentnosti ter pomanjkljivih človeških in finančnih virov.

4 Študija primera uporabe kulture v slovenski zunanji politiki

V tem delu članka se avtorja osredotočiva na študijo primera delovanja RS v okviru izvajanja kulturne diplomacije in na področju medkulturnega dialoga. Obstoječe študije kulturne diplomacije RS so omejene na peščico diplomskih del študentov Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani (Bučar 2007; Žmauc 2009; Podgornik 2010), dve avtorici pa naslavljata kulturno diplomacijo kot del/obliko javne diplomacije (Plavšak Krajnc 2004; Černigoj 2006).

Študija primera zunanje politike RS ter njenih aktivnosti na področju kulturne diplomacije in medkulturnega dialoga temelji na analizi ključnih dokumentov slovenskega MZZ, MK in Evropskega inštituta za primerjalno kulturno raziskovanje[20] ter na podatkih, pridobljenih z intervjujem z uslužbencem na MZZ.

20. Evropski inštitut za primerjalno kulturno raziskovanje (ERICarts Institute) je neodvisna neprofitna organizacija, ki jo je ustanovilo Evropsko združenje raziskovalcev na področju

Kot je razvidno iz Tabele 2, so ključni akterji pri promociji in spodbujanju medkulturnega dialoga RS pravzaprav skoraj izključno znotrajdržavni. Nosilci pristojnosti so predvsem vlada in resorna ministrstva (za zunanje zadeve, za kulturo, za šolstvo, šport ter znanost, visoko šolstvo in tehnologijo). Nedržavni akterji (javne agencije in inštituti) sodelujejo predvsem kot sodelujoči akterji pri izvajanju specifičnih projektov, in ne na ravni procesov odločanja o oblikovanju in izvajanju medkulturnega dialoga.

Tabela 2: Pristojnosti za izvajanje medkulturnega dialoga v Republiki Sloveniji

Glavni akterji	– MZZ, – MK, – Vladna komisija za dve narodni manjšini, – Komisija za varstvo romske etnične skupnosti, – Komisija Državnega zbora za narodne skupnosti, – medresorsko sodelovanje ministrstev, – manjšinske skupnosti.
Drugi akterji	– Javni sklad za kulturne dejavnosti (JSKD), – Ministrstvo za šolstvo in šport.
Nevladni akterji	– Mirovni inštitut, – Svet skupnosti in mestni svet na območjih, kjer živijo italijanska in madžarska narodna manjšina ter Romi.
Čezmejni/ mednarodni programi medkulturnega dialoga	– Ne obstaja vseobsežna strategija, temveč podpora različnim posameznim projektom: • *Sarajevski zvezki:* publikacija (zbornik), ki povezuje kulturne prostore nekdanje skupne države na Balkanu; • *Skupaj:* fundacija s pilotskim projektom za psihosocialni razvoj otrok na postkonfliktnih območjih na Kosovu, skupaj z vsebino pilotskega projekta OVSE za izobraževanje otrok o njihovih pravicah; • *CROMO:* triletni projekt Slovenije, Italije in Avstrije s ciljem intenzivnega dviga zavesti o medkulturnosti v srednjih šolah na obmejnih območjih; • Center za evropsko prihodnost (CEP) (http://www.cep.si/) je bil ustanovljen leta 2006 kot neodvisna neprofitna organizacija, ki se ukvarja z zadevami miru, varnosti, medkulturnega razumevanja, še posebno pa se osredotoča na območje Zahodnega Balkana in njegovo EU-perspektivo.
Splošni politični dokumenti	– zakonodaja in resolucije o pravicah tradicionalnih manjšin (italijanske, madžarske, romske), – Program meril za pomoč Romom (1995), – Zakon o romski skupnosti (2007), – Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (1994), – Nacionalni program ukrepov za Rome (2010–2015).

Vir: Prirejeno po European Institute for Comparative Cultural Research (2010).

kulture z namenom zagotavljanja ustreznih empiričnih podatkov in analiz za vse delujoče v kulturi. Več informacij o inštitutu je dostopnih prek: http://www.interculturaldialogue.eu/web/icd-project-report.php (22. 8. 2011). Ta vir uporabljava zato, ker omogoča nadaljnje raziskovanje z izvedbo primerjalne analize, ki bi ponudila preverjanje ugotovitev te študije primera na večji skupini malih (evropskih) držav.

Osrednja značilnost izvajanja medkulturnega dialoga v okviru slovenske kulturne politike je, da večina dejavnosti poteka na nacionalni oziroma lokalni ravni, in ne toliko na mednarodni ravni oziroma v transnacionalnem okviru. Kadar država sodeluje v mednarodnih odnosih in predstavlja svoje vsebinske kulturne cilje, to delovanje imenuje mednarodni odnosi v kulturi. V tem primeru gre za sodelovanje države v mednarodnih organizacijah, predvsem v Unescu in Svetu Evrope (MK RS 2007: 17–18). Veliko pozornost Slovenija posveča regionalnim institucijam, povezanim z geografskim ali političnozgodovinskim sosedstvom Slovenije (npr. v EU in mreži nacionalnih kulturnih centrov držav članic EU – EUNIC, Srednjeevropski pobudi, Kvadrilaterali, Jadransko-jonski pobudi, Delovni skupnosti Alpe-Jadran in Svetu ministrov za kulturo Jugovzhodne Evrope) (MK RS 2011: 371). Tudi v okviru projektov medkulturnega dialoga izstopa usmerjenost RS v regionalno dimenzijo na območje republik in pokrajin nekdanje skupne države, kjer se Slovenija ukvarja predvsem s problematiko manjšin in beguncev ter kulturne produkcije.

Glede na podatke v Tabeli 2 se RS vsebinsko v kulturi v mednarodnih odnosih posveča podobnim temam kot v strategijah in projektih medkulturnega dialoga, tj. problemom diskriminacije, družbene vključenosti (s poudarkom na vključenosti Romov in manjšin), rasizmu in integraciji tujcev. Vendar pa analiza relevantnih nacionalnih primarnih virov pokaže, da kadar gre za sodelovanje države v mednarodnih odnosih na področju kulture, te teme niso izpostavljene, temveč se država osredotoča predvsem na ohranjanje kulturne dediščine (na primer izvedba Ljubljanskega procesa) (MK RS 2007: 18). Uslužbenec MZZ RS (2011) v intervjuju sicer potrdi, da je problematika narodnih manjšin za RS pomembna, vendar pa ne predstavlja tematike, kjer bi se Slovenija v mednarodnih in regionalnih institucijah posebno izpostavljala. Velik pomen, ki ga RS pripisuje medkulturnemu razumevanju z geografsko in kulturno bližnjimi narodi (Zahodni Balkan), država daje bilateralnemu pogodbenemu sodelovanju, ki obsega razumevanje kulture v najširšem pomenu kot načina življenja. Gre za t. i. sodelovanje na dvostranski ravni v kulturi, izobraževanju in znanosti ter športu na podlagi dvostranskih krovnih sporazumov, ki zagotavljajo pravno podlago, in nato prek krovnih programov, ki natančneje opredelijo, (operacionalizirajo) sodelovanje med dvema državama v določenem časovnem obdobju (prav tam). Analiza seznama vseh obstoječih bilateralnih krovnih sporazumov,[21] ki jih je RS sklenila z drugimi državami, pokaže, da se je država osredotočila na vse sosednje države (sporazumi z Avstrijo, Hrvaško, Italijo in Madžarsko) in predvsem na države Zahodnega Balkana (sporazumi z Albanijo, Bosno in Hercegovino, Črno goro, Hrvaško, mednarodno upravljanim območjem Kosova, Makedonijo in Srbijo) oziroma na večinoma slovanske države Srednje in (Jugo)vzhodne Evrope (sporazumi z Belorusijo, Bolgarijo, Češko, Poljsko, Romunijo, Rusijo, Slovaško in Ukrajino). Izstopajo tudi sporazumi z državami, ki so pomembne z vidika znanstveno-tehnološkega in raziskovalnega sode-

21. Seznam sva pridobila kot interno gradivo MZZ RS prek posredovanja mag. Maje Žužek, vodje Oddelka za mednarodne odnose v kulturi na MZZ RS, za kar se mag. Žužek iskreno zahvaljujeva.

lovanja.[22] Dvostranska pogodbena oblika sodelovanja je edina, ki jo MK RS (2007: 36) omenja kot aktiven način promocije slovenske kulture po svetu, torej kot zunanjepolitično sredstvo promocije države, in sicer kot »zagotavljanje pogojev za mednarodne izmenjave in za mednarodne koprodukcije, /…/ vključevanje v multilateralne in bilateralne povezave, izobraževanje, informatizacijo, raziskovanje, podporne projekte.«

Če se od vsebine obrneva še k analizi strategije zunanje politike, v katero RS vključuje kulturna sredstva, ugotoviva, da je glavna strategija delovanja države v mednarodnih organizacijah »dajanje tehnične pomoči v obliki prenašanja izkušenj pri uresničevanju mednarodnih pravnih instrumentov na področju kulture, medijev in kulturne dediščine«, izhajajočih iz mednarodnih pogodb v notranji pravni red tretjih držav. Pri tem se RS osredotoča na države, /…/ ki niso članice Evropske unije, so pa z vidika naših zunanjepolitičnih usmeritev pomembne« (MK RS 2007: 18). To je edina oblika delovanja države na področju kulture v mednarodnih odnosih, kjer zaslediva logiko uresničevanja zunanjepolitičnih ciljev s kulturnimi sredstvi zunanje politike. Hkrati je bil cilj RS tudi vključiti kulturo v okvir predsedovanja odločevalskim organom mednarodnih organizacij (npr. Sveta EU in Sveta Evrope) (MK RS 2011: 369, 373–377). Če to poveževa s prej omenjeno strategijo regionalizacije kulturnega sodelovanja v mednarodnih organizacijah, spoznanjem, da je promocija slovenske kulture na tujem pomembna, in z načrtovanjem omenjenih aktivnosti v zvezi s tem (MK RS 2007: 36), lahko zaključiva, da RS vendarle razvija uporabo kulturnih sredstev zunanje politike kot oblike mehke moči (kulturno diplomacijo), četudi ne povsem namerno.

Pri oceni sodelovanja države v forumih medkulturnega dialoga lahko omeniva le tri take oblike aktivnosti RS, in sicer delovanje v regionalnih ASEM (*Asia-Europe Meeting* oz. v njegovem okviru *ASEF – Asia-Europe Foundation*) in Uniji za Sredozemlje (Fundacija Anne Lindh), v globalnem Zavezništvu civilizacij (MK RS 2011: 370–371) ter v Mednarodni fundaciji – Forum slovanskih kultur (v nadaljevanju Forum). Slednji je edini primer mešane koalicije akterjev, kjer sodeluje RS. Forum, ki močno promovira in izvaja mednarodno sodelovanje na področju multikulturnega dialoga, je bil ustanovljen leta 2004 in ima sedež v RS.[23] Je pravna oseba zasebnega prava s pravicami, obveznostmi in odgovornostmi, določenimi z Zakonom o ustanovah, ter s statutom in drugimi splošnimi akti. Cilji Foruma so »ohranjanje in razvijanje kulturnih vrednot, tradicij in vsebin, ki družijo države, kjer govorijo slovanske jezike. Spodbuja sodelovanje teh držav na področjih kulture, izobraževanja, znanosti, razvija kulturne izmenjave, pripravlja srečanja in omogoča nastajanje skupnih projektov« (Forum 2007a). Aktivni projekti Foruma so: (i) 100 slovanskih romanov; (ii) Slovanska dediščina, ki

22. Države partnerke v teh sporazumih so: Avstralija, Belgija, Brazilija, Finska, Francija, Indija, Indonezija, Iran, Izrael, Japonska, Kanada, Kitajska, Južna Koreja, Luksemburg, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Španija, Švica, Tajska, Turčija, Velika Britanija in ZDA. Strategija sklepanja krovnih ali medministrskih sporazumov od leta 1991 je bila: najprej s sosednjimi državami, državami EU in državami Zahodnega Balkana, nato pa z državami Latinske Amerike in državami Vzhodnega partnerstva, zadnja leta pa tudi z državami Bližnjega vzhoda in Afrike (Uslužbenec MZZ RS 2011).
23. Fundacija je imela sedež na Jabljah, a ga je leta 2011 prestavila v Ljubljano.

vključuje Festival slovanskega filma, Etnografsko razstavo noš slovanskih narodov, Festival slovanski most, Festival Fabula; in (iii) izmenjavo mladih (Forum 2007b). Forum ima 13 držav članic: Belorusija, Bolgarija, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Hrvaška, Makedonija, Ruska federacija, Slovaška, Slovenija, Srbija in Ukrajina, ki imajo svoje predstavnike v Upravi Foruma. Status opazovalk imata Češka in Poljska (Forum 2007c). Iz narave projektov in objavljenega seznama udeležencev je mogoče sklepati, da so drugi subjekti mednarodnih odnosov, ki sodelujejo v Forumu, kar slednjega opredeljuje kot mešano koalicijo akterjev, naslednji: posamezniki umetniki, umetniška združenja, organi v sestavi ministrstev (MK) posameznih držav, univerze in mednarodne nevladne organizacije. Forum je od ustanovitve do leta 2010 deloval v pristojnosti MZZ RS, nato pa je prešel v pristojnost MK (MK RS 2011: 383).

Analiza s kulturo povezanih zunanjepolitičnih ciljev RS in oblik kulturne diplomacije, ki jo izvaja, je pokazala, da RS kulturo priznava kot zunanjepolitični cilj predvsem v okviru splošne promocije države, pri čemer poudarja kulturno sodelovanje na bilateralni in predvsem regionalni (sosedski) ravni. Slovenska zunanja politika eksplicitno omenja področje kulturnega sodelovanja in promocijo slovanske kulture v okviru Foruma ter v okviru subregionalnih povezav in institucij, tj. Srednjeevropske pobude, Jadransko-jonske pobude ter tudi regionalnega partnerstva *Platform Culture-Central Europe* (MZZ RS 2010). Nacionalni program za kulturo sicer omenja tudi multilateralni okvir promocije slovenske kulture, tj. sodelovanje v mednarodnih fondih, uresničevanje dogovorov iz kulturnih sporazumov in programov, ki vzpostavljajo možnosti za mednarodno sodelovanje, ter projekte na ravni EU (MK RS 2011: 36), vendar pa slednji niso natančneje (vsebinsko) opredeljeni. Posebnost ciljev slovenske zunanje politike, ki so povezani s kulturnim delovanjem, je poudarek na slovenski diaspori (MZZ RS 2010).

Tabela 3: S kulturo povezani zunanjepolitični cilji in kulturna diplomacija RS
Legenda: KD = kulturna diplomacija, MKD = medkulturni dialog

Kultura kot zunanjepolitični cilj	Fokus na slovanskem območju v KD	Oblike KD	Akcije na področju MKD
Oddelek za mednarodne odnose v kulturi. Akcije temeljijo na zunanjepolitičnih prioritetah RS in EU. Pozornost na sosednjih državah in Slovencih v zamejstvu.	Integracija Zahodnega Balkana v EU, mobilnost tega območja in EU. Sedež in promocija delovanja Foruma slovanskih kultur. Pozornost na območje Srednje Evrope: *Platform Culture-Central Europe*, Srednjeevropska pobuda, Jadransko-jonska pobuda.	Promocija MKD, spoštovanje raznolikosti v in med državami članicami EU, spodbuda mobilnosti umetnikov, umetniških zbirk. Bi- in multilateralni instrumenti. Bilateralni sporazumi o kulturnem sodelovanju s 40 državami.	Pozornost MKD tudi na območju Evrosredozemlja in v okviru ASEM, v Združenih narodih, Svetu Evrope, Unescu.

Vir: MZZ RS (2010).

Kljub temu osrednji nosilec in izvajalec slovenske kulturne diplomacije še naprej ostajajo diplomatska in konzularna predstavništva v tujini prek bilateralnih sporazu-

mov o kulturnem sodelovanju in organizacije kulturnih dogodkov (literarnih večerov, umetniških razstav, filmskih projekcij itd.). V nasprotju z nekaterimi drugimi članicami oziroma sodelujočimi državami v Forumu (Češko, Makedonijo in Poljsko) Slovenija namreč ne pozna institucije kulturnih centrov, ki jih država ustanovi za promocijo nacionalnih kulturnih ciljev v mednarodnih odnosih. Večkrat je bila sicer podana pobuda, »da bi mrežo DKP postopoma dopolnili s kulturnimi atašeji oziroma pristopili k ustanovitvi kulturno-informativnih centrov v okviru veleposlaništev /…/, a je bila takšna pobuda leta 2000 tik pred realizacijo opuščena« (MK RS 2011: 384).[24]

Pri izvajanju zunanje politike RS s kulturnimi sredstvi zato prihaja do tipičnih napak, ki bi se jih male države morale izogibati. Prvič, **navznoter neusklajeno medresorsko delovanje pri oblikovanju vsebine zunanje politike in izvajanju zunanje politike s kulturnimi sredstvi**. Pri tem misliva predvsem na sodelovanje med MZZ, MK, Ministrstvom za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, Uradom vlade za komuniciranje in Slovensko turistično organizacijo, na kar opozarja tudi MK RS (2007: 36). Drugič**, prevelika politizacija in kratkoročnost strategij na področju izvajanja kulture v mednarodnih odnosih**. Delovanje Sektorja/Oddelka za mednarodne odnose v kulturi je bilo namreč štirikrat reorganizirano v drugo sistemsko strukturo državne uprave, je pa tudi vse bolj kadrovsko podhranjeno in spreminja tudi pristojnosti (MK RS 2011: 366–367). Te reorganizacije so odvisne od nastopa novih vlad, vsebinsko pa tudi vsak minister za kulturo prinese svoje prioritetne načrte (MK RS 2011: 366) in *de facto* povzroča diskontinuiteto vsebinskega delovanja na področju kulture v mednarodnih odnosih.

5 Sklep

Članek konceptualizira kulturno diplomacijo kot obliko javne diplomacije, kjer država pošiljateljica uporablja kulturne izvajalce iz svoje družbe kot metodo naslavljanja ozke ciljne javnosti v državi sprejemnici, na primer diplomatski zbor v državi sprejemnici, visoke umetniške kroge, študente, učitelje in raziskovalce, umetnike, štipendiste medkulturne izmenjave in športnike. **Kulturna diplomacija** je tako sredstvo zunanje politike za doseganje dveh vsebinskih ciljev, in sicer sporočanja kulture države in kontekstualizacijo zunanjepolitičnih ciljev države (ki vsebinsko niso vezani na promocijo kulture). Pojav kulture v mednarodnih odnosih zavzema dve obliki – medkulturni dialog in mednarodne odnose v kulturi. **Medkulturni dialog** je področje sodelovanja držav in drugih subjektov mednarodne skupnosti, ki je namenjen vzpostavljanju strpnosti, promociji raznolikosti in iskanju načinov miroljubnega sobivanja med različnimi kulturami v mednarodni skupnosti. Država je v tem okviru zgolj eden izmed sodelujočih akterjev in ne zasleduje instrumentalnih zunanjepolitičnih ciljev, temveč si prizadeva za bolj splošne cilje miroljubnega sobivanja. Na podlagi empiričnih ugotovitev kot tretji koncept v članku izpostavljava **mednarodne odnose v kulturi**, ki jih razumeva kot

24. Leta 2000 so bili imenovani kulturni atašeji v petih najpomembnejših kulturnih središčih – v Parizu, na Dunaju, v Londonu, Rimu in Berlinu, ustanovljen pa naj bi bil tudi kulturni center v Parizu (MK RS 2011: 384).

uresničevanje ciljev kulturne politike posamezne države v mednarodni skupnosti. V tem okviru države posredno dosegajo svoje zunanjepolitične cilje, saj primarno uresničujejo tiste, ki so povezani s kulturo, npr. ohranjanje kulturne dediščine, promocijo svojih umetnikov po svetu, znanstvenoraziskovalno in športno sodelovanje. Kultura v mednarodnih odnosih zato zahteva izrazito medsektorsko sodelovanje pri oblikovanju vsebine in podporo zunanjepolitičnega aparata pri njenem izvajanju.

Osrednja omejitev malih držav (med njimi tudi Slovenije) je, da v večini nimajo dovolj zmogljivosti za organizacijo stalne kompleksne mreže kulturne diplomacije v infrastrukturnem smislu, zato raje segajo po organizaciji enkratnih promocijskih spremljevalnih dogodkov ob za državo pomembnih priložnostih (obletnicah državnosti, državnih praznikih in v času predsedovanja organom mednarodnih organizacij). Več pozornosti zato posvečajo medkulturnemu dialogu, kjer kot koalicija malih držav zmorejo izpostaviti zanje relevantne teme (na primer varstvo narodnih manjšin, naslavljanje diaspore in integracija tujcev).

Študija primera kulturne diplomacije in medkulturnega dialoga, ki ju izvaja RS, je pokazala, da sta obliki izvajanja medkulturnega dialoga in kulturne diplomacije na mednarodni ravni precej podobni, saj obe vključujeta organizacijo kulturnih prireditev, razstav in programe za izmenjavo. Vendar pa je opazna razlika v pristojnostih akterjev pri oblikovanju vsebine kulturne promocije in v vrsti akterjev, ki izvajajo njene oblike v mednarodnih odnosih. Vsebino mednarodnih odnosov v kulturi (na primer zavezo k ohranjanju kulturne dediščine) in nekatere oblike kulturne diplomacije (mednarodne izmenjave znanstvenikov, študentov, športnikov in umetnikov) oblikujejo pristojna ministrstva in uradi. Dogovore o izvedbi pa izpogaja MZZ prek pogajalskih delegacij za krovne sporazume in programe, sestavljenih iz predstavnikov vseh pristojnih ministrstev in vodje delegacije, ki je predstavnik MZZ. Pri izvajanju aktivnosti, povezanih s kulturo, pa kulturno diplomacijo izvajajo mreža diplomatskih predstavništev v obsegu promocije države v državi sprejemnici in drugi državni organi, kot na primer MK, kadar gre za področja, ki niso neposredno povezana s primarnimi cilji zunanje politike. Država kot osrednji akter nastopa tudi v okviru medkulturnega dialoga, kjer sodeluje tako v mednarodnih vladnih institucijah kot tudi v okviru mešanih koalicij akterjev (Forum slovanskih kultur).

S pričujočo analizo sva tako ugotovila, da mala država pomanjkanje svojih zunanjepolitičnih zmogljivosti za izvajanje tradicionalne kulturne diplomacije lahko nadomesti tako, da sodeluje na področju medkulturnega dialoga v okviru mešane koalicije akterjev. RS je to že začela izvajati, in glede na to, da sama gosti sedež mešane koalicije akterjev, tj. Forum slovanskih kultur, lahko sklepamo, da načrtno. Iz ugotovitev je mogoče izluščiti še eno smiselno priporočilo za boljše delovanje RS pri doseganju njenih zunanjepolitičnih ciljev na področju kulture, tj. prenos vsebine, relevantne za medkulturni dialog na nacionalni ravni (teme diaspore, odnosa do tujcev in integracije ter varstva narodnih manjšin) na dnevni red v okviru kulture v mednarodnih odnosih, tj. tako v okviru mednarodnih odnosov v kulturi (Unesco) kot tudi medkulturnega dialoga v okviru Sveta Evrope, EU in mešanih koalicij akterjev (Fundacija Anna Lindh, Zavezništvo civilizacij, ASEM), kjer pa RS trenutno sodeluje le v okviru Foruma

slovanskih kultur. Ključna ovira za boljše delovanje RS pri doseganju ciljev zunanje politike s kulturnimi sredstvi je predvsem pomanjkanje širšega političnega konsenza o tem, kaj naj bo vsebina, ki jo bo država sporočala navzven ter nepregledno vsebinsko in organizacijsko izvajanje kulturne diplomacije ter obeh pojavov kulture v mednarodnih odnosih.

Literatura

Arndt, Richard (2006): *The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*. Washington D.C.: Potomac Books, Inc.

Apeldoorn, Bastiaan van (2004): Theorizing the Transnational: a Historical Materialist Approach. *Journal of International Relations and Development* 7 (2): 142–176.

Bátora, Jozef, in Mokre, Monika (2011): Introduction: What Role for Culture in External Relations? V Jozef Bátora in Monika Mokre (ur.), *Culture and External Relations. Europe and Beyond*, 1–12. Aldersot: Ashgate.

Behringer, Ronald M. (2005): Middle Power Leadership on the Human Security Agenda. *Cooperation and Conflict* 40 (3): 305–342.

Berridge, B. R. (2010): *Dipomacy: Theory and Practice*. Četrta izdaja. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Bojinović Fenko, Ana (2009): *Sooblikovanje in sovplivanje zunanje politike držav in regionalne strukture v kontekstu procesa regionalizacije v Sredozemlju*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Brown, John (2009): Arts Diplomacy. The Neglected Aspect of Cultural Diplomacy. V Nancy Snow and Philip M. Taylor (ur.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, 57–59. New York in London: Routledge.

Bučar, Matija (2007): *Kulturna diplomacija Republike Slovenije*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Carlsnaes, Walter (2008): Actors, Structures and Foreign Policy Analysis. V Steve Smith, Amelia Hadfield in Tim Dunne (ur.), *Foreign Policy; Theores, Actors, Cases*, 85–100. Oxford: Oxford University Press.

Carnevale, Peter J., in Choi, Dong-Won (2000): Culture in the Mediation of International Disputes. *International Journal of Psychology* 35 (2): 105–10.

Cull, Nicholas J. (2009): Public Diplomacy before Gullion: The Evolution of a Phrase. V Nancy Snow in Philip M. Taylor (ur.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, 19–23. New York in London: Routledge.

Černigoj, Lavra (2006): *Javna diplomacija in Republika Slovenija*. Diplomsko delo: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Dragičević Šešić, Milena (2011): Between a Rock and a Sard Place: Cultural Policies of and Towards Serbia. V Jozef Bátora in Monika Mokre (ur.), *Culture and External Relations. Europe and Beyond*, 137–159. Aldersot: Ashgate.

eDiplomat (2001): Cultural Institutes. Dostopno prek: http://www.ediplomat.com/dc/cultural_institutes.htm (2. 9. 2011).

European Institute for Comparative Cultural Research (2010): ICD and Cultural Policies. Dostopno prek: http://www.culturalpolicies.net/web/intercultural-dialogue.php (9. 2. 2010).

Fischer, Markus (2006): Culture and Foreign Politics. V Brenda Shaffer (ur.), *The Limits of Culture. Islam and Foreign Policy*, 27–64. Cambridge in London: the MIT Press.

Gaskarth, Jamie (2007): Discourses and Ethics, The Social Construction of British Foreign Policy. *Foreign Policy Analysis* 2 (4): 325–341.

Gilboa, Eytan (2006): Public Diplomacy: The Missing Component in Israel's Foreign Policy. *Israel Affairs* 12 (4): 715–747.

Hill, Christopher (2003): *The Changing Politics of Foreign Policy.* Houndmills, Basingstoke in Hampshire: Palgrave Macmillan.

Hill, Christopher (2007): Bringing War Home, Foreign Policy-Making in Intercultural Societies. *International Relations* 21 (3): 259–283.

Hudson, Valerie M. (1997a): Culture and Foreign Policy: Developing a Research Agenda. V Valerie M. Hudson (ur.), *Culture and Foreign Policy*, 1–24. Boulder in London: Lynne Reiner Publishers.

Hudson, Valerie M. (ur.) (1997b): *Culture and Foreign Policy.* Boulder in London: Lynne Reiner Publishers.

Hudson, Valerie M. (2008): The History and Evolution of Foreign Policy Analysis. V Steve Smith, Amelia Hadfield in Tim Dunne (ur.), *Foreign Policy; Theories, Actors, Cases*, 12–29. Oxford: Oxford University Press.

Hudson, Valerie M., in Vore, Christopher S. (1995): Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, Tomorrow. *Mershon International Studies Review* 39: 209–238.

Huntington, Samuel P. (1993): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs* 72 (3): 22–49.

Ish-Shalom, Piki (2006): Theory Gets Real, and the Case for a Normative Ethic, Rostow, Modernization Theory, and the Alliance for Progress. *International Studies Quarterly* 50 (2): 287–311.

Jung, Dietrich (2002): Le retour de la culture, l'analyse des politiques étrangères »périphériques«? V Frédéric Charillon (ur.), *Politique étrangère; nouveaux regards*, 91–111. Pariz: Sciences Po.

Juppé, d'Alain, in Schweitzer, Louis (2008): *La France et l'Europe dans le monde – Livre blanc sur la politique étrangère et européenne de la France 2008–2020.* Dostopno prek: http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/2LIVREBLANC_DEF.pdf (17. 11. 2010).

Kennedy, Liam (2003): Remembering September 11: Photography as Cultural Diplomacy. *International Affairs* 79 (2): 315–326.

Knudsen, Olav F. (1996): Analysing Small-State Security: the Role of External Factors. V Werner Bauwens, Armand Clesse and Olav F. Knudsen (ur.), *Small States and the Security Challenge in the New Europe*, 3–20. London: Brassey's.

Krause, Peter, in Evera, Stephen van (2009): Public Diplomacy: Ideas for the War of Ideas. *Middle East Policy* 16 (3): 106–134.

Kushner, Marilyn S. (2002): Exhibiting Art at the American National Exhibition in Moscow, 1959: Domestic Politics and Cultural Diplomacy. *Journal of Cold War Studies* 4 (1): 6–26.

Manheim, J. B. (1990): *Strategic public diplomacy: The evolution of influence*. New York: Oxford University Press.

McClory, Jonathan (2010): *The New Persuaders: An international ranking of soft power.* London: Institute for Government. Dostopno prek: http://www.instituteforgovernment. org.uk/pdfs/new_persuaders_soft_power.pdf (15. 1. 2011).

Mednarodna fundacija – Forum slovanskih kultur (2007a): Forum slovanskih kultur. Dostopno prek: http://www.fsk.si/?id=101 (25. 5. 2010).

Mednarodna fundacija – Forum slovanskih kultur (2007b): Projekti. Dostopno prek: http://www.fsk.si/?id=201 (25. 5. 2010).

Mednarodna fundacija – Forum slovanskih kultur (2007c): Države članice. Dostopno prek: http://www.fsk.si/?id=301 (25. 5. 2010).

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije (2007): Nacionalni program za kulturo 2008–2011. Predlog. Dostopno prek: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/ Ministrstvo/Zakonodaja/Predlogi_zakonov/osnutek_NPK.pdf (20. 9. 2011).

--- (2011): Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za nacionalni program za kulturo 2012–2015. Dostopno prek: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/ pageuploads/ Ministrstvo/Podatki/Letna_porocila/2011/Analiza_stanja_na_podrocju_kulture_s_predlogi_prednostnih_ciljev-marec_2011_popravljeno28032011.pdf (20. 9. 2011).

Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije (2010): Kulturno sodelovanje. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/si/zunanja_politika/kulturno_sodelovanje/ (9. 2. 2010).

Mor, Ben D. (2007): The rhetoric of public diplomacy and propaganda wars: A view from self--presentation theory. *European Journal of Political Research* 64 (5): 661–683.

Mueller, Sherry (2009): Ne Nexus of U.S. Public Dicplomacy and Citizen Diplomacy. V V Nancy Snow and Philip M. Taylor (ur.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, 101–107. New York in London: Routledge.

Mulcahy, Kevin V. (1999): Cultural Diplomacy and the Exchange Programs: 1938–1978. *Journal of Arts Management, Law & Society* 29 (1): 7–30.

Neack, Laura (2003): *The New Foreign Policy. U.S. and Comparative Foreign Policy in the 21st Century*. Lanham, Boulder, New York in Oxford: Rowman and Littlefield Publishers.

Nikitin, Alexander (2008): Russian Foreign Policy in the fragmented Post-Soviet space. *International Journal on World Peace* 25 (2): 7–31.

Nye, Jr. Joseph S. (2009): Get smart. *Foreign Affairs* 84 (4): 160–163.

Nye, Jr. Joseph S. (2008): Public Diplomacy and Soft Power. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616: 94–109.

OZN Zavezništvo civilizacij (2009): *About the Alliance* – O Zavezništvu. Dostopno prek: http://www.unaoc.org/content/view/62/80/lang,english/ (2. 2. 2009).

Paulmann, Johannes (2007): Representation without Emulation German Cultural Diplomacy in Search of Integration and Self-Assurance during the Adenauer Era. *German Politics & Society* 25 (2): 168–200.

Petrič, Ernest (1996): Zunanja politika majhnih držav. *Teorija in praksa* 33 (6): 876–897.

--- (2010): *Zunanja politika: osnove teorije in prakse*. Mengeš: Center za evropsko prihodnost; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Plavšak Krajnc, Kristina (2004): Javna diplomacija: temeljni koncepti in trendi. *Teorija in praksa* 41 (3/4): 643–658.

Podgornik, Ana (2010): *Kulturna diplomacija slovanskih držav v Evropski uniji*. Diplomsko delo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Pye, Lucian (1991): Political Culture Revisited. *Political Psychology* 12 (3): 487–508.

Quenoy, du Paul (2008): The Russian Empire and Egypt, 1900–1915: A Case of Public Diplomacy. *Journal of World History* 19 (2): 213–233.

Reeves, Julie (2004): *Culture and International Relations. Narratives, natives and tourists*. London in New York: Routledge.

Risse, Thomas (2006): Transnational Actors and World Politics. V Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons (ur.), *Handbook of International Relations*, 255–274. Thousand Oaks: Sage.

Roberts, Walter R. (2007): What Is Public Diplomacy? Past Practices, Present Conduct, Possible Future. *Mediterranean Quarterly* 18 (4): 36–52.

Rosenau, James N. (1969): *Linkage politics; essays on the convergence of national and international systems.* New York: Free Press.

Shaffer, Brenda (2006): Introduction: The Limits of Culture. V Brenda Shaffer (ur.), *The Limits of Culture. Islam and Foreign Policy*, 1–25. Cambridge in London: the MIT Press.

Schneider, Cynthia P. (2006): Cultural Diplomacy: Hard to Define, but You'd Know It If You Saw It. *Brown Journal of World Affairs* 13 (1): 191–203.

Scott-Smith, Giles (2009): Exchange Programs and Public Diplomacy. V Nancy Snow and Philip M. Taylor (ur.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, 50–56. New York in London: Routledge.

Simsek, Ayhan (2007): *Debate over Mediterranean Union heats up in Europe* – Razprava o Sredozemlju ogreva Evropo, SouthEast European Times, 13. avgust. Dostopno prek: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2007/08/13/reportage-01 (18. 2. 2009).

Singer, J. David (1961): The Level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics* 14 (1): 77–92.

Smith, Karen E. in Margot Light (ur.) (2001): *Ethics and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Steve, Hadfield, Amelia, in Dunne, Tim (2008): Introduction. V S. Smith, A. Hadfield in T. Dunne (ur.), *Foreign Policy; Theories Actors, Cases*, 1–8. Oxford: Oxford University Press.

Söderbaum, Fredrik (2004): *The Political Economy of Regionalism. The Case of Southern Africa*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire in London: Palgrave.

Sun, Henry H. (2008): International political marketing: a case study of United States soft power and public diplomacy. *Journal of Public Affairs* 8 (3): 165–183.

Svet Evrope (2010): The concept of ICD. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/concept_EN.asp (9. 2. 2010).

Svet Evrope (2008): White Paper on Intercultural Dialogue: Living tohether as equals in dignity. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/ White%20Paper_final_revised_ EN.pdf (2. 9. 2011).

Szondi, György (2009): Central and Eastern European Public Diplomacy; A Transitional Perspective on National Reputation Management. V Nancy Snow and Philip M. Taylor (ur.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, 292–313. New York in London: Routledge.

Tsygankov, Andrei P. (2006): If Not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy. *Europe-Asia Studies* 58 (7): 1079–1099.

Deklaracija Unesca iz Mexico Cityja o kulturnih politikah – *UNESCO Mexico City Declaration on Cultural Policies World Conference on Cultural Policies*. 1982. Sprejeta na Unescovi svetovni konferenci o kulturnih politikah med 26. julijem in 6. avgustom v Mexico Cityju. Dostopna prek: http://portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661 mexico_en.pdf/mexico_en.pdf (10. 8. 2011).

Willets, Peter (2008): Transnational Actors and International Organizations in Global Politics. V John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens (ur.), *Globalizacija svetovne politike. Mednarodni problemi*, 166–189. 4. izdaja. Oxford in New York: Oxford University Press.

Wivel, A. (2010): From Small State to Smart State: Devising a Strategy for Influence in the European Union. V Robert Steinmetz and Anders Wivel (ur.), *Small States in Europe: Challenges and Opportunities*, 15–29. Aldershot: Ashgate.

Wivel, A. (2005): The Security Challenge of Small EU Member States: Interests, Identity and the Development of the EU as a Security Actor. *Journal of Common Market Studies* 43 (2): 393–412.

Zavezništvo civilizacij (2006): *Report of the High-level Group* – Poročilo Skupine na visoki ravni. New York, 13. november. Dostopno prek: http://www.unaoc.org/repository/HLG_Report.pdf (3. 2. 2009).

Žmauc, Urška (2009): Diplomacija – kultura? Diplomsko delo: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Uslužbenec Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije (2011): Intervju z avtorico (Ano Bojinović Fenko), Ljubljana, 22. september 2011.

Podatki o avtorjih:

asist. mag. Jure Požgan
Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede
jure.pozgan@fdv.uni-lj.si

doc. dr. Ana Bojinović Fenko
Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede
ana.bojinovic@fdv.uni-lj.si

Pregledni znanstveni članek UDK 502.14:341.71

Danijel Crnčec

OKOLJSKA DIPLOMACIJA – ODGOVOR NA GLOBALNE OKOLJSKE IZZIVE 21. STOLETJA?

POVZETEK: Članek obravnava koncept okoljske (in ožje podnebne) diplomacije, ki so ga države in drugi akterji v mednarodni skupnosti prevzeli kot osrednji način iskanja rešitev na zadnje čase vse bolj (medijsko) izpostavljene globalne okoljske probleme. Avtor najprej opredeli koncept ter obravnava zgodovinski in vsebinski razvoj ter osrednje značilnosti okoljske diplomacije, ki jih razčleni na podlagi študije podnebne konference v Köbenhavnu leta 2009. Sklepni del zaokrožuje obravnavo koncepta okoljske (in ožje podnebne) diplomacije kot izrazito multilateralne diplomacije, znotraj katere se je v procesu iskanja rešitev na globalne okoljske probleme uveljavila t. i. konferenčna diplomacija in tudi diplomacija na vrhu, ki ključno vlogo odigra v zaključkih globalnih okoljskih konferenc. Okoljska diplomacija je v preteklosti uspela rešiti nekaj pomembnih okoljskih vprašanj, a iskanje celovitega in sprejemljivega odgovora na globalne podnebne spremembe se po Köbenhavnu (2009) in Cancunu (2010) nadaljuje.

KLJUČNE BESEDE: diplomacija, okoljska diplomacija, podnebna diplomacija, mednarodni odnosi, mednarodno okoljsko pravo

Environmental diplomacy – An answer to the global environmental challenges of the 21st century?

ABSTRACT: The article discusses the concept of environmental (and climate) diplomacy. The author firstly defines the concept, then outlines its historical development and key features with the help of a case study of the climate conference in Copenhagen in 2009. The final part rounds up the article and finds the concept of environmental (and climate) diplomacy to be a distinct form of multilateral diplomacy – in the course of finding a consensus on global environmental questions important dimensions represent conference diplomacy along with summit diplomacy, with the latter gaining weight in the final parts of conferences. Environmental diplomacy has helped the international community to solve some grave environmental problems in the past. Nevertheless, the quest for a solution to global climate change issues after Copenhagen in 2009 and Cancun in 2010 goes on.

KEY WORDS: diplomacy, environmental diplomacy, climate diplomacy, international relations, international environmental law

1 Uvod

Od sredine 20. stoletja naprej stopa vprašanje (globalnega) varstva okolja v ospredje svetovne politike. Onesnaževanje zraka, pomanjkanje pitne vode, trgovanje z nevarnimi snovmi in odpadki, erozija tal, upadanje biološke raznovrstnosti in zlasti globalne podnebne spremembe so problemi, ki postavljajo pod vprašaj sam obstoj človeške družbe in sodobne mednarodne skupnosti. Osrednje sredstvo in način, s katerim poskušajo države (in vedno bolj izrazito tudi drugi akterji v mednarodni skupnosti) poiskati odgovore na globalne okoljske izzive, je okoljska diplomacija. Če se njen neposredni izplen na mednarodni ravni kaže v razvoju mednarodnega okoljskega prava, okoljska diplomacija posredno, a vendar pomembno vpliva tudi na ozaveščanje, postavljanje splošnih smernic in odnos vseh akterjev do okolja, kar se na nacionalni ravni kaže tudi v oblikovanju normativnega okoljskega okvira v številnih državah. A vendar ostaja odprto preprosto vprašanje, kaj dejansko je okoljska diplomacija. Cilj pričujočega prispevka bo tako opredeliti koncept okoljske diplomacije, proučiti njen razvoj in s študijo primera konference v Köbenhavnu razčleniti njene značilnosti ter oceniti njen prispevek k reševanju globalnih okoljskih problemov.

Izhodišče prispevka je ugotovitev, ki izhaja iz pregleda obstoječe literature, da je okoljska diplomacija posebna oblika diplomacije, kjer prevladuje multilateralna diplomatska praksa, vanjo pa se zaradi pomembnosti in narave predmeta poleg držav vključuje tudi vedno večje število nedržavnih akterjev, zaradi česar postajajo pogajanja izredno kompleksna, doseganje konkretnih zavezujočih dogovorov, ki bi zadovoljili zainteresirane akterje, pa vedno težje.

Besedilo bomo analitično razčlenili v štiri vsebinske dele. V prvem bomo opredelili koncept okoljske diplomacije, sledila bo obravnava njenega zgodovinskega in vsebinskega razvoja ter študija konference v Köbenhavnu. V zadnjem delu bomo zaokrožili obravnavo okoljske in ožje podnebne diplomacije ter problematike varstva okolja nasploh v sodobni mednarodni skupnosti.

2 Okoljska diplomacija kot predmet proučevanja

Čeprav se je koncept okoljske diplomacije v tuji literaturi začel pojavljati v devetdesetih letih prejšnjega stoletja po okoljski konferenci v Rio de Janeiru (1992), njegove natančne opredelitve ni tako lahko najti. Susskind (1994) se izčrpno posveča vprašanju, kako najbolje strukturirati globalna okoljska pogajanja s ciljem zadovoljevati različne interese in sklepati učinkovite globalne okoljske dogovore, Benedick (1999) pa razčlenjuje pet osrednjih značilnosti okoljske diplomacije. Poskusu opredelitve je tako še najbliže Weinbar (1999: 25), ki pravi, da kadar govorimo o okoljski diplomaciji, govorimo o pogajanjih, ki se odvijajo med pripravami na konference, ki jih v večini primerov organizirajo Združeni narodi (ZN), in o dokončnem oblikovanju deklaracij in pogodb, ki so sprejete ob zaključkih teh mednarodnih dogodkov. Frencheva (1999: 13) poudarja, da se je okoljska diplomacija (glede na število sprejetih mednarodnih pogodb, povezanih z okoljsko problematiko) kot sestavni del mednarodnih odnosov

uveljavila po koncu hladne vojne, vendar se kljub povečevanju števila mednarodnih pogodb globalni okoljski problemi še naprej zaostrujejo.

V slovenski literaturi je koncept okoljske diplomacije razmeroma redko obravnavan. Jazbec (1994: 2009) jo opredeli kot eno posebnih vrst diplomacije, ki se »ukvarja z vprašanji preprečevanja degradacije človekovega življenjskega oz. naravnega okolja sploh in posledicami za delovanje tega okolja ter življenja v njem«. Ureja namreč tista z okoljem povezana področja, ki danes v vedno večji meri pomenijo grožnjo blaginji in samemu obstoju človeštva (Jazbec 2009: 89). Vidmarjeva (2007), ki okoljsko diplomacijo temeljiteje razčleni in naveže na diplomatsko dejavnost Evropske unije, pa dodaja, da ta »poteka na globalni ravni, je kompleksna in razdrobljena, navzočnost številnih in raznolikih akterjev pa ji onemogoča postavitev konsistentnih in vsesplošno veljavnih pravil« (Vidmar 2007: 18).

Na osnovi podane opredelitve koncepta okoljske diplomacije vidimo, da se okoljska diplomacija razlikuje od koncepta klasične (bilateralne) diplomacije in njenih temeljnih funkcij, ki so bile v formalnem pravnem dokumentu prvič zapisane šele leta 1961.[1] Klasična diplomacija se ukvarja z »ohranjanjem urejenih odnosov med državami, reševanjem spornih vprašanj, sklepanjem sporazumov in razvijanjem prijateljskih odnosov« (Vukadinović 1995: 114). Vendar je v dolgih letih obstoja diplomacija na različnih stopnjah doživela številne spremembe. Pri tem je bila vedno odvisna od preobrazb mednarodne skupnosti, hkrati pa je bila tudi sestavni del procesa spreminjanja. Jules Cambon, francoski diplomat, ki je proučeval njeno spreminjanje (spreminjanje opredelitve termina in vsebine diplomacije), je na primer zapisal (v Vukadinović 1995: 111–112), da se pravzaprav ne spreminja diplomacija, ampak samo njeno okolje.

Realistično pojmovanje svetovne politike, na katerem temelji koncept klasične diplomacije, lahko izzovemo v povezavi z vsemi tremi njenimi temeljnimi predpostavkami.[2] Keohane in Nye (1989: 23–24) tako pišeta o svetu, kjer poleg držav v svetovni politiki neposredno sodelujejo še drugi akterji, kjer ni stroge hierarhije političnih tem in kjer (vojaška) sila ni učinkovit instrument politike, kar opredelita kot značilnosti kompleksne soodvisnosti. Upoštevajoč številne globalne okoljske spremembe, ki vsako leto tako

1. Funkcije diplomatske misije, opredeljene v 3. členu Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih (DKDO), so: i) predstavljanje države pošiljateljice v državi sprejema, ii) zaščita interesov države pošiljateljice v državi sprejemnici, iii) pogajanja z državo pošiljateljico, iv) obveščanje (z vsemi dovoljenimi sredstvi) o položaju v državi sprejemnici in v) pospeševanje prijateljskih odnosov. 2. odstavek istega člena določa še, da nič v DKDO diplomatski misiji ne preprečuje izvajanja konzularnih funkcij. Türk (2007) funkcije diplomatske misije loči na redne (naštetih pet v 1. odstavku 3. člena DKDO) in izredne, tj. po 45. členu DKDO (v dogovoru z državo sprejemnico) začasna zaščita interesov tretje države in njenih državljanov, kar Berridge (2005: 132–138) označuje kot nekonvencionalno funkcijo (klasične bilateralne) diplomacije.
2. Realistično pojmovanje (idealnega) tipa svetovne politike povzemajo naslednje tri predpostavke (Keohane in Nye 1989: 23–24): i) države kot koherentne enote so dominantni akterji, ii) sila je uporaben in učinkovit instrument politike, iii) v mednarodni politiki obstaja hierarhija tem, kjer so vprašanja vojaške varnosti (»visoka politika«) nad ekonomskimi in socialnimi vprašanji (»nizka politika«).

ali drugače prizadenejo vedno več ljudi, v ospredje mednarodne politike prihajajo tudi v preteklosti zapostavljena (razvojno-) okoljska vprašanja. Poleg tega spremembe v mednarodnem okolju in uveljavljanje številnih nedržavnih akterjev prispevajo k razvoju še drugih posebnih oblik diplomacije, npr. ekonomske in gospodarske (Udovič 2009), javne (Plavšak Krajnc 2004), kulturne (Bučar 2007; Požgan in Bojinović Fenko 2012) in energetske (Mancevič 2012).

Okoljsko diplomacijo torej opredelimo kot eno izmed posebnih oblik diplomacije, ki se ukvarja z globalnimi okoljskimi vprašanji, pri tem pa se jasno kaže razvoj nekaterih že obstoječih in predvsem uvajanje novih značilnosti (Benedick 1999). S postopnim urejanjem posameznih vidikov pisane okoljske problematike se je namreč znotraj mednarodnega prava razvil tudi samostojni korpus pravnih pravil, mednarodno okoljsko pravo, katerega cilj sledi cilju okoljske diplomacije oz., kakor ga opredelita Kiss in Shelton (2007: 7), zmanjšanje antropogeno povzročene škode naravi s spreminjanjem človekovega védenja, kar zajema vse človekove aktivnosti ter spada v domeno vsake vladne institucije in zakonodajne ravni.

3 Okoljska in podnebna diplomacija z zgodovinskega vidika

Današnja mednarodna skupnost je – prvič v zgodovini mednarodnih odnosov in človeštva sploh – zaznamovana z vprašanjem preživetja. Gre za eno bistvenih značilnosti sodobne mednarodne skupnosti (Benko 1997), ki je postala izrazito prepoznavna s silovitim razvojem vojaške tehnologije v prejšnjem stoletju, danes pa z njo zaradi resnosti in neslutenih razsežnosti globalnih okoljskih problemov na pomenu pridobiva okoljska diplomacija.

3.1 Zgodovinski in vsebinski razvoj okoljske diplomacije

Začetki ukvarjanja z mednarodno okoljsko problematiko segajo v 19. stoletje z ustanovitvijo rečnih komisij za Ren in Donavo (Greene 2006: 452–453), ki sta bili prvi multilateralni okvir za upravljanje z naravnimi viri. Globalni in regionalni dogovori na področju rastlinstva in živalstva ter številne organizacije, ustanovljene po drugi svetovni vojni, ki se ukvarjajo z različnimi okoljskimi vidiki,[3] kažejo na to, da je od sredine 19. stoletja vseskozi obstajala želja po varovanju okolja. Zanimanje (zlasti razvitih) držav za problematiko onesnaževanja in ohranjanja naravnega okolja je izjemno naraslo v šestdesetih letih 20. stoletja. Leta 1968 je Generalna skupščina ZN sprejela švedski predlog za to, kar je leta 1972 postalo Konferenca ZN o človekovem

3. Predvsem specialne agencije ZN – Organizacija ZN za prehrano in kmetijstvo (*United Nations Food and Agriculture Organization – FAO*), ustanovljena leta 1945, kot enega izmed svojih ciljev navaja ohranjanje naravnih virov; Mednarodna pomorska organizacija (*International Maritime Organization – IMO*) je leta 1954 s Konvencijo za varovanje morja pred onesnaženjem z nafto dobila odgovornost na področju onesnaževanja morja; Organizacija ZN za izobraževanje, znanost in kulturo (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO*) je leta 1947 ustanovila Mednarodno zvezo za varovanje narave itd.

okolju (*United Nations Conference on the Human Environment – UNCHE*) (Vogler 2008: 196). Konferenca je potekala v Stockholmu, šlo pa je za prvo v vrsti globalnih konferenc ZN, povezanih z okoljem, kar Haas (2004: 257) označuje kot institucionalno inovacijo sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so se zaradi vedno večjih skrbi glede degradacije fizičnega okolja mnoge vlade držav obrnile na ZN. To je nato vodilo v sklic številnih globalnih konferenc, ki so naslavljale množico človeških aktivnosti s čezmejnimi in globalnimi okoljskimi posledicami.

Da bi poudarile primarno enotnost in medsebojno povezanost življenjskega okolja, so države za moto konference v Stockholmu izbrale »Samo ena Zemlja« (*Only One Earth*) in med drugim sprejele Deklaracijo o človekovem okolju (*Declaration on the Human Environment*), ki predstavlja mejnik, ko govorimo o oblikovanju mednarodnega okoljskega prava (Stephens 2007: 235). Konferenca je privedla do ustanovitve programa ZN za okolje (*United Nations Environment Programme – UNEP*) in do tega, da so mnoge vlade ustanovile ministrstvo za okolje. Na njej je tudi postalo jasno, da so za revne države okoljska vprašanja povezana z njihovimi zahtevami po razvoju, pomoči in spremembi mednarodnih gospodarskih razmerij. V sedemdesetih letih je UNEP pripravil še tri globalne konference, povezane z okoljem: junija 1976 Konferenco ZN o človekovih naseljih (*UN Conference on Human Settlements – HABITAT*), marca 1977 Konferenco ZN o vodi (*UN Water Conference*) ter avgusta in septembra 1977 Konferenco ZN o dezertifikaciji (*UN Conference on Desertification*).[4]

Če so posebne globalne konference, posvečene različnim vidikom človekovega vpliva na naravo, postale stalnica v 1970. letih, je pogostost takšnih konferenc v 1980. močno upadla. Okolje sta, kot poudarja Vogler (2008: 196), na obrobje mednarodnega dnevnega reda potisnila globalno gospodarsko nazadovanje in ponovno naraščanje napetosti med velesilama. Zavedanje o novih čezmejnih oblikah onesnaževanja (npr. pojav kislega dežja) in številna znanstvena spoznanja, da so mnogi okoljski problemi resnično globalni po obsegu (npr. tanjšanje ozonske plasti v stratosferi in ozonska luknja nad Antarktiko), so skupaj z naraščanjem zaskrbljenosti svetovne javnosti in sproščanjem napetosti med blokoma konec 1980. let vodili k drugi veliki okoljski konferenci ZN (Vogler 2008: 198). Podlago za Konferenco ZN o okolju in razvoju (*United Nations Conference on the Enviroment and Development – UNCED*), ki je potekala leta 1992 v brazilskem Rio de Janeiru, je predstavljalo slovito Brundtlandino poročilo iz leta 1987, kjer je bil tudi prvič opredeljen koncept trajnostnega razvoja (*sustainable development*).[5]

4. Več o vsebini omenjenih konferenc in sprejetih ukrepih v Bennett in Oliver (2002: 346–348).
5. Svetovna komisija za okolje in razvoj, ki jo je vodila Gro Harlem Brundtland, norveška predsednica vlade, je v svojem poročilu, znanem kot Brundtlandino poročilo, trajnostni razvoj opredelila kot razvoj, ki izpolnjuje potrebe sedanjosti, ne da bi škodil sposobnosti prihodnjih generacij, da izpolnjujejo svoje potrebe (Brundtland 1987). Osrednje mesto zavzema ideja pravičnosti tako med generacijami (t. i. medgeneracijska pravičnost) kot tudi znotraj generacije, tj. med bogatimi in revnimi (t. i. znotrajgeneracijska pravičnost) (Thomas 2008: 370). Leta 2000 je bil koncept trajnostnega razvoja prenesen tudi v enega izmed osmih Razvojnih ciljev tisočletja pri ZN, poimenovan Okoljska trajnost (*Environmental Sustainability*).

»Vrh o Zemlji« (*the Earth Summit*) je bila največja mednarodna konferenca in je obeležila 20 let od konference v Stockholmu. Dovršene priprave, ki so trajale dve leti, so privedle do soglasja o vsebini končnih dokumentov, ki naj bi jih sprejeli na konferenci. Spodbujale so tudi vključevanje zainteresiranih nevladnih organizacij in h konferenci pritegnile že več kot 1500 akreditiranih opazovalcev ter 30.000 udeležencev na vzporednih forumih (Bennett in Oliver 2002: 348). Predstavniki več kot 170 držav, od tega je bilo več kot 100 šefov vlad in držav, so 14. junija 1992 odobrili tri dokumente, od katerih pa ni nobeden pravno zavezujoč.[6]

Na konferenci so države želele spodbuditi razvoj ter hkrati zaščititi globalno okolje in ohraniti povezavo med njima (Bennett in Oliver 2002: 349). Najtežja so bila pogajanja o zavezah o finančni pomoči za izboljševanje okolja (Vogler 2008: 198). Na koncu je 153 držav skupaj z Evropsko komisijo podpisalo še Okvirno konvencijo ZN o podnebnih spremembah (Okvirna konvencija) (*United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC*) in Osnutek konvencije o biološki raznovrstnosti (*Draft Convention on Biological Diversity*) (Wolfrum in Philipp 1995: 491–492). Za spremljanje napredka pri uresničevanju ciljev konference pa je bila ustanovljena Komisija ZN za trajnostni razvoj (*UN Commission on Sustainable Development – UNCSD*).

Leta 1997 je ob peti obletnici UNCED-a potekalo posebno zasedanje Generalne skupščine ZN o trajnostnem razvoju v New Yorku (*United Nations General Assembly Special Session on Sustainable Development – UNGASS*), katerega naloga je bila pregled izvajanja zavez iz Ria, zasedanje pa je postalo znano kot »Vrh o Zemlji II« (*Earth Summit II*) (Seyfang 2003: 224). Ob deseti obletnici UNCED-a, leta 2002, pa je v Johannesburgu potekal Svetovni vrh o trajnostnem razvoju (*World Summit on Sustainable Development – WSSD*), ki je nakazal na spremembo pri razumevanju koncepta okolja in razvoja – razprava je potekala ob zavedanju pomena globalizacije in hudega stanja, v katerem je afriška celina, pri čemer so jasno izpostavili odpravo revščine ter pomembnost napredka pri zagotavljanju pitne vode, sanitarnohigienskih razmer in izboljšav v kmetijstvu (Vogler 2008: 198).

Za leto 2012 so že v polnem teku priprave na Konferenco ZN o trajnostnem razvoju (*The United Nations Conference on Sustainable Development – UNCSD*). Odločitev o njeni organizaciji so države sprejele z resolucijo Generalne skupščine marca 2010 (A/RES/64/236). Konferenca, ki bo obeležila 20-letnico konference v Riu (UNCED) in 10-letnico konference v Johannesburgu (WSSD), bo potekala junija 2012 v Braziliji, načrtovana pa je na najvišji možni ravni, vključno z udeležbo predsednikov držav in šefov vlad (Rio+20 2011a). Njen cilj bo obnoviti politično zavezo k trajnostnemu razvoju, oceniti napredek in zaostanke pri implementaciji zavez osrednjih vrhov o trajnostnemu razvoju ter se spopasti z novimi izzivi. Pri tem se bo konferenca osredotočila na i)

6. Deklaracijo iz Ria o okolju in razvoju (*Rio Declaration on Environment and Development*), ki podaja 27 načel za trajnostni razvoj; Agendo 21 (*Agenda 21*), ki predstavlja podroben načrt za doseganje ciljev konference; Izjavo o načelih za doseganje trajnostnega razvoja svetovnih gozdov (*Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation, and Sustainable Development of all Types of Forests*).

zeleno ekonomijo v kontekstu trajnostnega razvoja in izkoreninjenje revščine ter ii) institucionalni okvir za trajnostni razvoj (Rio+20 2011b).[7]

3.2 Zgodovinski in vsebinski razvoj podnebne diplomacije

Poleg poudarka v Brundtlandinem poročilu o medsebojni odvisnosti gospodarskega razvoja in globalnega okolja sta bili v znanstveni skupnosti, nacionalnih parlamentih in na medvladnih srečanjih osrednje pozornosti deležni vprašanji globalnega segrevanja in ohranjanja ozonske plasti. S slednjo so se države uspešno spopadle na Dunaju (1985) in v Montrealu (1987).[8] Tako se je UNEP osredotočil na problematiko globalnega segrevanja in učinek tople grede kot njegov temeljni vzrok.[9] Leta 1988 je tako v Torontu potekala prva svetovna podnebna konferenca o spreminjanju atmosfere in njenih posledicah za globalno varnost (*The Changing Atmosfere: Implications for Global Security*), kjer so se države zedinile v priporočilu o zmanjšanju svetovnih emisij ogljika za 20 % do leta 2005. Druga svetovna podnebna konferenca je potekala v Ženevi leta 1990, kjer pa ZDA niso želele prevzeti obveznosti, da bi do leta 2000 stabilizirale emisije ogljika na ravni leta 1990. To je postalo osrednje vprašanje že omenjene Okvirne konvencije leta 1992, kjer so bili cilji na vztrajanje ZDA zastavljeni na prostovoljni bazi in brez časovnega razporeda.

Pogodbenice Okvirne konvencije se od leta 1995 srečujejo na letni ravni na t. i. konferencah strank pogodbenic (*Conference of the Parties – COP*), da bi ocenile napredek pri reševanju vprašanj, povezanih s podnebnimi spremembami. Tako se je začela ožje razvijati podnebna diplomacija, ki se vsebinsko ukvarja z reševanjem problematike globalnih podnebnih sprememb. Leta 1997 so v Kjotu (COP3) stranke pogodbenice Okvirne konvencije le sprejele sporazum s konkretnimi zavezami o zmanjševanju emisij

7. Države so z resolucijama 64/236 in 65/152 določile pripravljalni proces, ki ga sestavljajo tri pripravljalna srečanja (v maju 2010, marcu 2011 in tretje neposredno pred samo konferenco junija 2012). Poleg tega bodo organizirana tudi tri vmesna srečanja (prvo januarja 2010, drugo v drugi polovici leta 2010 in tretje najpozneje osem tednov pred konferenco). Proces bo namenjen obravnavi vsebinskih in proceduralnih vprašanj, vključeval pa bo različne akterje na raznih ravneh s ciljem kar najbolje prispevati k uresničevanju trajnostnega razvoja (Rio+20 2011c).
8. Leta 1985 so države s sprejemom Dunajske konvencije o varovanju ozonske plasti (*Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer*), potrdile pojav ozonske luknje na Antarktiki. Dve leti kasneje je sledil Montrealski protokol o substancah, ki zmanjšujejo ozonsko plast (*Montreal Protocol on Substances That Deplete the Ozone Layer), ki je bil v mednarodni skupnosti široko sprejet in je pomenil velik ter učinkovit korak naprej pri varovanju ozonske plasti. Do danes ga je sprejelo kar 196 držav (UNTC 2010a).*
9. Gre za pojav segrevanja Zemljine atmosfere in njenega površja zaradi povečevanja emisij ogljikovega dioksida (CO_2) na račun izgorevanja fosilnih goriv in uničevanja gozdov. K temu prispevajo še drugi toplogredni plini, kot so klorofluorogljiki (CFC), metan in dušikovi oksidi (NO_x). Zviševanje povprečne temperature na Zemlji vodi v topljenje polarnega ledu in zviševanje gladine morij, poplavljanje obalnih področij, velike spremembe kmetijskih pridelovalnih območij in resne zdravstvene probleme. Da bi upočasnili ali stabilizirali porast temperature, bi bilo treba znatno omejiti emisije toplogrednih plinov, kar pomeni dvigovanje učinkovitosti rabe fosilnih goriv in porabe energije ter prehod v brezogljično družbo. Dodatna ukrepa sta še popolna odprava uporabe klorofluorogljikov in obširno pogozdovanje.

toplogrednih plinov, t. i. Kjotski protokol (*Kyoto Protocol*).[10] V nasprotju z Okvirno konvencijo, ki je pogodbenice zgolj spodbujala k stabilizaciji emisij toplogrednih plinov, Kjotski protokol industrializirane države zavezuje k skupnemu zmanjšanju emisij toplogrednih plinov za vsaj pet odstotkov glede na leto 1990 v obdobju od 2008–2012 (Kyoto Protocol, 3. čl., 1. odst.).[11]

Kljub zavezam v Kjotskem protokolu in okviru, ki ga zagotavlja Okvirna konvencija, Carlson (2009: 31) poudarja, da so zastavljeni cilji nezadostni. Prvič, sporazuma ne glede na jasne zaveze ne zagotavljata nobenih pravnih sredstev proti državam, ki bi vztrajale pri nadaljnjem povečevanju svojih emisij toplogrednih plinov, in to kljub grožnji globalnemu podnebju in posledicam za prihodnje generacije. Kitajska kot država z največjimi emisijami na svetu, a kot država v razvoju kljub ratifikaciji tako konvencije kot protokola ni zavezana k zmanjševanju svojih emisij toplogrednih plinov. Na drugi strani morajo razvite države spoštovati sprejete zaveze le, če so protokol tudi ratificirale. ZDA kot država z drugimi največjimi emisijami na svetu tega niso storile in zato jih protokol ne zavezuje.[12] Drugič, s tema dokumentoma ustvarjeni sistem je nezadosten in ne bo v nobenem primeru niti ustavil niti vidneje upočasnil globalnih podnebnih sprememb, saj so zaveze razvitih držav premajhne in bodo v vsakem primeru izničene z rastjo emisij v državah v razvoju (Carlson 2009: 32).

Decembra 2007 je tako na Baliju potekala 13. konferenca strank pogodbenic Okvirne konvencije (COP13), kjer so se države sporazumele o Balijskem kažipotu (*Bali Road Map*), ki vsebuje še Balijski akcijski načrt (*Bali Action Plan*), s čimer se je začel pogajalski proces, v okviru katerega naj bi prišli do oblikovanja novega dogovora, ki bi učinkovito naslovil problematiko podnebnih sprememb po letu 2012, ko se bo končalo prvo ciljno obdobje Kjotskega protokola. Vendar Bali kljub temu ni ponudil jasnega zagotovila, da bo mednarodna skupnost dejansko sposobna doseči dogovor o znatnem zmanjšanju emisij, čeprav so se države strinjale o obstoju tveganja resnih vplivov podnebnih sprememb na človeško družbo in o nujnosti takšnega dogovora (Carlson 2009: 32–33).

V Köbenhavnu, kjer je decembra 2009 potekala 15. konferenca strank pogodbenic Okvirne konvencije (COP15), nad katero je visel v Baliju zastavljeni cilj, sporazum, ki bi vključeval tako razvite države kot države v razvoju, ni bil dosežen. Zadnjo noč so

10. Veljati je začel februarja 2005, podrobna pravila za njegovo uresničevanje pa so bila sprejeta v Marakešu leta 2001 (COP7) in so znana kot Marakeški sporazum (*Marrakesh Accords*). Do septembra 2011 ga je podpisalo 84 držav in Evropska unija (UNTC 2010b).
11. Čeprav so industrializirane države (t. i. države Aneksa 1) kolektivno zavezane k zmanjšanju emisij toplogrednih plinov v povprečju za 5,2 % glede na leto 1990 v obdobju 2008–2012, se zaveze med njimi razlikujejo – države članice EU so se npr. zavezale k 8-odstotnemu zmanjšanju emisij, Kanada in Japonska k 6-odstotnemu, Rusija pa se je zavezala k stabilizaciji svojih emisij na ravni iz leta 1990. Poleg držav članic EU zavezuje Kjotski protokol k zniževanju emisij še Avstralijo, Kanado, Belorusijo, Hrvaško, Islandijo, Japonsko, Liechtenstein, Norveško, Rusko federacijo, Švico, Turčijo in Ukrajino. ZDA Kjotskega protokola niso ratificirale.
12. Združene države Amerike so bile do leta 2006 največji svetovni onesnaževalec – v ozračje so spustile kar 20 % vseh globalnih emisij ogljika (EIA 2008: 7), nato jih je po obsegu emisij ogljika prehitela Kitajska.

voditelji ZDA, Kitajske, Indije, Brazilije in Južnoafriške republike dosegli zgolj ohlapen dogovor, s katerim so se naslednje jutro ob koncu glavne obravnave »seznanile« še druge države.

4 Podnebna konferenca v Köbenhavnu 2009 – (ne)uspeh okoljske diplomacije?

Okoljsko (in ožje podnebno) diplomacijo po Benedicku (1999) zaznamuje pet osrednjih značilnosti, ki jih bomo razčlenili tudi z analizo vsebine in poteka podnebne konference v Köbenhavnu leta 2009: i) narava predmeta obravnave, ii) vloga znanstvenikov in znanosti, iii) kompleksnost pogajanj, iv) vprašanja pravičnosti in v) kreativnost.

Prva izmed značilnosti je sama narava predmeta obravnave – okoljski izzivi našega časa so sad človeških aktivnosti in globalni v svojem obsegu. Pomenijo zapletene probleme, ki jih zaznamuje izredno visoka stopnja znanstvene negotovosti. Njihov razvoj poteka počasi s postopno akumulacijo razmeroma majhnih učinkov, vendar s predvidenimi dolgoročnimi posledicami. Večina vzrokov je na določen način povezanih z gospodarsko rastjo in razvojem, zato preventivni ukrepi pogosto vsebujejo znatne stroške na kratki rok. Končno, sama narava okoljskih problemov zahteva usklajeno akcijo na globalni ravni, pri čemer so nujne nove oblike sodelovanja med narodi v mednarodni skupnosti (Benedick 1999: 5–6). Predmet obravnave v Köbenhavnu so bile podnebne spremembe, njihove socialne in ekonomske posledice ter ukrepi, potrebni za njihovo zajezitev in blaženje. Cilj iz Balija je bil doseči dogovor, ki bi z (znatnim) zmanjšanjem globalnih emisij toplogrednih plinov ustavil proces segrevanja ozračja in pripomogel k omejitvi dviga temperature za največ 2 °C, kar je po izračunih EU, ki temeljijo na podatkih Medvladnega foruma za podnebne spremembe (*Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC*),[13] še zadnja zgornja sprejemljiva meja, preden pride do globalne podnebne katastrofe.

Vsebinsko izhodišče Balijskega kažipota in konference v Köbenhavnu je bilo četrto poročilo IPCC-ja, ki navaja, da je na osnovi opazovanj rasti povprečnih globalnih temperatur zraka in oceanov, taljenja ledu ter naraščanja gladine morja segrevanje podnebnega sistema »nesporno« (IPCC 2007: 30). Za vzrok navaja zelo verjetno ugotovljeno (človekovo) povečanje antropogenih koncentracij toplogrednih plinov, pri čemer zelo verjetno opredeli kot 90-odstotno zanesljivo (IPCC 2007: 36–41).[14] Poročilo še poudari,

13. IPCC sta ustanovila UNEP in Svetovna meteorološka organizacija (*World Meteorological Organization – WMO*) z namenom zagotoviti jasen znanstveni pogled na aktualne podnebne spremembe in njihove morebitne socioekonomske posledice. Do danes je forum izdal štiri poročila (1990, 1995, 2001 in 2007), peto pa se bo osredinilo na leto 2010 in bo izdano predvidoma septembra 2014.
14. Poleg tega prva delovna skupina potrdi, da je bilo 11 od zadnjih 12 let po letu 1850 najtoplejših, da se je globalna temperatura v zadnjem stoletju povišala za 0,74 °C, da se je ta trend v zadnjih 50 letih kar podvojil (povišanje za 0,13 °C na desetletje), da se bo v tem stoletju globalna temperatura povišala še za 1,8–4,0 °C ter da bo skupaj z zviševanjem temperature in taljenjem polarnega ledu ter ledenikov rasla tudi gladina morij (za 18–38 centimetrov po nizkem scenariju oz. za 26–59 centimetrov po visokem scenariju) (IPCC 2007: 30–33).

da ima globalno segrevanje že dramatičen in negativen učinek na živali, rastline in vode v različnih delih sveta kot tudi, da bodo v največji meri prizadeti ravno najbolj revni (IPCC 2007: 50–53).

Čeprav so te ugotovitve o človekovi krivdi za globalno segrevanje široko sprejete, je bil IPCC deležen kritik tako znotraj znanstvene skupnosti kot s strani raznih interesnih skupin (zlasti mednarodnih energetskih transnacionalnih podjetij, kot je npr. ExxonMobil), njegovo delo pa so spremljale tudi afere glede uporabe prirejenih ali nezanesljivih podatkov.[15] Ena bolj odmevnih je bila npr. debata okoli »hokejske palice«,[16] veliko polemik v znanstveni skupnosti pa je bila deležna tudi teorija, povezana s *tipping points* oz. točkami pregiba, kjer gre za posledice globalnega segrevanja, ki jih, ko enkrat do njih pride, preprosto ne moremo več ustaviti. Ena najbolj komentiranih točk je bila npr. možnost izginotja Zalivskega toka, ki ohranja Severno Evropo razmeroma toplo, kljub temu da se nahaja na enaki geografski širini kot Kanada. Vse to tako potrjuje izredno kompleksno in negotovo naravo globalne okoljske problematike, ki je predmet okoljske diplomacije.

Kot drugo značilnost okoljske diplomacije navajamo posebno vlogo znanosti in znanstvene skupnosti (Benedick 1999: 6–7), ki sta v zadnjih dveh desetletjih odigrala ključno vlogo v procesu doseganja soglasja, da so okoljski problemi in podnebne spremembe posledica človekove aktivnosti. Znanstveniki s praktično vseh področij v vedno večjem številu sodelujejo pri iskanju rešitev in določajo cilje, ki jih je treba doseči, če se želi mednarodna skupnost izogniti napovedanim kataklizmičnim posledicam. Gre torej za akterja, ki osmišlja objektivni okvir, znotraj katerega nato države kot osrednji akterji (pod pritiskom drugih) iščejo soglasje o sprejemanju potrebnih rešitev. Pri tem znanstvena skupnost ne deluje vedno povezovalno, saj z zavračanjem nasprotnih pogledov in nepriznavanjem lastnih napak – npr. IPCC – v področje okoljske diplomacije vnaša tudi določeno mero negotovosti in nezaupanja v samo objektivnost znanstvenih dognanj (Krajnc 2010).

Tretja značilnost okoljske diplomacije je kompleksnost pogajanj. Če so leta 1985 pri podpisu Dunajske konvencije o varstvu ozonskega plašča sodelovali le trije opazovalci nevladnih organizacij in če je leta 1987 Montrealski protokol o substancah, ki škodljivo delujejo na ozonski plašč, podpisalo 24 držav, je do danes v polje okoljske diplomacije vstopila široka paleta akterjev, od držav do vladnih in nevladnih organizacij, interesnih skupin, znanstvene skupnosti in vplivnih posameznikov. Vzporedno z večanjem resnosti okoljskih problemov je raslo tudi zanimanje medijev in svetovne javnosti. Pogajanja so

15. Npr. afera ClimateGate, januarja 2010 pa je IPCC tudi priznal zmoto, povezano z napovedjo o vplivu globalnega segrevanja na himalajske ledenike, tj. da bi naj ti izginili do leta 2035.
16. Omenjeni izraz se nanaša na paleoklimatsko raziskavo klimatologa Michaela Manna, ki je leta 1999 objavil graf, ki prikazuje rekonstrukcijo temperatur na severni polobli zadnjih 1000 let in kaže na močan zasuk zviševanja temperature od industrializacije v 19. stoletju naprej. IPCC je namreč v svojem tretjem poročilu objavil omenjeno rekonstrukcijo in še zlasti opozoril na silovit zasuk krivulje navzgor po letu 1950. Tej teoriji so močno nasprotovali mnogi znanstveniki in tudi ameriški republikanci, ki so trdili, da so znanstveniki namenoma prirejali podatke o temperaturi, da bi prikazali čim bolj dramatičen vzpon (EurActiv.com 2010a).

postala kompleksna in izpostavljena – govorimo o t. i. pogajanjih v akvariju (*negotiating in a goldfish bowl*) (Benedick 1999: 7–8), kjer vsak korak pogajalcev spremlja mnogo raznolikih akterjev, mediji in nasploh vsa svetovna javnost. Naraščajoča kompleksnost okoljskih pogajanj se kaže tudi v strukturi pogajanj, ki potekajo daljši čas, v različnih oblikah, ob sodelovanju velikega števila akterjev z izredno raznolikim ozadjem in na mnogih ravneh.

Podnebna konferenca v Köbenhavnu decembra 2009 je bila 15. konferenca strank pogodbenic Okvirne konvencije (COP15) in je potekala skupaj s petim zasedanjem konference strank pogodbenic Kjotskega protokola (CMP5).[17] Šlo naj bi za sklepno dejanje leta 2007 sprejetega Balijskega kažipota. Kompleksnost pogajanj se je kazala v številnih vidikih. Potekala so vse od konference na Baliju leta 2007 naprej; v dveh letih se je tako poleg 14. konference držav pogodbenic (COP14) v poljskem Poznanju zvrstilo še osem srečanj (t. i. *climate change talks*), v Bangkoku, Bonnu in Accri leta 2008 ter v Bonnu (trikrat), Bangkoku in Barceloni leta 2009 (UNFCCC 2010c). V pogajanjih so sodelovale vse stranke pogodbenice Okvirne konvencije (194, med njimi tudi EU), ki jih je samo na konferenci v Köbenhavnu zastopalo kar 10.500 delegatov, ki so se srečevali na številnih ravneh in znotraj različno velikih skupin (na konferenci se je zvrstilo več kot 1000 uradnih, neformalnih in skupinskih srečanj). Z aktivnim pristopom nekaterih velikih, a v preteklosti zadržanih držav (npr. ZDA) pa je do izraza prišla tudi bilateralna raven, kjer so si države izmenjevale in usklajevale stališča. Pogajanja je spremljalo ogromno število opazovalcev – samo na konferenci v Köbenhavnu 13.500 –, ki so vzporedno razpravljali na več kot 400 srečanjih. Nevladnim organizacijam, raznim interesnim skupinam in skupinam pritiska ter transnacionalnim podjetjem, ki so bili del dogajanja, pa so se pridružili še številni svetovni mediji (UNFCCC 2010a).

Četrta značilnost so vprašanja pravičnosti, ki jih okoljska diplomacija odpira tako med posameznimi državami in skupinami držav kot tudi med posameznimi generacijami (Benedick 1999: 8–10). Globalne okoljske grožnje imajo svoj zgodovinski izvor v neovirani proizvodnji in potrošnji razmeroma majhnega števila danes razvitih držav, ki so dosegle zavidljivo raven gospodarske blaginje, a na tej poti – čeprav ne namenoma – planet okoljsko močno obremenile. Kljub zavedanju o nevzdržnosti takšnega razvoja na drugi strani veliko večje število držav v razvoju sledi enakim razvojnim vzorcem. Če prve danes težijo k spreminjanju vzorcev proizvodnje in potrošnje, pa druge vztrajajo, da mora biti njihova prioriteta izkoreninjenje revščine in dvig življenjskega standarda. Vprašanja pravičnosti pa se pojavljajo tudi med državami znotraj obeh skupin. Države

17. Konferenca COP15 v Köbenhavnu ni potekala zgolj združeno s CMP5, temveč tudi skupaj z 31. zasedanjem Pomožnega telesa za znanstveno in tehnološko svetovanje (*Subsidiary Body for Scientific and Technological Advice – SBSTA*) in zasedanjem Pomožnega telesa za implementacijo (*Subsidiary Body for Implementation – SBI*), 10. zasedanjem Ad hoc delovne skupine glede nadaljnjih zavez Prilogi I strank pogodbenic Kjotskega protokola (*Ad Hoc Working Group on Further Commitments for Annex I Parties under the Kyoto Protocol – AWG-KP*) in 8. zasedanjem Ad hoc delovne skupine za dolgoročni načrt sodelovanja v okviru konvencije (*Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention – AWG-LCA*) (UNFCCC 2010b).

OPEC-a, hitro razvijajoče se države kot Brazilija, Kitajska, Indija idr. imajo izrazito drugačne cilje kot npr. male otoške države ali revne države Afrike. Podobno obstajajo različna gledanja na reševanje globalnih problemov tudi med razvitimi državami, npr. med državami članicami EU in ZDA, Japonsko, Avstralijo itd. Navsezadnje je tukaj še vprašanje medgeneracijske pravičnosti, tj. v kolikšni meri naj sedanja generacija spremeni način življenja in svoj življenjski standard zaradi ukrepov, ki bodo veliko bolj koristili prihodnjim generacijam kot njej in seveda obratno.

V Köbenhavnu ni prišlo do želenega zavezujočega sporazuma, v prvi vrsti ravno zaradi omenjenih vprašanj – med pogajanji so namreč do izraza prišla mnoga nasprotja med državami, kar se je jasno kazalo v njihovem vztrajanju pri prvotnih stališčih vse do zadnjih trenutkov konference. Kitajska in Indija sta se npr. ves čas upirali vsem poskusom, da bi se kakorkoli zavezali k cilju 50-odstotnega zmanjšanja globalnega segrevanja do leta 2050, medtem ko so se nekatere revne države – zlasti tiste najbolj podvržene podnebnim spremembam, tj. majhne otoške države – zavzemale za omejevanje dviga globalne temperature za največ 1,5 °C, in ne (samo) za 2 °C. Trdnemu stališču Kitajske in Indije se je pridružil še ameriški predsednik Obama, ki na konferenco zaradi močnega nasprotovanja senata pri sprejemanju domačega podnebnega zakona ni uspel priti z bolj ambicioznimi cilji, ampak je zgolj ponovil prvotno stališče ZDA. Na drugi strani je bil predsednik Evropske komisije Barroso vidno razočaran nad končnim potekom konference in sprejetim sporazumom (EurActiv.com 2009).

Peta, zadnja značilnost okoljske diplomacije pa je kreativnost. Pomembna inovacija Montrealskega protokola je bila npr. odločitev, da se vsako leto glede na spreminjajoče se razmere opravi ustrezna revizija, kar je omogočilo krepitev protokola glede na razvoj znanstvenega razumevanja pojava izginjanja ozonske plasti. Oblikovan je bil tudi prvi posebni fond za pomoč državam v razvoju pri njihovem uresničevanju okoljskih ciljev (Benedick 1999: 10). V okviru Kjotskega protokola pa so bili npr. oblikovani trije tržno naravnani mehanizmi in t. i. trg toplogrednih plinov (*carbon market*), s pomočjo katerega naj bi države pogodbenice lažje dosegle zastavljene cilje zmanjšanja emisij toplogrednih plinov in znižale skupne stroške. Mnoge okoljske pogodbe so bile tako oblikovane kot dinamični in prilagodljivi instrumenti z inovativnimi ukrepi, ki na področje varstva okolja prinašajo nove institucionalne rešitve (Türk 2007: 309).

Vendar sprejetega dogovora v Köbenhavnu v primerjavi z Montrealskim ali Kjotskim protokolom ne moremo označiti za primer kreativne diplomacije (ki bi sledil zastavljenemu cilju). Lahko bi kvečjemu ironično zapisali, da gre za primer kreativne diplomacije, s katero so predsedniki vlad in šefi držav, ki nosijo glavno breme podnebnih sprememb, uspeli ohraniti obraz pred mednarodno skupnostjo ter se izogniti kritiki svetovnega in domačega javnega mnenja, ki bi sledila, če po dveh letih pogajanj ne bi dosegli vsaj načelnega dogovora. V angleščini tak sporazum označujejo kot *face-saving deal*.

Sprejeti dokument, ki je bil veliko razočaranje za EU in mnoge države ter predvsem okoljevarstvene organizacije, vsebuje torej le načelni dogovor, da bodo potrebna znatna zmanjšanja emisij in da bodo države ukrepale, da bi ohranile globalno povišanje temperature pod 2 °C (Copenhagen Accord 2009). Na koncu so tako pustili prazen prostor, kamor bi naj države do 31. januarja 2010 same zapisale svoje cilje, kako preprečiti dvig

globalne temperature za 2 °C. 51 držav, ki so skupaj odgovorne za več kot 80 % vseh emisij, je do 31. januarja 2010 tako večinoma zapisalo cilje, ki so jih napovedale že pred samo konferenco, česar vsekakor ne moremo označiti za primer kreativne diplomacije, saj bodo, kot je poudaril Yvo de Boer (EurActiv.com 2010b), (nekdanji) vodilni pogajalec ZN, potrebne veliko večje ambicije, če želi mednarodna skupnost ustrezno odgovoriti na velikost izziva.

5 Okoljska in podnebna diplomacija kot posebni obliki diplomacije

Glede na to, da sta pojav in razvoj diplomacije povezana z oblikovanjem družbenih skupnosti, ki so sposobne organizirano urejevati medsebojne odnose, Jazbec (2007: 47) ugotavlja, da sta nastanek in razvoj diplomacije povezana z nastankom in razvojem komuniciranja med različnimi družbenimi skupinami v razvoju človeške družbe. Oblikovanje okoljske in ožje podnebne diplomacije je tako zaznamovala serija (velikih) multilateralnih dogodkov – pri iskanju odgovorov na globalne okoljske izzive se je kot osrednja metoda uveljavila t. i. konferenčna diplomacija (Vidmar 2007; Jazbec 2009), ki jo Kaufmann (1996: 7) opredeljuje kot »tisti del vodenja odnosov med vladami ter med vladami in medvladnimi organizacijami, ki se odvija na mednarodnih konferencah«. Feltham (2005: 138) kot cilj mednarodnih konferenc opredeli razpravljanje o problemih in iskanje rešitev, ki so v čim večji meri sprejemljive za vse udeležence. Ta proces je z oblikovanjem ZN vodil v razcvet multilateralne diplomacije in širjenje mednarodnih organizacij, konferenc in odborov tudi na področju okolja. S tem je pripeljal do pojava skupinskega glasovanja kot nove dimenzije (tradicionalne) diplomacije. V tem procesu interes skupine običajno ne preglasi nacionalnih interesov, vendar na področjih, kjer so nacionalni interesi šibki, prevlada interes skupine, predvsem zaradi prepričanja, da moč ukrepanja leži v enotnosti in številčnosti.

Kot najbolj odmevne mejnike okoljske diplomacije in varstva okolja smo omenili Konferenco ZN o človekovem okolju leta 1972 v Stockholmu, Konferenco ZN o okolju in razvoju leta 1992 v Rio de Janeiru, posebno zasedanje Generalne skupščine ZN o trajnostnem razvoju leta 1997 in Svetovni vrh o trajnostnem razvoju v Johannesburgu leta 2002. Za področje podnebnih sprememb pa so pomembne predvsem Konferenca ZN o okolju in razvoju leta 1992 v Rio de Janeiru s sprejetjem Okvirne konvencije, konferenca leta 1997 v Kjotu s sprejetjem Kjotskega protokola in konferenca leta 2007 na Baliju s sprejetjem Balijskega kažipota, v okviru katerega naj bi poiskali celovit dogovor o reševanju problematike globalnih podnebnih sprememb po letu 2012, ko poteče prvo ciljno obdobje Kjotskega protokola.

Okoljska in ožje podnebna diplomacija je torej izrazito multilateralna diplomacija. Prvič, kot oblika načrtnega delovanja pri reševanju globalnih okoljskih problemov na ravni mednarodne skupnosti se uveljavijo (globalne) konference, pred katerimi potekajo številna pripravljalna in nato intenzivna pogajanja na različnih ravneh med samo konferenco, ki jo (običajno) sklenejo najvišji predstavniki držav ter slovesno podpišejo sprejete sporazume (diplomacija na vrhu). In drugič, ob tej t. i. konferenčni diplomaciji

igrajo pomembno vlogo tudi druge oblike multilateralne diplomatske prakse, zlasti srečanja, izmenjave stališč in tudi pogajanja znotraj številnih mednarodnih organizacij, ki se ukvarjajo z okoljsko problematiko. Na osnovi analize študije primera podnebne konference v Köbenhavnu lahko sklenemo, da z vedno bolj aktivnim vključevanjem velikih držav v reševanje globalnih okoljskih problemov (ZDA, Kitajska, Indija, Brazilija itd.) opazno vlogo začenja igrati tudi bilateralna diplomatska praksa.

Konference, ki so običajno sklicane na pobudo mednarodnih vladnih organizacij, skupine držav ali mednarodnih znanstvenih organizacij, lahko potekajo na globalni in regionalni ravni, predstavniki držav pa sodelujejo tako na številnih multilateralnih kot bilateralnih pogajanjih (Susskind 1994: 25). Haas (2004: 262–265) našteje in razčleni več funkcij globalnih konferenc: oblikovanje globalnega dnevnega reda, širjenje tem in ozaveščanje, zagotavljanje novih informacij in postavljanje novih ciljev vladam, zgodnje opozarjanje na nove grožnje, spodbujanje administrativnih reform, sprejemanje novih norm, oblikovanje konsenza glede novih doktrin in postavljanje globalnih standardov ter spodbujanje široke udeležbe novih akterjev.[18] V okviru konferenc se pri iskanju rešitev kompleksnih okoljskih problemov srečujejo svetovni voditelji, predstavniki številnih okoljskih organizacij, neformalnih interesnih skupin ter znanstvene skupnosti, kar vodi v veliko medijsko izpostavljenost in odgovornost voditeljev pred domačo in svetovno javnostjo. Globalne konference so sicer manj pogoste, zanje so običajno potrebne večletne priprave, a vendar so edini forum za strnjeno razpravo o ne samo okoljskih, temveč tudi drugih med seboj povezanih problemih (razvoja, trgovine, revščine idr.) (Seyfang 2003: 223–226).

V povezavi z okoljskimi pogajanji se je na mednarodnih konferencah uveljavil t. i. pristop dveh korakov (*Two-Step Approach*), kjer gre najprej za oblikovanje okvirnega dokumenta (konvencije), ki mu nato sledi še zavezujoč dogovor o konkretnih ukrepih (protokol) (Susskind 1994). Če je prednost takšnega pristopa, da kar najširšemu krogu držav omogoča vključitev v proces reševanja okoljske problematike, v katerem se najprej s splošnim dogovorom sporazumejo o problemu, nato pa še o konkretnih zavezah, je njegova slabost iskanje najmanjšega skupnega imenovalca, ki še omogoča strinjanje držav, kar lahko hitro vodi tako v razočaranje nekaterih akterjev kot tudi v nezadostnost sprejetih ukrepov. Ne glede na to pa vedno pomembnejšo vlogo igra cela paleta nedržavnih akterjev. Susskind (1994: 11) sodelujoče deli v tri skupine: predstavnike in šefe vlad ter držav, multilateralne akterje (večinoma agencije ZN, tudi EU) in mnoge neformalne interesne skupine. Predvsem znanstvena skupnost in nevladne (okoljske) organizacije igrajo pomembno vlogo v kompleksnem procesu pogajanj in iskanja rešitev, kar je poleg negotove narave njenega predmeta (okoljsko-razvojna problematika), vprašanj pravičnosti in široke medijske izpostavljenosti specifika okoljske diplomacije v primerjavi z drugimi posebnimi oblikami sodobne diplomacije (javne, gospodarske, kulturne, energetske idr.).

Razmah globalnih okoljskih konferenc in razvoj konferenčne diplomacije potrjuje osrednjo vlogo multilateralizma v (okoljski) diplomatski praksi, ki igra pomembno vlogo

18. Za več podrobnosti o funkcijah, ki jih imajo globalne konference, glej poglavje »UN Conferences and Constructivist Governance of the Environment« avtorja Petra Haasa v zborniku *Contemporary Diplomacy* (2004).

tudi v obdobju, ko potekajo priprave na konferenco. Multilateralna diplomatska praksa je tako pomembna v okviru raznih mednarodnih organizacij (npr. G8 in MEF[19]), ki se ukvarjajo z globalno okoljsko problematiko, še posebej v pripravljalnih pogajanjih in na srečanjih, med katerimi je treba omeniti t. i. *pre-COP* srečanja, ki jih običajno pripravi država organizatorka konference in na katera povabi manjše število držav (Krajnc 2010). Na eni strani na teh manjših srečanjih pridejo do izraza možnosti formalnega in neformalnega dialoga, premoščanje razlik in sama obvladljivost pogovorov, na drugi strani pa Krajnc (ibid.) opozarja na pomanjkanje transparentnosti in izključenost nekaterih držav. Rešitev vidi v tem, da bi na srečanjih sodelovali predstavniki posameznih skupin držav z enakimi stališči do reševanja globalnih okoljskih problemov, kar bi zagotovilo reprezentativnost različnih skupin interesov in prispevalo k njihovi legitimnosti v očeh držav, ki na teh srečanjih ne sodelujejo.

Z večanjem števila mednarodnih organizacij, ki se ukvarjajo z okoljem, in s povečevanjem njihovega članstva se na splošno povečuje tudi obseg delovanja multilateralne (okoljske) diplomacije, ki služi kot dodaten okvir za izvajanje bilateralne diplomacije. Dejavnosti bilateralne diplomacije pa se kažejo tudi v funkciji multilateralne diplomacije, saj se diplomatski predstavniki poleg povsem bilateralnih v vedno večji meri ukvarjajo tudi z multilateralnimi temami (Jazbec 2009). In okolje je ena izmed teh tem, ki je npr. z nastopom Baracka Obame na položaj predsednika ZDA dobila vidno mesto tudi v bilateralni diplomatski praksi ZDA. Krajnc (2010) opozarja tudi na pomembnost bilateralne diplomatske prakse, povezane z globalno okoljsko problematiko, ki jo izvaja EU tako v odnosih s posameznimi državami kot tudi skupinami držav.

Kot sestavni del okoljske in ožje podnebne diplomacije pa se je uveljavila tudi t. i. diplomacija na vrhu. V zaključkih konferenc so namreč najvišji predstavniki držav tisti, ki odigrajo najvidnejšo vlogo – strejo najtrše orehe, glede katerih pogajalci predhodno niso uspeli zbližati stališč, in podpišejo končne sporazume. A decembra 2009 jim v Köbenhavnu kljub pričakovanjem svetovne javnosti in upom znanstvene skupnosti ni uspelo narediti odločilnega preboja pri iskanju sprejemljivega zavezujočega dogovora. So pa vseeno uspeli (skupina petih velikih z ZDA na čelu) oblikovati vsaj načelno strinjanje o tem, da je treba znatno omejiti emisije toplogrednih plinov (Copenhagen Accord 2009). Ne glede na to Krajnc (2010) poudarja, da bi njihova vloga lahko bila in tudi morala biti večja.

6 Sklep

Okoljska diplomacija je torej posebna oblika diplomacije, ki se ukvarja s kompleksnimi globalnimi okoljskimi problemi, pri čemer v pogajanjih v daljšem časovnem obdobju na različnih ravneh pred očmi svetovne javnosti poleg držav vedno bolj pomembno vlogo

19. *Major Economies Forum on Energy and Climate – MEF* je bil oblikovan 28. marca 2009 in služi dialogu med razvitimi državami in državami v razvoju, pomaga pri oblikovanju političnega vodstva, potrebnega za doseganje uspešnega dogovora o podnebnih spremembah, ter podpira razvoj konkretnih iniciativ in skupnih vlaganj v proizvodnjo čiste energije ter zmanjševanje emisij toplogrednih plinov.

igrajo številni nedržavni akterji ter izrazito tudi sama znanost in z njo znanstvena skupnost. Iskanje rešitev bremenijo številne dileme med državami in skupinami držav, povezane z vprašanji pravičnosti glede razvoja, pri čemer prihaja (z izjemo Köbenhavna) do izraza kreativnost. Hkrati pri tem poteka razvoj »k čedalje bolj tehničnim rešitvam, ki presegajo omejitve, določene s suverenostjo držav« (Türk 2007: 311–312).

Znotraj okoljske problematike, s katero se danes spopada mednarodna skupnost, se je kot najbolj pereč problem v zadnjih dveh desetletjih izkazalo vprašanje podnebnih sprememb, za katere obstaja soglasje, da bodo v prihodnosti močno spremenile način življenja, kot ga poznamo danes. Posledično je prišlo do razvoja podnebne diplomacije, za katero veljajo enake značilnosti kot za okoljsko diplomacijo, le da ima ožji predmet obravnave – globalne podnebne spremembe, ki so nekaj povsem drugega kot vse, na kar je mednarodna skupnost že kdaj v preteklosti naletela, saj »niso normalni okoljski problem« (Vogler 2008: 208). Glede na to, da grozijo s silovitimi spremembami ter rušijo obstoječe vzorce rabe energije in varnosti ter da pri tem ni več nobene razsežnosti mednarodnih odnosov, na katere dejansko ali potencialno ne vplivajo, bi morale podnebne spremembe in podnebna varnost že postati prioriteta sleherne zunanje politike.

Okoljska in ožje podnebna diplomacija je izrazito multilateralna diplomacija – v procesu iskanja rešitev se je uveljavila t. i. konferenčna diplomacija. Globalne okoljske konference, ki običajno potekajo v okviru ZN, so vse od začetkov v 1970. letih do danes doživele velik razmah tako po vsebinski kot operativni plati. Narava predmeta obravnave (okoljsko-razvojne teme in v zadnjih dveh desetletjih zlasti problematika globalnih podnebnih sprememb) se je izkazala za izredno kompleksno, in čeprav po eni strani obstaja strinjanje o nujnosti globalne akcije, na drugi strani ravno nezmožnost sprejetja zavezujočega dogovora na konferenci v Köbenhavnu in Cancunu priča o razlikah med stališči posameznih držav, kakšna naj bo ta akcija. Vzporedno se je hitro večal krog zainteresiranih akterjev – poleg držav vedno pomembnejšo vlogo igrajo številni nedržavni akterji (nevladne okoljske organizacije, znanstvena skupnost, neformalne interesne skupine, mednarodne korporacije, posamezniki itd.), hkrati pa zaradi resnosti problematike in vključevanja najvišjih predstavnikov držav narašča medijska izpostavljenost ter s tem odgovornost svetovnih voditeljev svetovni in domači javnosti. Kot sestavni del okoljske in ožje podnebne diplomacije pa se je uveljavila tudi diplomacija na vrhu, ki odigra ključno vlogo ob zaključkih globalnih okoljskih konferenc.

Okolje je postalo tudi ena izmed tem, s katero se ukvarjajo mnoge specializirane mednarodne organizacije, znotraj katerih tako prihaja do izmenjave mnenj in stališč predstavnikov držav do posameznih okoljskih vprašanj in tudi bilateralnih srečanj. Poleg tega so okoljska vprašanja v zadnjih letih z aktivnejšim pristopom nekaterih velikih držav (ZDA, Kitajske, Indije idr.) postala ena izmed tem njihove bilateralne diplomatske prakse. Globalnim okoljskim problemom posebno pozornost posveča tudi EU v svoji bilateralni diplomatski praksi s tretjimi državami in skupinami držav.

Jazbec (2007: 46) poudarja, da je diplomacija takšna, da lahko kar najbolj učinkovito služi svojemu namenu, nanjo pa imata ključni vpliv mednarodna situacija in država kot še vedno temeljni akter v mednarodni skupnosti. In čeprav se pri reševanju globalne okoljske problematike v mednarodni skupnosti uveljavlja vedno večje število različnih

(nedržavnih) akterjev, država nesporno ostaja osrednji akter na področju (okoljske in podnebne) diplomacije. Globalne konference, kjer prihaja do prepleta tako multilateralne in bilateralne diplomatske prakse kot tudi diplomacije na vrhu, pa so se uveljavile kot oblika iskanja rešitev za kompleksne globalne okoljske izzive. Okolje tudi na zahtevo držav v razvoju (Krajnc 2010) ostaja ena izmed tem, pri kateri ZN igrajo vodilno vlogo in imajo tudi največ zaslug za to, da je ta problematika prišla na globalno agendo, kot tudi za vse aktivnosti, ki se odvijajo v povezavi z reševanjem globalnih okoljskih problemov (Schechter 2005).

Proces iskanja dogovora, s katerim bi mednarodna skupnost odločno krenila na pot reševanja problematike globalnih podnebnih sprememb, se nadaljuje. Pred iztekom Kjotskega protokola leta 2012 bo organizirana še konferenca v južnoafriškem Durbanu, ki bo ponudila še eno možnost za dogovor, ki bi vseboval zaveze tako za razvite države kot za države v razvoju skupaj z nujno potrebnimi mehanizmi za njihovo doseganje in preverjanje. Ali bo (okoljska oz. ožje podnebna) diplomacija kos nalogi, bo na koncu pokazal le čas. Navsezadnje je, kot poudarja Drumbl (2007: 27), ravno vprašanje učinkovitosti in spoštovanja zavez eden največjih izzivov, s katerim se sooča mednarodno okoljsko pravo in s tem tudi okoljska ter ožje podnebna diplomacija in mednarodna skupnost nasploh.

Literatura

Benedick, Richard Elliot (1999): Diplomacy for the Environment. V American Institute for Contemporary German Studies (ur.): Environmental Diplomacy: Conference Report: 4–12. Washington: The Johns Hopkins University.

Benko, Vlado (1997): Znanost o mednarodnih odnosih. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Bennett, Alvin Leroy, in Oliver, James K. (2002): International organizations: principles and issues. Upper Saddle River (NJ): Prentice Hall.

Berridge, Geoffrey R. (2005): Diplomacy: Theory and Practice. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Brundtland Report, sprejet z resolucijo Generalne skupščine ZN 11. decembra 1987 kot priloga A/42/427. Dostopno prek: http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm (25. 5. 2010).

Bučar, Matija (2007): Kulturna diplomacija Republike Slovenije: diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Carlson, Jonathan C. (2009): International Environmental Law, Climate Change, and Intergenerational Justice. University of Iowa Legal Studies Research Paper, št. 9–44, december 2009.

Copenhagen Accord, sprejet 18. decembra 2010 v Köbenhavnu. Dostopno prek: http://www.denmark.dk/NR/rdonlyres/C41B62AB-4688-4ACE-BB7B-F6D2C8AAEC20/0/copenhagen_accord.pdf (8. 4. 2010).

Drumbl, Mark (2007): Actors and Law-Making in International Environmental Law. Washington & Lee Public Legal Studies Research Paper Series, Accepted Paper, št. 2007-21, oktober 2007.

Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih – Vienna Convention on Diplomatic Relations, podpisana 18. aprila 1961 na Dunaju, v veljavi od 24. aprila 1964. 500 UNTS 95.

EIA (2008): Emissions of Greenhouse Gases in the United States 2008. Dostopno prek: http://www.eia.doe.gov/oiaf/1605/ggrpt/pdf/0573%282008%29.pdf (25. 5. 2010).

EurActiv (2009, 16. december): Copenhagen stumbles over climate aid to poor. Dostopno prek: http://www.euractiv.com/en/climate-change/copenhagen-stumbles-climate-aid-poor/article-188393 (8. 4. 2010).

EurActiv (2010a, 26. januar): Science of climate change. Dostopno prek: http://www.euractiv.com/en/climate-change/science-climate-change/article-162366 (26. 5. 2010).

EurActiv (2010b, 2. februar): Fifty-five nations join Copenhagen climate accord. Dostopno prek: http://www.euractiv.com/en/climate-environment/fifty-five-countries-join-climate-copenhagen--accord-cut-emissions-3 (8. 4. 2010).

Feltham, Ralph George (2005): Diplomatic handbook. Leiden, Boston: M. Nijhoff.

French, Hillary (1999): How can we reconcile the slow pace of international diplomacy with the growing urgency of global ecological decline. V American Institute for Contemporary German Studies (ur.): Environmental Diplomacy: Conference Report: 13–16. Washington: The Johns Hopkins University.

Generalna skupščina (2010): Resolucija A/RES/64/236. Dostopno prek: http://www.uncsd2012.org/files/OD/ARES64236E.pdf (15. 9. 2011).

Greene, Owen (2006): Environmental Issues. V John Baylis in Steve Smith (ur.): The Globalization Of World Politcs third edition: 387–413. Oxford, New York: Oxford University Press.

Haas, Peter M. (2004): UN Conferences and Constructivist Governance of the Environment. V Christer Jönsson in Richard Langhorne (ur.): Diplomacy (Vol 3): Problems and issues in contemporary society: 253–269. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

IPCC (2007): Climate Change 2007: Synthesis Report. Dostopno prek: http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf (19. 7. 2010).

Jazbec, Milan (1994): Diplomacija in varstvo okolja. V Avguštin Lah (ur.): Okolje v Sloveniji: 219–222. Ljubljana: Tehniška založba.

Jazbec, Milan (2009): Osnove diplomacije. Ljubljana: FDV.

Kaufmann, Johan (1968/1996): Conference Diplomacy, an introductory analysis (3. pregledana izdaja). Basingstoke, London: MacMillan.

Keohane, Robert O., in Nye, Joseph S. (1989): Power and interdependence. New York: HarperCollins.

Kiss, Alexandre, in Shelton, Dinah (2007): Guide to International Environmental Law. The George Washington University Law School Public Law nad Legal Theory Working Paper, št. 347.

Krajnc, Andrej (2010): Intervju z Andrejem Krajncem, glavnim pogajalcem za Slovenijo na podnebni konferenci v Köbenhavnu. Služba Vlade RS za podnebne spremembe, 9. julij 2010.

Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, sprejet 11. decembra 1997 v Kjotu, začel veljati 16. februarja 2005. Dostopno prek: http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf (4. 2. 2011).

Mancevič, Denis (2012): Diplomacija virov – instrument preteklosti ali prihodnosti: primer odnosov Ruske federacije do EU. Družboslovne razprave, ta številka.

Plavšak Krajnc, Kristina (2004): Javna diplomacija – temeljni koncept in trendi. Teorija in praksa 41 (3/4): 643–658.

Požgan, Jure in Bojinović Fenko, Ana (2012): Kulturna diplomacija in kultura v mednarodnih odnosih: študija primera slovenske zunanje politike. Družboslovne razprave, ta številka.

Rio+20 (2011a): About Rio+20. Dostopno prek: http://www.uncsd2012.org/rio20/index.php?menu=17 (14. 9. 2011).

Rio+20 (2011b): Objectives & Themes. Dostopno prek: http://www.uncsd2012.org/rio20/index.php?menu=61 (14. 9. 2011).

Rio+20 (2011c): Meetings. Dostopno prek: http://www.uncsd2012.org/rio20/index.php?menu=23 (14. 9. 2011).

Seyfang, Gill (2003): Environmental mega-conferences – From Stockholm to Johannesburg and beyond. Global Environmental Change 13 (3): 223–228.

Schechter, Michael G. (2005): United Nations global conferences. London, New York: Routledge.

Stephens, Tim (2007): Multiple International Courts and the 'Fragmentation' of International Environmental Law. Australian Year Book of International Law 25: 227–271.

Susskind, Lawrence E. (1994): Environmental diplomacy: negotiating more effective global agreements. New York, Oxford: Oxford University Press.

Thomas, Caroline (2008): Revščina, razvoj in lakota. V John Baylis idr. (ur.): Globalizacija svetovne politike: Mednarodni problemi: 354–381. Ljubljana: FDV.

Türk, Danilo (2007): Temelji mednarodnega prava. Ljubljana: GV založba.

Udovič, Boštjan (2009): Ekonomska in gospodarska diplomacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

UNFCCC (2010a): The United Nations Climate Change Conference in Copenhagen, 7.–19. december 2009. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/cop_15/items/5257.php (24. 5. 2010).

UNFCCC (2010b): Conference Programme | COP 15. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/cop_15/conference_programme/items/5071.php (25. 5. 2010).

UNFCCC (2010c): Meetings Archive. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/archive/items/2749.php (25. 5. 2010).

UNTC (2010a): Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer. Montreal, 16. september 1987. Dostopno prek: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-2-a&chapter=27&lang=en (25. 5. 2010).

UNTC (2010b): Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Kjoto, 11. december 1997. Dostopno prek: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-a&chapter=27&lang=en (14. 9. 2011).

Vidmar, Jerica (2007): Okoljska diplomacija in Evropska unija: diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Vogler, John (2008): Okolijski problemi. V John Baylis idr. (ur.): Globalizacija svetovne politike: Mednarodni problemi: 192–218. Ljubljana: FDV.

Vukadinović, Radovan (1995): Diplomacija: strategija političnih pogajanj. Ljubljana: Arah Consulting.

Weinbar, Claude (1999): From environmental diplomacy to enviromentally sound diplomacy. V American Institute for Contemporary German Studies (ur.): Environmental Diplomacy: Conference Report: 25–30. Washington: The Johns Hopkins University.

Wolfrum, Rüdiger in Christiane Philipp (1995): United nations: law, policies, and practice. Dorderecht. London, Boston: M. Nijhoff.

Podatki o avtorju:

Danijel Crnčec
asistent z magisterijem
Katedra za mednarodne odnose
Fakulteta za družbene vede
danijel.crncec@fdv.uni-lj.si

Izvirni znanstveni članek

UDK 339.92([470+571]:4-672EU):620.92
620.92:341.71(470+571)

Denis Mancevič[1]

DIPLOMACIJA VIROV – INSTRUMENT PRETEKLOSTI ALI PRIHODNOSTI: PRIMER ODNOSOV RUSKE FEDERACIJE DO EU

POVZETEK: Ciklične energetske krize (2006–2009) so močno vplivale na spremembo do tedaj obstoječih energetskih odnosov med Rusko federacijo (RF) in Evropsko unijo (EU), pri čemer se je v EU ustalilo prevladujoče dojemanje energetske diplomacije RF kot negativnega sredstva prisile zunanje politike (ZP) RF, s katerim želi slednja dosegati prvenstveno (geo)politične cilje in izvrševati politiko divide et impera (pristop t. i. energetskega imperializma). V članku smo poskušali omenjeni prevladujoči znanstveno--strokovni in politični diskurz preseči ter z alternativnimi pristopi (predvsem s pristopom »vzajemne soodvisnosti«) analizirati osrednje determinante formiranja in izvrševanja energetske diplomacije RF. Članek potrjuje tezo, da je treba energetsko diplomacijo RF razumeti večdimenzionalno (onkraj prevladujočega (neo)realističnega pristopa), predvsem z upoštevanjem vloge in pomena ruskih energetskih transnacionalnih podjetij (TNP) v procesu formiranja zunanje (energetske) politike RF, ki predstavlja temeljne okvire za izvrševanje energetske diplomacije RF. Osrednji cilji energetske diplomacije RF v odnosu do EU tako niso (geo)politični, temveč predvsem gospodarski.

KLJUČNE BESEDE: energetska diplomacija, zunanja energetska politika, Ruska federacija, transnacionalna energetska podjetja, vzajemna soodvisnost

1. Univerzitetni diplomirani politolog (FDV, štud. program Mednarodni odnosi), sociolog kulture in rusist (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) ter magister ekonomsko-poslovnih ved (Ekonomsko-poslovna fakulteta, Univerza v Mariboru). Trenutno doktorski študent na Fakulteti za družbene vede (Družboslovje in humanistika), dobitnik fakultetne Prešernove nagrade (2006). Avtor strokovnih in znanstvenih prispevkov s področja zunanje politike, energetske in gospodarske diplomacije ter (geo)politike Ruske federacije.

Resource diplomacy – An instrument of the past or future? The case of the Russian Federation's relations with the EU

ABSTRACT: A cyclical energy crisis (2006–2009) strongly affected the long-lasting existing energy relations between the Russian Federation and the EU. The EU generally perceives the Federation's energy diplomacy as a negative tool of its external foreign policy. According to this perception, the main objectives of Russian energy diplomacy are primarily (geo)political, with a special emphasis on a "divide-et-impera" policy (so-called "energy imperialism"). In this article we attempt to look beyond this dominant scientific and political discourse and further develop alternative approaches (for example the "mutual interdependence" approach) to analyse the main characteristics of the formation and implementation of Russian energy diplomacy. This article develops the view that Russian energy diplomacy must be understood multidimensionally (beyond the dominant (neo)realist approaches), particularly with regard to the role and importance of Russian energy multinational companies in the process of formulating Russian foreign (energy) policies. The central objectives of Russian energy diplomacy in relation to the EU are not (geo)political, but economic.

KEY WORDS: energy diplomacy, foreign energy policy, Russian Federation, multinational energy companies, mutual interdependence

1 Uvod

Velike evropske supersile 16.–19. stoletja so prek delovanja svoje zunanje politike, ki je bila prvenstveno kolonialistična oz. imperialistična, poskušale v precejšnji meri zagotoviti nemoten dostop do virov, tako človeških (poceni delovna sila) kot tudi materialnih. Prek obvladovanja ozemelj in dostopa do takšnih virov so omenjene države vzdrževale ravnotežje sil v Evropi, kar je bilo še posebej očitno na vrhuncu kolonialne ekspanzije v drugi polovici 19. stoletja (Benko 2000: 47, 129–130; Callinicos 2009: 16).

V vmesnem obdobju do današnjih časov so se razmere močno spremenile (prva in druga svetovna vojna, dekolonializacija, globalizacija, konec dvopolne razdelitve sveta itd.), kar vnaša potrebo po ponovnem osmišljanju in teoretičnem konceptualiziranju diplomacije virov v 21. stoletju. Izpostavljajo se namreč vprašanja, ali je potreba po dostopu do poceni delovne sile in surovin presežena ter ali si države in drugi subjekti mednarodnih odnosov[2] prek delovanja svojih nacionalnih diplomacij poskušajo pridobiti predvsem dostop do ciljnih trgov, tehnologij in znanja (Torkunov in dr. 2008: 9).

Namen prispevka je podrobneje analizirati ter koherentno predstaviti osrednje značilnosti diplomacije virov v odnosih med Rusko federacijo (RF) in Evropsko unijo (EU), saj ocenjujemo, da ravno omenjena dimenzija predstavlja enega najpomembnejših (če ne ključnega) vidikov sodobnih odnosov med RF in EU. Glede na to, da je Slovenija polnopravna članica EU ter kot taka močno vpeta v institucionalne, politične,

2. V kontekstu naše analize nas še posebej zanima vloga in pomen energetskih transnacionalnih podjetij (TNP).

gospodarske (energetske) in druge odnose med EU in RF, je področje analize izjemno aktualno tudi za slovenski prostor, pa tudi v kontekstu priprave Nacionalnega energetskega programa za obdobje 2011–2015 (in predhodno pripravljene Zelene knjige za Nacionalni energetski program Slovenije) oz. izvajanja ključnih prioritet zunanje politike RS na gospodarskem področju.

2 Energetska diplomacija kot osrednji steber sodobne diplomacije virov

V drugi polovici 20. stoletja, s še posebnim poudarkom na zadnjih desetletjih, je energetska diplomacija postala eden osrednjih instrumentov/sredstev izvajanja zunanjih (energetskih) politik številnih držav. Naj na tem mestu navedemo osrednje dejavnike, zakaj je do tega prišlo:

a) energetski viri igrajo najpomembnejšo vlogo v procesu ustvarjanja primernih pogojev za družbeni in gospodarski razvoj vsake države, ne glede na to, ali gre za državo, ki energetske vire poseduje oz. jih proizvaja in izvaža, ali za države, katerih gospodarstvo je v največji meri odvisno od nemotenega dostopa (dobave) energetskih virov (Entin 2009: 496);
b) hiter gospodarski razvoj razvijajočih se držav skupine BRIK[3] in še nekaterih drugih držav v zadnjem desetletju močno posega v dosedanja razmerja povpraševanja po energentih, saj se delež omenjenih držav v skupnem globalnem povpraševanju po osrednjih energetskih nosilcih (premog, surova nafta in zemeljski plin) hitro povečuje, kar v delovanje mednarodnih energetskih tokov in mednarodne odnose vnaša element konkurenčnosti osrednjih globalnih gospodarskih centrov (ZDA, EU, Kitajska, Indija ipd.) za (dolgoročen) dostop do energentov, ki so geografsko omejeni (OPEC 2009; Adeli 2010: 67–68);
c) globalna gospodarsko-finančna kriza 2008–2009 je v mednarodne (ekonomske) odnose vnesla številne nove spremenljivke, med drugim tudi na področju evropske porabe energentov, kar močno vpliva tako na politično-gospodarske strategije EU in posamezne države članice kot tudi na države osrednje izvoznice energentov v EU (RF, Norveška, zalivske države itd.) (Loskot-Strachota 2009);
d) vse od prve naftne krize leta 1973/1974[4] je bilo zaslediti (postopno) povečano »politizacijo« mednarodnih energetskih tokov in odnosov, pri čemer se je vprašanjem nemotenega dostopa do virov surove nafte, ki so prevladovala do prehoda v novo stoletje, v zadnjem desetletju pridružilo še »plinsko vprašanje« (Bielecki 2002: 247–248). To je vrh doživelo v energetskih krizah v Evropi, ki so sledile motnjam dobave zemeljskega plina iz RF v letih 2006 in 2009 (Finnon in Locatelli 2009: 424).

3. S tem pojmom označujemo skupino hitro rastočih držav – Brazilija, Rusija, Indija in Kitajska, katerih gospodarstva predstavljajo okrog 25 odstotkov svetovnega BDP (Goldman Sachs 2000).
4. Arabske države so zaradi nasprotovanja podpore zahodnih držav Izraelu v času arabsko-izraelskega konflikta zmanjšale proizvodnjo surove nafte ter ustavile (embargo) izvoz nafte v ZDA in številne države Zahodne Evrope (Jun, Kim in Chang 2008). Barton in dr. (2005: 3–5) z naftno krizo 1973/1974 označujejo začetek nove dobe mednarodnih energetskih odnosov.

Upoštevajoč omenjene dejavnike, ne preseneča, da je energetska diplomacija postala eden osrednjih kanalov (sredstev) interakcije med državami (Adeli 2010: 69) pri izvajanju svojih (nacionalnih, zunanjepolitičnih in varnostnih) politik (Šumilin 2008: 13). Zakaj lahko govorimo o vseh treh vidikih (domačem/nacionalnem oz. notranjepolitičnem, zunanjepolitičnem in varnostnem)? Zato ker je po naši oceni energetska diplomacija klasičen primer prepletenosti notranje in zunanje politike (Benko 1997: 222–223; Udovič 2009: 19), k čemur je treba dodati še varnostni element, saj še posebej države, ki so neto uvoznice energentov, svojo energetsko varnost opredeljujejo kot enega osrednjih vidikov svojih nacionalnih varnostnih politik (Klare 2001: x; Adeli 2010: 85–88).

3 Konceptualizacija termina »energetska diplomacija«

Kot izpostavlja Žiznin (2005: 63–64), obstaja pri znanstveni definiciji pojma energetska diplomacija določen manko, saj naj bi teoretična konceptualizacija močno zaostajala za sodobno mednarodno diplomatsko prakso, iz katere jasno vidimo, da so energetska vprašanja postala pomembna mednarodnopolitična in diplomatska vprašanja 21. stoletja. Skorajda noben od visokih obiskov evropskih državnikov v zadnjem desetletju ne mine brez vključitve ali celo osrednje vloge/pomena energetskega področja, bodisi znotraj dvostranskega (npr. še posebej izrazito znotraj odnosa EU – RF) ali večstranskega konteksta (srečanja G8,[5] G20 itd.). To je tudi povsem razumljivo, saj številne države izvoznice energentov svoje zunanjepolitične strategije razumejo znotraj okvira energetskega sodelovanja z drugimi državami,[6] medtem ko si države neto uvoznice močno prizadevajo za nemoten dostop do virov energije (predvidljive in zadostne dobave energentov), čim večjo razpršitev virov energentov (diverzifikacija virov) ter čim večje uravnoteženje med notranjimi zmogljivostmi (viri znotraj države), uvozom in sodobnimi okoljskimi politikami (Entin 2009: 502, 506; Žiznin 2005). Posledično tudi ne preseneča, da morajo diplomatske mreže številnih držav vedno večjo pozornost namenjati vprašanjem energetskega sodelovanja in energetske varnosti ter podpori svojim energetskim TNP pri njihovem delovanju na zunanjih trgih ipd.[7]

5. Kot primer lahko služi srečanje G8 v Sankt Peterburgu leta 2006, ko je bilo mednarodno energetsko sodelovanje *de facto* osrednje področje srečanja. Na vrhu je bila sprejeta posebna deklaracija o globalni energetski varnosti (G8, Global Energy Security).
6. Tako npr. minister za zunanje zadeve Azerbajdžana Elmar Mammadyarov postavlja enačaj med azerbajdžansko zunanjo politiko in energetsko diplomacijo svoje države (nastop E. Mammadyarova na konferenci Azerbaijan in Global Politics: Crafting Foreign Policy, Baku, 8. 7. 2009).
7. Številne države EU so v zadnjem desetletju znotraj ministrstev za zunanje zadeve ustanovile posebne organizacijske enote (največkrat sektorje ali oddelke, prim. Estonija, Litva, Slovaška, Romunija) ali imenovale posebne odposlance, ki so odgovorni za omenjena vprašanja (prim. Bolgarija, Češka itd.). V Sloveniji je bila leta 2008 na ministrstvu za zunanje zadeve ustanovljena posebna projekta skupina za energetiko in infrastrukturo, leta 2009 pa še sektor za globalne izzive. V RF v strukturi ministrstva za zunanje zadeve deluje posebni odposlanec predsednika države za mednarodno energetsko sodelovanje, medtem ko je uradni naziv posebnega odposlanca državne sekretarke ZDA za kaspijsko regijo in osrednjo Azijo »posebni odposlanec za evrazijsko energetsko sodelovanje«.

Glede na to, da se številni avtorji, ki v svojih analizah (ne)posredno analizirajo in proučujejo sodobne prakse energetske diplomacije posameznih držav, konceptualnim definicijam polja raziskovanja izognejo in posameznih konceptov, vključno z energetsko diplomacijo, teoretično ne opredelijo oz. razmejijo (prim. Umbach 2009; Müller-Kraenner 2007; Lin 2008; Smith 2008a in 2008b; Blank 2009 idr.), se lahko pri poskusu konceptualizacije energetske diplomacije opremo na definicije Žiznina (2005: 65) in Adelija (2010: 59–60), za katere menimo, da so najbolj celovite. Medtem ko Žiznin (2005: 65) energetsko diplomacijo opredeljuje kot praktično dejavnost zunanjepolitičnih, zunanjeekonomskih in energetskih resorjev, pogosto tudi v sodelovanju z energetskimi družbami, ki je usmerjena v doseganje ciljev in nalog zunanje energetske politike, pa Adeli (2010: 59–60) izpostavlja, da je energetska diplomacija sestavljena iz strategij in politik posameznih držav, ki z mednarodno interakcijo poskušajo doseči najmanj dva osnovna cilja: a) zagotoviti doseganje ciljev energetskega sektorja, ki so opredeljeni v posameznih nacionalnih strategijah, ter b) zagotoviti boljšo nacionalno in zunanjo varnost države s povečanjem vpliva države v mednarodni skupnosti. Adeli (ibid.) prav tako eksplicitno izpostavlja kompleksnost (prepletenost politik, strategij in ciljev), večnivojskost (državni in nedržavni akterji) in dinamičnost (hitre spremembe, pomen zunanjega okolja) samega koncepta energetske diplomacije.[8]

Če poskusimo definiciji Žiznina in Adelija nekoliko razširiti in podrobneje razdelati, vidimo, da lahko energetsko diplomacijo definiramo kot (slika 1)

> sredstvo zunanje (energetske) politike države, usmerjene v kar se da učinkovito doseganje zastavljenih ciljev. Prioritetni cilji ter vloga države in energetskih TNP v energetski diplomaciji posamezne države so odvisni od več dejavnikov, predvsem pa od preskrbljenosti z energetskimi viri (ali gre za tranzitno državo, neto izvoznika ali neto uvoznika energentov), položaja energetskih TNP na domačem in tujem trgu ter oblikovanega modela (gospodarskega in političnega) razvoja države (notranjega okolja).

8. Golthau in White (2010: 28) energetsko diplomacijo definirata kot uporabo zunanje politike s ciljem zagotovitve dostopa do virov dobav energentov doma in promocije (največkrat na dvostranski ravni) mednarodnega sodelovanja na mednarodni ravni. Kot torej vidimo, avtorja v prvi vrsti izhajata iz držav neto uvoznic energentov, saj eksplicitno izpostavljata varno oskrbo (dostop do virov) z energenti.

Slika 1: Konceptualna umestitev energetske diplomacije

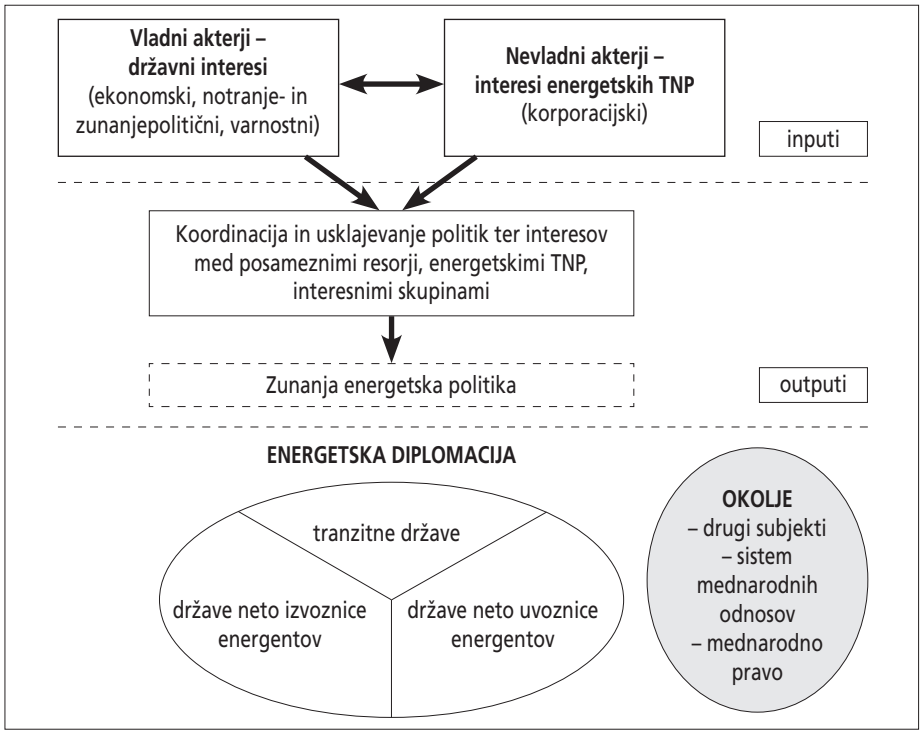

Vir: lastni prikaz.

V našem poskusu konceptualizacije se odmikamo od (prevladujočega) (neo)realističnega pogleda, ki se kaže v razumevanju energetske diplomacije predvsem v kontekstu države in relacij država – država. Glede na to, da takšen pogled izključuje večji vpliv drugih, nedržavnih akterjev, ne preseneča, da naj bi bili cilji (tako razumljene) energetske diplomacije predvsem zagotavljanje nacionalne varnosti države (koncept energetske varnosti[9] oz. varnosti oskrbe v primeru držav neto uvoznic energentov, npr. EU) oz. povečevanje moči države v mednarodni skupnosti (v primeru držav izvoznic

9. Kot opozarja Chester (2009), je poljudnoznanstveni in strokovni diskurz glede tega koncepta pogosto »nejasen, zamegljen in parcialen«. Energetsko varnost avtorji največkrat opredeljujejo kot katero koli tveganje, ki je povezano z dobavo nekega energetskega vira ali dobavitelja oz. kot varnost zadostnih dobav energentov po ekonomsko sprejemljivih cenah iz različnih in razpršenih virov ter tranzitnih poti (prim. Müller-Kraenner 2007; Bielecki 2002 idr.). Takšen pristop izenačuje energetsko varnost z varnostjo oskrbe (*security of supply*), za katerega menimo, da je poenostavljen, saj ne upošteva številnih vidikov, ki predstavljajo imanentni del energetske varnosti: vprašanje pravnega okvira, vidikov držav izvoznic (predvidljivost in stabilnost povpraševanja), razlikovanje med ekonomskimi, varnostnimi in energetskimi vidiki energetske varnosti ipd. (Correlje in van der Lind 2006; Spanjer 2007; Barton in dr. 2005). Za bolj celovite in alternativne poglede na energetsko varnost glej tudi Korkmaz (2010), Chester (2009), Jun in dr. (2008) in Mironov (2003).

energentov, kar se pogosto označuje z »novim imperializmom« ali uporabo energetskih sredstev kot sredstev prisile, npr. RF).

Nasprotno pa mi ocenjujemo, da je treba način oblikovanja energetske diplomacije katere koli države obravnavati (tudi) skozi razmerja med državnimi in nedržavnimi akterji (faza formiranja energetske diplomacije, slika 1), kar vpliva na to, da so osrednji cilji energetske diplomacije (posamezne države) lahko zelo različni, saj se v procesu vzpostavljanja osrednjih ciljev zunanje energetske politike mešajo gospodarski (tako državni kot zasebni), socialni (predvsem posredno), politični (notranji in zunanji vidiki) in varnostni interesi. Proces usklajevanja omenjenih interesov (ki so lahko tudi nasprotujoči) v največji meri vpliva na to, kateri interesi bodo v fazi izvrševanja zunanje (energetske) politike prevladovali. V tem kontekstu nas posebej zanima vloga energetskih TNP,[10] saj menimo, da takšna podjetja pomembno (so)oblikujejo posamezne *agende* energetske diplomacije, še posebej če za izhodišče vzamemo (neo)liberalistične koncepte zunanje politike, ki (med drugim) izpostavljajo pomembnost ekonomskih dejavnikov in determinant v procesu (so)oblikovanja zunanjih (energetskih) politik (Goldthau 2008).

Ob tem nikakor ne predpostavljamo, da energetska TNP delujejo povsem avtonomno in izven političnega okolja, vendar zagovarjamo stališče, da lahko v določenih primerih energetska TNP izjemno pomembno (so)oblikujejo osrednje cilje energetske diplomacije države, še posebej v primeru držav neto izvoznic energentov, kot je to v primeru RF. V tem primeru je lahko energetska diplomacija posamezne države usmerjena tudi (a ne izključno) v varovanje (z vidika politične ekonomije povsem legitimnih) interesov gospodarskih subjektov (energetskih TNP), ki jim država prek delovanja svoje energetske diplomacije pomaga ščititi njihove interese, omogočiti lažji dostop do ključnih trgov ter ob tem (posredno) zasledovati tudi državne (npr. ekonomske) interese – v tem kontekstu lahko govorimo o t. i. mehki moči, kot jo razume Nye (2004).

Pomen zunanjega okolja v našem konceptualnem razumevanju energetske diplomacije gre jemati predvsem z vidika omejitev, ki jih nosilcem energetske diplomacije predstavlja mednarodnopravni okvir, oblikovani sistem mednarodnih odnosov oz. delovanje drugih držav pri izvajanju njihove energetske diplomacije. Države se namreč pri izvajanju svoje energetske diplomacije nujno srečajo z interesi drugih držav ali regionalnih organizacij (prim. EU), katerih osrednji cilji se lahko razlikujejo. Nobena država posledično ne more izvajati povsem samostojne ali izolirane (avtarkične) ter od drugih subjektov in okolja neodvisne energetske diplomacije, saj zunanji dejavniki okolja močno vplivajo na spremembe kvalitativnih inputov oblikovanja energetske diplomacije.

Izhodiščno konceptualno razumevanje energetske diplomacije ter večdimenzionalno (tako z vidika subjektov, interesov in ciljev energetske diplomacije kot tudi metodoloških

10. Strange (1992: 61, 67) izpostavlja pomen transnacionalnih podjetij ne zgolj kot pomembnih dejavnikov sodobnih mednarodnih odnosov, temveč tudi kot akterjev diplomatskih praks (zaradi same narave modernih gospodarskih odnosov morajo namreč države svoje diplomatske odnose vedno bolj graditi ne zgolj na relaciji država–država, temveč tudi na relaciji država–TNP).

izhodišč za analizo) razumevanje področja raziskovanja nam bo služilo za analizo in prikaz osrednjih značilnosti energetske diplomacije RF.

4 Energetska diplomacija Ruske federacije – način formiranja

4.1 Osrednje izhodiščne značilnosti formiranja energetske diplomacije RF

RF razume energetsko diplomacijo kot osrednje sredstvo izvrševanja svoje nacionalne zunanje energetske politike, pri čemer slednja vključuje tako gospodarski kot tudi politični in varnostni vidik (Žiznin 2005). Za razumevanje delovanja energetske diplomacije RF je zato sprva treba razumeti zunanjo energetsko politiko RF,[11] saj ta opredeljuje osrednje cilje in posledično sredstva (energetska diplomacija) izvrševanja zunanje energetske politike.

Kot izhaja iz temeljnega strateškega dokumenta RF s področja zunanjih energetskih prioritet (Energetičeskaja stretagija Rossii na period do 2030 goda, poglavje 9),[12] RF opredeljuje naslednje osrednje probleme svoje zunanje energetske politike:

a) zmanjšanje povpraševanja in znižanje cen energentov kot posledica globalne gospodarske krize;
b) nezadostna diverzifikacija ključnih prodajnih trgov ruskih energentov in šibka strukturna razpršenost izvoza ruskih energentov;
c) nadaljevanje odvisnosti ruskega izvoza energentov od tranzitnih držav;
d) politizacija energetskih odnosov RF z drugimi državami;
e) nizka stopnja prisotnosti ruskih energetskih družb na mednarodnih trgih.

Kot osrednji cilji zunanje energetske politike RF so opredeljeni naslednji (ibid.):

a) zaščita nacionalnih interesov RF pri delovanju mednarodnega energetskega sistema ter prizadevanje za predvidljivo in zanesljivo delovanje tega sistema;
b) diverzifikacija izvoznih energetskih trgov in strukture izvoza energentov;
c) zagotavljanje stabilnih pogojev na mednarodnem energetskem trgu, vključujoč zagotovitev povpraševanja in predvidljivost cen ključnih ruskih izvoznih energentov;
d) krepitev mednarodnih položajev vodilnih ruskih energetskih podjetij;
e) zagotavljanje učinkovitega mednarodnega sodelovanja v primerih posebej tveganih in kompleksnih projektov v RF.

Osrednja odgovornost za implementacijo omenjenih ciljev leži prav na diplomaciji RF, saj se ti cilji »izvršujejo z diplomatsko podporo pri interesih ruskih energetskih družb v njihovem delovanju v tujini« (ibid.). Strategija sicer predvideva tudi uporabo drugih mehanizmov/instrumentov za izvajanje osrednjih prioritet zunanje energetske

11. Razumevanje energetske diplomacije RF kot sredstva zunanje energetske politike in ne (zgolj) zunanje politike RF je ključno, saj izpostavlja pomembno razliko med dojemanjem vloge, pomena in ciljev takšne energetske diplomacije s strani RF same na eni strani in drugih akterjev na drugi. Kot bo namreč prikazano, drugi subjekti mednarodnih odnosov (npr. EU) energetsko diplomacijo RF vidijo in razumejo izključno v sklopu (političnega) sredstva ZP RF, medtem ko RF sama vlogo energetske diplomacije dojema drugače.
12. Energetska strategija RF je bila sprejeta na seji zvezne vlade RF 13. novembra 2009.

politike RF (poglobljeno večstransko, regionalno in dvostransko sodelovanje, učinkovito sodelovanje državnih organov RF in ruskih energetskih družb ipd.), vendar je imanentno razvidno, da je osrednja vloga pri implementaciji zunanjih energetskih prioritet RF namenjena prav diplomatski mreži. Takšna vloga Ministrstva za zunanje zadeve (MZZ) RF (in posledično diplomatske mreže) je prav tako manifestno razvidna iz Koncepcije zunanje politike RF (Koncepcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii), ki v 4. poglavju opredeljuje osrednje cilje RF pri mednarodnem energetskem sodelovanju, v sklepnem, 10. poglavju pa izpostavi, da je osrednja vloga koordinacije izvrševanja nalog in ključnih ciljev strategije zunanje politike dodeljena MZZ RF.

4.2 Pomen energetskega sektorja za stabilnost gospodarskega sistema RF

Energetski (predvsem plinski in naftni) sektor predstavlja steber ruskega gospodarskega sistema, saj generira več kot 60 odstotkov celotnega ruskega izvoza, predstavlja več kot 20 odstotkov ruskega BDP ter od 45 do 50 odstotkov vseh vladnih (zveznih) proračunskih prihodkov (Nurtdinova 2010). Predvsem slednji pokazatelj je za delovanje ruskega gospodarsko-političnega sistema ključen: državni aparat prek prihodkov iz naftno-plinskega sektorja (v največji meri so to davki na pridobivanje energentov, izvozne carine, druge dajatve in posredni davki) financira številne druge družbene (pod)sisteme, kot so socialni, obrambni ipd.[13] Ravno visoke svetovne cene surovin so v obdobju 2002–2008 RF omogočile, da je beležila povprečno več kot šestodstotno letno gospodarsko rast (Vinhas de Souza 2008). RF se posledično (kolikor gledamo zgolj državne interese na zvezni ravni) močno zavzema za stabilno delovanje mednarodnih energetskih trgov, stabilnost povpraševanja in širitev mednarodnega delovanja svojih energetskih TNP (državnih in zasebnih), saj je od omenjenih razmer v največji meri odvisno, v kolikšnem obsegu bo politična elita lahko izvajala svoje politične, socialne idr. projekte ter projekte, povezane z modernizacijo gospodarstva in strukturnimi reformami.

S tega vidika je zanimivo, da večina študij in raziskav ruske (energetske) zunanje politike in energetske diplomacije energetskih TNP sploh ne jemlje v okvir raziskave (prim. Müller-Kraenner 2007; Kokošin 2006 idr.) oz. izhaja iz predpostavke, da je ruski energetski sektor povsem homogen in popolnoma podrejen politični eliti (prim. Umbach 2009 idr.). Takšno razumevanje je treba podvreči kritični presoji, saj praksa zadnjih let (obdobje 2006–2010) kaže, da ruski energetski sektor nikakor ni povsem homogen in da poleg državnih tudi zasebna energetska TNP igrajo pomembno vlogo v celotnem sektorju.

13. V skladu z zveznim zakonom RF »O zveznem proračunu za leto 2010 in planirano obdobje 2011 in 2012« naj bi zvezni proračunski prihodki iz naslova plinsko-naftnega sektorja leta 2010 znašali 3,1 bilijona rubljev oz. 46 odstotkov vseh vladnih proračunskih prihodkov (Federal'nyj zakon 2009).

5 Odnosi med EU in RF v luči energetske diplomacije RF – od »energetskega imperializma« do vzajemne (so)odvisnosti

Obstoječe pristope k razumevanju energetske diplomacije RF v odnosu do EU je možno uvrstiti v tri skupine, ki bodo v nadaljevanju podrobneje predstavljene. Skozi omenjene pristope različni avtorji tudi razumejo aktualno (energetsko) prakso v odnosih RF – EU, pri čemer prevladuje pogled »energetskega imperializma«, ki je v EU močno vplival igrajo na oblikovanje zunanjih (energetskih) politik, predvsem po prvi plinski krizi leta 2006.

a) (Neo)realistični pristop »energetskega imperializma«

V skladu s tem pristopom služi energetska diplomacija RF predvsem geopolitičnim in varnostnim interesom RF (Larsson 2006), cilj katerih naj bi bila maksimizacija (politično ekonomske) moči v primerjavi z drugimi akterji mednarodne skupnosti, predvsem evropskih držav in EU kot celoto (Sagers 2007; Milov in dr. 2006). Posledično se izvajanje energetske diplomacije razume kot igra z ničelno vsoto (*zero-sum game*) (Lukas 2009: 223), pri kateri poskuša RF povečati svojo moč na račun zmanjšanja vpliva in moči drugih igralcev (gre za razumevanje energetske diplomacije kot sredstva prisile). Takšne analize izhajajo iz klasične (neo)realistične teorije mednarodnih odnosov, za analizo pa jemljejo razmerje država – država. Kolikor poskušajo v okvir analitičnega procesa zajeti tudi posamezna energetska TNP, jih razumejo zgolj kot »orožje v rokah Kremlja«, in ne kot možne subjekte energetske diplomacije RF (prim. Woehrel 2009: 4–5). Kot praktični primer takšnih obrazložitev služijo predvsem energetske krize RF z Ukrajino (2006 in 2009), Belorusijo (2007, 2010), energetski spori RF z baltskimi državami, uporaba energentov kot negativnega sredstva zunanje politike v odnosu do Gruzije ter načrti glede izgradnje novih plinovodov, kot sta Severni tok (*North Stream*) in Južni tok (*South Stream*) (Woehrel 2009: 7–14; Lin 2008). S sklepanjem dvostranskih (plinskih) sporazumov z večjimi evropskimi energetskimi TNP naj bi takšna energetska politika RF EU predvsem »razdvajala« (politika *divide et impera*), s čimer bi slednja postajala šibkejša (Umbach 2009: 9; Barysch 2007: 2; Blank 2009: 7; Lukas 2009: 204–205).

Pogled »energetskega imperializma« je močno vplival na pripravo številnih politik EU v obdobju 2006–2009,[14] usmerjenih v diverzifikacijo virov dobav energentov

14. Posebej velja izpostaviti a) predlog Evropske komisije »An external policy to serve Europe's energy interests« (S160/06 2006), v katerem je uvodoma zapisano, da »so nekateri energetski proizvajalci in porabniki uporabljali energetiko na političnem nivoju«, v nadaljevanju pa je prepoznan »geopolitični kontekst energetskih odnosov« ter b) t. i. »tretji energetski paket«, ki je začel veljati septembra 2009 in ki je usmerjen v liberalizacijo trga EU z zemeljskim plinom in električno energijo. Cilj sklopa novih regulativ je bolj liberalen, pravičnejši in konkurenčnejši trg s plinom in električno energijo, med enim izmed ukrepov pa je tudi lastniška razvezava (*ownership unbundling*), ki naj bi pomenila ločitev dobave, tranzita in prodaje energentov (Evropski parlament 2009). O ruskih stališčih glede nove sprejete zakonodaje glej Šumilin (2008: 154–155), Entin (2009) ter Kuzmin in dr. (2009).

(predvsem zemeljskega plina) in razvoj alternativnih tranzitnih poti,[15] cilj katerih naj bi bilo zmanjšanje deleža ruskega plina v celotnem uvozu tega energenta EU (Entin 2009: 494–498; Paškovskaja 2010: 50–51).

b) *Pristop »investicijske vrzeli«*

Pristop »investicijske vrzeli« uporabljajo avtorji predvsem pri analizi energetske diplomacije RF na področju zemeljskega plina (vloge Gazproma), saj poudarjajo, da tveganje za evropsko energetsko varnost ne izhaja iz odvisnosti EU od uvoza zemeljskega plina iz enega vira in poskusov uporabe »plina kot orožja« (plinske krize), temveč iz dejstva, da RF in Gazprom (kot monopolist pri izvozu ruskega zemeljskega plina) ne vlagata dovolj v infrastrukturo (predvsem v segmentu proizvodnje, *upstream*) (Barysch 2007: 5; Simmons in dr. 2007). To naj bi pomenilo, da Gazprom ne bo mogel izpolniti svojih obveznosti do evropskih odjemalcev ter da želi obdržati tržni delež na trgu EU na način sklepanja novih tranzitnih in dobavnih sporazumov (novi infrastrukturni projekti, kot sta Južni in Severni tok), čeprav srednjeročno ne bo mogel zagotoviti zadostne količine plina. Pristop »investicijske vrzeli« je bil še posebno priljubljen v obdobju 2006–2008, saj so avtorji poskušali takratne energetske krize med RF in Ukrajino ter Belorusijo povezati predvsem z omenjeno »investicijsko nevarnostjo« (prim. Riley 2006: 1–2; Goldthau 2007: 689–691). Pristop se je hitro izkazal za pomanjkljivega, saj so številne napovedi o tem, da Gazprom že v letih 2010–2011 ne bo mogel zadovoljiti evropskega povpraševanja, izkazale za povsem zgrešene (Stern 2009: 4, 10). Svetovna gospodarska kriza je namreč vplivala na zmanjšanje povpraševanja po zemeljskem plinu v EU, kar je skupaj z razvojem *spot* plinskega trga v EU pomenilo, da je bil Gazprom prisiljen drastično zmanjšati proizvodnjo zemeljskega plina in (zaradi nastalih cenovnih diskrepanc) celo zrahljati dosedanje pogoje dobave plina po načelu »vzemi ali plačaj« (*take or pay*) (Loskot-Strachota 2009: 2–3; Loskot-Strachota 2010).

c) *Pristop »vzajemne soodvisnosti«*

Pristop vzajemne soodvisnosti v največji meri izhaja iz mednarodne politične ekonomije (prim. Finnon in Locatelli 2007; Locatelli 2008), ki izpostavlja prepletenost različnih (političnih in ekonomskih) dejavnikov v primeru energetske diplomacije RF do držav EU. Pristop poudarja, da se oba subjekta (EU in RF) nahajata v odnosu vzajemne (so)odvisnosti, saj je EU po eni strani odvisna od dobav ruskih energentov, po drugi strani pa je RF močno odvisna od zunanjih energetskih sporazumov in predvsem predvidljivega (visokega) povpraševanja po svojih surovinah (Sanches 2007). Zgolj takšna predvidljivost namreč RF omogoča izkoriščanje energetskih virov (surovin) za pritok potrebnih vladnih prihodkov, posledično večji socialni razvoj države, modernizacijo, razvoj novih (plinskih in naftnih) nahajališč ter nadaljnji gospodarski razvoj cele države (Entin 2009: 498–499; Paškovskaja 2010). V skladu s takšnim pristopom je energetska diplomacija RF razumljena kot sredstvo za omogočanje čim bolj učinkovite realizacije zunanje (energetske) politike

15. Npr. podpora panevropskemu projektu Nabucco in nasprotovanje Evropske komisije ruskemu projektu Južni tok.

RF predvsem v tistem delu, ki govori o potrebi po zaščiti (ekonomskih) interesov ruskih TNP na tujih trgih (dostop, delovanje na trgu, ohranjanje tržnih pozicij in nadzor nad celotno dobavno verigo) (Finnon in dr. 2008: 425). Večina analiz v okviru tega pristopa razlaga nekatere aktualne dogodke – kot so recimo ciklične plinske krize zadnjih let – skozi preveliko »politiziranost« energetskih odnosov med RF in EU (Finnon in dr. 2008: 424) ter skozi pomanjkanje celovitih in jasnih pravil (dogovorov) glede tranzita energentov (Spanjer 2007: 2890–2891).

Medtem ko smo na pomanjkljivosti analize energetske diplomacije RF z (neo)realističnim pristopom »energetskega imperializma« in pristopom »investicijske vrzeli« že opozorili, ocenjujemo, da nam lahko zgolj pristop »kompleksne soodvisnosti« ponudi koherentne in celovite odgovore na vprašanja, kot so: kaj so cilji energetske diplomacije RF v odnosu do EU, kako razumeti energetske krize v obdobju 2006–2009 in kako je RF odgovorila na novonastale razmere. V nadaljevanju bomo zato nekatera ključna izhodišča pristopa »vzajemne soodvisnosti« podrobneje pojasnili in razširili, predvsem z upoštevanjem ekonomskih determinant v povezavi z delovanjem ruskih energetskih TNP.

5.1 Plinski sektor, Gazprom in navezava na evropski trg

Čeprav ima Gazprom v skladu z rusko zakonodajo status »naravnega monopolista«, njegov delež proizvodnje zemeljskega plina v RF v zadnjih letih postopno pada (s 95 odstotkov leta 2004 na nekaj manj kot 85 odstotkov leta 2009), vendar je še vedno največje rusko energetsko TNP (Škuta 2008: 23–27). Z vidika proizvodnje in prodaje zemeljskega plina je treba izpostaviti, da je večina Gazpromovih plinskih nahajališč v evropskem delu RF (predvsem na območju Zahodne Sibirije), ki so z magistralnimi plinovodi povezani z evropskimi odjemalci (Žiznin 2005: 502–510).[16] Posledično ne preseneča, da je evropski trg daleč najpomembnejši trg z vidika prodaje in generiranja pozitivnega denarnega toka,[17] saj so cene zemeljskega plina na domačem ruskem trgu določene s strani vlade in nekajkrat nižje od povprečnih evropskih, medtem ko so cene za evropski trg določene z dvostranskimi sporazumi in so največkrat povezane z gibanjem cen košarice naftnih derivatov. Čeprav izvoz zemeljskega plina v EU (količinsko) predstavlja zgolj 1/3 vsega proizvedenega plina Gazproma (preostalo je namenjeno domači porabi in izvozu na trge Skupnosti neodvisnih držav), od te prodaje Gazprom ustvari kar 2/3 vseh prihodkov (Gazprom 2008). Zaradi fizične lokacije največjih nahajališč, zgodovinske povezanosti prek magistralnih plinovodov z evropskimi državami in specifike oblikovanja cen je evropski plinski trg strateškega pomena za Gazprom. Ta želi pri tem (povsem razumljivo, gledano z ekonomskega vidika) nadzorovati ce-

16. Glede na to, da gre okrog 80 odstotkov izvoza zemeljskega plina RF v EU čez ozemlje Ukrajine, Škuta (2008: 78) govori o »močnem dejavniku vpliva Ukrajine v odnosih z RF«, kar od RF zahteva razdelavo možnih alternativnih tranzitnih poti.
17. »Rusija ne more prekiniti dobave zemeljskega plina državi neto uvoznici plina, ne da bi pri tem pomembno vplivala na pritok lastnih proračunskih prihodkov« (Goldtahu 2008: 56). Velja dodati, da to velja predvsem za tiste države uvoznice zemeljskega plina, ki predstavljajo pomembnejši delež v celotnem izvozu Gazproma.

lotno dobavno-prodajno verigo ključnim trgom, kar pomeni imeti vpliv ne zgolj na proizvodnjo doma, temveč tudi na tranzit čez tretje države in stabilno povpraševanje v državah neto uvoznicah zemeljskega plina (Locatelli 2008: 2).

Obstoječa razmerja, ki so se oblikovala v zadnjih desetletjih 20. stoletja, so se močneje spremenila po prvi plinski krizi z Ukrajino leta 2006, saj so nekateri odjemalci v EU s podporo Evropske komisije začeli s pripravo in kasnejšo implementacijo politike diverzifikacije dobave virov energentov (predvsem zemeljskega plina) ter aktivnejšo liberalizacijo notranjega trga EU z zemeljskim plinom in električno energijo. Manifestni cilj nove politike je bil (med drugim) tudi zmanjšanje deleža ruskega zemeljskega plina v celotni porabi plina EU (Šumilin 2008: 148–149).[18] Gazprom je v takšnih okoliščinah začel pospešeno razvijati nekatere alternativne tranzitne projekte (sprva Severni, nato še Južni tok, kot tudi razvoj projektov v smeri Kitajske), s katerimi bi dosegel predvsem dva cilja: a) povečal tranzitne poti do svojih ključnih trgov in zmanjšal odvisnost od obstoječih poti ter b) zagotovil stabilno dolgoročno povpraševanje, saj drugače ne more zagotoviti zadostnega povpraševanje za svoj zemeljski plin iz naslova razvoja novih (velikih) plinskih nahajališč (Škuta 2008; Locatelli 2008: 8).

5.2 Naftni sektor – prevladujoč položaj neodvisnih naftnih družb

Ne glede na poskuse procesov državne konsolidacije naftnega sektorja, ki so aktivno potekali v obdobju 2004–2006,[19] je naftni sektor še vedno večinsko v zasebnih rokah, saj neodvisna (nedržavna) naftna podjetja proizvedejo in prodajo bistveno več surove nafte oz. naftnih derivatov kot državna (razmerje z vidika proizvodnje surove nafte je okrog 70 : 30 v prid zasebnih naftnih družb) (Ministrstvo za energetiko RF 2010).[20] Med podjetji poteka tudi konkurenca tako na (zvezni) ruski ravni kot tudi na mednarodnem (predvsem evropskem) trgu (Goldthau 2008). Interesi (državnih in neodvisnih) naftnih družb in države se pogosto razhajajo, saj se s ciljem zaščite domačega trga in maksimizacije profita naftna podjetja povezujejo v neformalne kartele ter poskušajo nadzorovati cene surove nafte in naftnih derivatov.[21]

18. Npr. že omenjeni »Tretji energetski paket«.
19. Gre predvsem za postopke privatizacije Jukosa in njegovih strukturnih proizvodnih enot. Več v Boussena in Locatelli (2005) ter Woehrel (2009: 3–4).
20. Med neodvisnimi ruskimi naftnimi TNP velja izpostaviti dve največji: Lukoil in TNK-BP. Lukoil je namreč eno največjih zasebnih naftnih podjetij na svetu; njegov 20-odstotni delež pripada ameriškemu naftnemu podjetju Conoco Philips, medtem ko uprava družbe nadzoruje okrog 35 odstotkov vseh delnic. Preostale delnice prosto kotirajo na nekaterih svetovnih borzah. TNK-BP je bila ustanovljena leta 2003; 50-odstotni delež podjetja pripada angleškemu naftnemu podjetju BP, preostali delež pa ruskemu holdingu AAR (Ministrstvo za energetiko RF 2010).
21. Kot primer takšnega odnosa nam lahko služijo tožbe Zvezne antimonopolne agencije RF (FAS – *Federal'naja antimonopol'naja služba*) proti štirim največjim ruskim naftnim TNP (Rosneft, Lukoil, TNK-BP in Gazpromneft), ki jih je FAS obtožila kartelnega dogovarjanja o cenah naftnih derivatov v obdobju 2007–2009 (Vedomosti 2010).

Z vidika naše analize je pomembno predvsem akceptiranje interesov ruskih naftnih TNP na mednarodnem (evropskem)[22] trgu: tako kot druga vertikalno integrirana naftna podjetja poskušajo tudi ruska naftna TNP nadzorovati vse tri segmente trga (pridobivanje, predelava in prodaja surove nafte oz. naftnih derivatov) ter v njih delovati, kar od teh podjetij zahteva a) učinkovito delovanje na domačem in nekaterih tujih trgih, kjer se nahajajo perspektivno zanimiva nahajališča surove nafte, ter b) iskanje zanimivih prodajnih trgov in razvijanje predelovalnih kapacitet (rafinerij). Ne glede na to, da naftni trgi (predvsem zaradi specifičnih značilnosti tranzita) delujejo povsem drugače kot plinski in da bi za naftni trg dejansko lahko rekli, da je povsem globaliziran, je bližina evropskega trga zelo pomembna predvsem z vidika razumevanja interesov ruskih naftnih podjetij pri segmentu *midstream* (predelava) in *downstream* (prodaja) (Žiznin 2005: 78–83). Aktualna mednarodna praksa nazorno kaže na to, da je ruska energetska diplomacija v primeru sodelovanja z naftnimi podjetji usmerjena (predvsem) v dva osrednja vidika: a) zagotavljanje novih virov surove nafte izven RF ter b) (diplomatska in politična) podpora ruskim naftnim družbam pri pridobivanju in/ali vzpostavitvi predelovalne infrastrukture (rafinerij) in prodajnih kanalov (npr. verig bencinskih črpalk) na ključnih prodajnih trgih v Evropi (Žiznin 2005: 138).

5.3 Kritični pogled

Največja pomanjkljivost pristopa »vzajemne (energetske) soodvisnosti« v odnosih EU – RF se kaže v poskusih pojasnjevanja nekaterih primerov namere uporabe energentov kot sredstva prisile s strani RF v zadnjih letih. Pri tem niti ne gre za primere plinskih kriz med RF in Ukrajino (2006, 2009),[23] ki so bile najbolj spolitizirane in so javno najbolj odmevale, temveč predvsem za primere odnosov med RF, nekaterimi baltskimi državami[24] in Gruzijo.[25] Na podlagi teh primerov namreč avtorji pristopa »energetskega imperializma« upravičujejo dvome EU. Torej, kako v luči odnosa EU – RF razumeti povsem razvidne primere, ko je RF poskušala energetsko diplomacijo uporabiti kot sredstvo prisile v odnosu do posameznih držav? Ponuja se nam več možnih sklopov razlag, izpostavimo najpomembnejše:

22. Okrog 80 odstotkov ruskega izvoza surove nafte je usmerjenega v evropske države (Šumilin 2008: 150).
23. Čeprav se je v precejšnjem delu evropske javnosti vzpostavila javna podoba, da je izključna »krivda« za nastale plinske spore na strani RF (ki je leta 2006 dejansko spolitizirano najavila drastični dvig cene zemeljskega plina za Ukrajino), je treba izpostaviti tudi argumentacijo ruske javnosti, ki govori o nespornih kršitvah tranzitnih določil in sprejetih obveznosti glede tranzita s strani Ukrajine. Gazprom je namreč v letih 2006 in 2009 dobave evropskim odjemalcem zmanjšal šele potem, ko je Ukrajina začela neupravičeno (brez podpisane pogodbe za tekoče leto oz. zaradi neporavnanih obveznostih) izvzemati zemeljski plin iz magistralnega plinovoda (Kuzmin in dr. 2009: 58–59). Več o plinskih sporih RF z Ukrajino tudi v Woehrel (2009) in Paškovskaja (2010).
24. Posamezni primeri zunanjih (energetskih) odnosov ter sporov med RF in posameznimi baltskimi državami namreč nakazujejo tudi na možnost uporabe energetske diplomacije kot sredstva prisile (Woehrel 2009: 12–13).
25. Več o tem v Udovič in Mancevič (2009).

a) Zunanjepolitični odnos in razmerje med RF in nekaterimi posameznimi državami nekdanje Zveze sovjetskih socialističnih republik (ZSSR) na eni strani ter RF in EU na drugi je (kvalitativno) povsem različen. RF namreč na države nekdanje ZSSR še vedno gleda kot na področje svojih strateških interesov, kar je tudi razumljivo, upoštevajoč zgodovinske, kulturne (npr. status ruskih manjšin v baltskih državah), geopolitične (primer Gruzije) in druge determinante (Kortunov 2009: 153–154). V odnosu do EU RF že nekaj let zagovarja bistveno bolj pragmatični pristop, vezan predvsem na (obojestranski) interes za sodelovanje na številnih področjih (zadnji vrhi EU in RF to nazorno potrjujejo) (Emeljanova 2009; Entin 2009: 9–10). Iz tega izhaja, da je bila kakovost odnosa, zunanjega okolja in pomena nekaterih držav tista, ki je RF »dovoljevala« uporabo omenjenih sredstev v druge (predvsem politične) namene, ne da bi bili zunanji ugled RF ali njeni ključni strateški interesi (vključujoč omejevanje dostopa ruskih energetskih TNP do omenjenih trgov) pri tem kakor koli ogroženi. Ravno obratno, kot dokazujeta tudi Udovič in Mancevič (2009), je sklop uporabljenih negativnih (ekonomskih) sredstev proti Gruziji v obdobju 2006–2008 RF služil za (poskus) povečevanja njenega ugleda v mednarodni skupnosti.

b) RF v odnosu do EU ne more uporabljati energetske diplomacije v negativne namene, saj so se nekateri takšni poskusi[26] delovanja proti nekaterim posameznim državam (omenjene države zunaj EU, predvsem Gruzija) že izkazali za povsem kontraproduktivne. Kot izpostavljajo Goldthau (2008), Finnon in dr. (2007: 432) ter Stern (2007), bi kakršni koli poskusi sistemskega delovanja v to smer pripeljali do izgube tržišča za ruske energetske TNP, saj bi se ključne države članice EU začele odpovedovati ruskim virom in iskati alternative, kar se je dejansko že začelo dogajati po letu 2006. Čeprav so bile plinske krize z Ukrajino predvsem tranzitne krize, in ne krize, povezane z nezmožnostjo RF dobaviti dogovorjene količine zemeljskega plina (Hartmann 2010), se je v EU (v povprečju) izoblikovala podoba RF kot »nezanesljivega dobavitelja energentov«. Ne glede na to, da so bile tranzitne krize povezane z dobavami zemeljskega plina, so prav tako močno vplivale na negativno dojemanje investicij ruskih energetskih TNP, tudi v neplinski sektor[27] (Kuzmin in dr. 2009: 23–25).

c) Različnosti v primerih delovanja energetske diplomacije RF do nekaterih držav nekdanje ZSSR na eni strani in EU na drugi je možno pojasniti tudi z »vhodnimi determinantami« formiranja ruske energetske diplomacije, na katere smo opozarjali

26. Goldtahu (2008) tudi v primerih energetskih kriz 2006 in 2009 z Ukrajino ter nekaterih drugih primerih odnosa med RF in državami nekdanje ZSSR (Belorusija, baltske države) vidi predvsem ekonomske in v bistveno manjši meri politične ali (geo)strateške interese RF.

27. Kot vzorčni primer služi močno nasprotovanje madžarske vlade in javnosti nakupu 21-odstotnega deleža madžarskega naftnega podjetja MOL s strani ruskega Surgutneftegaza, čeprav je slednji omenjeni delež pridobil na transparenten način prek odkupa od avstrijskega OMV marca 2009. Vse od takrat madžarski vladni regulativni organi niso želeli priznati in v ustreznem postopku registrirati novega lastnika (vpis v sodni register), kar je pomenilo, da Surgutneftegaz niti leta 2009 niti 2010 ni mogel biti ustrezno zastopan na skupščini delničarjev niti sodelovati pri (strateškem) upravljanju družbe (Global Insight 2009).

v teoretičnem delu prispevka. Formiranja ruske energetske diplomacije namreč ne moremo razumeti enodimenzionalno, temveč večdimenzionalno, predvsem upoštevajoč različne interese (gospodarske, politične, varnostne ipd.) ter zunanjepolitični in gospodarski kontekst (okolje), ki lahko tako ali drugače prevladujejo v primeru odnosa do posameznih držav oz. EU. V skladu s takšnim pristopom lahko določene (kvalitativne) različnosti v primeru energetske diplomacije RF do nekdanjih držav ZSSR in EU pojasnjujemo prek prevladujočih interesov v posameznem primeru, saj je povsem imanentno razvidno, da v primeru odnosa RF do nekdanjih držav ZSSR prevladujejo negospodarski (predvsem politični in varnostni) interesi, medtem ko je v odnosu do EU gospodarska komponenta povsem jasno razvidna. Kot smo nakazali pri pregledu delovanja ruskega plinskega in naftnega energetskega sektorja, je EU ključni trg za ruske energente in (posredno) za makroekonomsko stabilnost celotne države, iz česar izhaja tudi povsem drugačno delovanje ruske energetske diplomacije v odnosu do EU (izpostavljanje energetske soodvisnosti, zaščita položaja ruskih energetskih TNP in njihovih tržnih deležev ipd.).

6 Zaključek

V članku smo želeli podrobneje analizirati energetsko diplomacijo RF do EU, pri čemer smo zaradi obstoječega teoretičnega manka najprej predstavili poskuse konceptualiziranja termina »energetska diplomacija«, nato pa omenjene pristope razširili z lastno teoretično opredelitvijo energetske diplomacije. Uporabljeni pristop nadgrajuje prispevke Žizinina (2005) in Adelija (2010), pri čemer izpostavljamo predvsem pomen energetskih TNP pri formiranju energetske diplomacije in se tako odmikamo od prevladujočega (neo)realističnega diskurza, ki energetsko diplomacijo po večini razume kot sredstvo prisile znotraj razmerja država – država.

Izhodiščno konceptualno razumevanje energetske diplomacije smo nato poskušali aplicirati skozi analizo energetske diplomacije RF v odnosu do EU. Ob tem smo ugotovili, da RF svojo energetsko diplomacijo opredeljuje in razume povsem drugače, kot jo na drugi strani dojema in prikazuje prevladujoči (znanstveno-strokovni in politični) diskurz v EU: medtem ko se je pristop »energetskega imperializma« v EU še posebej močno okrepil po prvi plinski krizi med RF in Ukrajino (2006), RF sama svojo energetsko diplomacijo opredeljuje kot sredstvo zunanje (energetske) politike, pri čemer naj bi s tem sredstvom država zasledovala predvsem državne gospodarske cilje (upoštevajoč pomen naftno-plinskega sektorja za stabilnost cele države) in ščitila interes svojih energetskih TNP. Analiza je pokazala, da se (če se umaknemo iz prevladujočega (neo)realističnega teoretičnega okvira) pristop »vzajemne soodvisnosti« kaže kot najbolj primeren okvir za analizo in razumevanje energetske diplomacije RF v odnosu do EU. Ob tem smo v članku po eni strani posebej poudarili nekatere ključne determinante omenjenega pristopa (predvsem vlogo in pomen ruskih energetskih TNP v procesu formiranja in izvajanja energetske diplomacije RF), po drugi strani pa pristop »vzajemne soodvisnosti« podvrgli kritičnemu pregledu (razumevanje cikličnih energetskih kriz v obdobju 2006–2009).

V kontekstu energetske diplomacije RF do EU je treba posebej omeniti stanje vzajemne soodvisnosti, v kateri se oba subjekta nahajata, pri čemer so energetske krize zadnjih let porušile določeno ravnotežje, ki se je vzpostavljalo vse od sedemdesetih let 20. stoletja in ki nikakor niso izboljšale položaja ruskih energetskih TNP v EU. Ravno obratno: EU je začela razvijati in implementirati politike diverzifikacije dobav ključnih energentov (s ciljem zmanjšanja deleža ruskih energentov v celotnem uvozu v EU), pri čemer je energetske odnose z RF umestila tudi v kontekst skupne zunanje in varnostne politike. Čeprav so bile ciklične energetske krize zadnjih let predvsem plinske (v ospredju predvsem dve plinski krizi z Ukrajino v letih 2006 in 2009), je poglobljena »politiziranost« odnosov vplivala tudi na naftni sektor RF (izpostavljeni primer Surgutneftegaza pri nakupu deleža MOL-a), v katerem osrednjo vlogo igrajo zasebne, torej neodvisne naftne družbe. Posledično je RF začela še bolj aktivno razvijati svojo energetsko diplomacijo, predvsem v smeri ščitenja tržnih deležev svojih energetskih TNP na trgih EU (prek mehanizma sklepanja dvostranskih sporazumov s posameznimi državami članicami EU, prim. Južni tok) in razvijanja novih, alternativnih tranzitnih poti (plinska projekta Severni in Južni tok, naftovod Vzhodna Sibirija–Tihi ocean) ter ključnih trgov (postopno preusmerjanje energetskih tokov predvsem na vzhod).

Literatura in viri

Adeli, Hossein (2010): The Contribution of Energy Diplomacy to International Security; with Special Emphasis on Iran. Iranian Review of Foreign Affairs 1 (2). Dostopno prek: www.csrjournals.ir/index.php/.../9-vol.-1-no.-2-summer-2010?...dr.-adeli (18. 6. 2010).

Barton, Barry, Redgwill, Catherine, Ronne, Anita, in Zillman, Donald (ur.) (2005): Energy Security – Managing Risk in a Dynamic Legal and Regulatory Environment. Oxford: Oxford University Press.

Barysch, Katinka (2007): Russia, realism and EU unity. Centre for European Reform: Policy brief. Dostopno prek: http://www.cer.org.uk/pdf/policybrief_russia_FINAL_20july07.pdf (24. 3. 2010).

Benko, Vladimir (1997): Znanost o mednarodnih odnosih. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Benko, Vladimir (2000): Zgodovina mednarodnih odnosov. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Bielecki, Janusz (2002): Energy security: is the wolf at the door? The Quaterly Review of Economics and Finance 42: 235–250.

Blank, Stephen (2009): Russia's Energy Weapon and European Security. US Army War College, working paper. Dostopno prek: http://www.acus.org/files/StephenBlank-RussiaEnergy.pdf (13. 9. 2009).

Boussena, Sadek, in Locatelli, Catherine (2005): The bases of a new organisation of the Russian oil sector: between private and State ownership. Dostopno prek: http://upmf-grenoble.fr/iepe/textes/SB-CL_bases_JlofEnergyandDev05.pdf (28. 2. 2010).

Callinicos, Alex (2009): Imperialism and Global Political Economy. Cambridge: Polity Press.

Chester, Lynne (2009): Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. Energy Policy 38 (2010): 887–895.

Correlje, Aad, in Van der Linde, Coby (2006): Energy supply security and geopolitics: A European perspective. Energy Policy 34: 532–543.

Emeljanova, Natalja (2009): Rossija in Evrosojuz: soperničestvo i partnjorstvo. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.

EU COMMISSION S160/06 (2006): An external policy to serve Europe's energy interests. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/reports/90082.pdf (12. 4. 2010).

Evropski parlament (2009): 3rd Energy Package gets final approval from MEPs. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-PRESS&reference=20080616FCS31737&language=EN#title1 (23. 5. 2010).

Entin, Mark (2009): V poiskah partnerskih otnošenij II: Rossija i evropejskij sojuz v 2006–2008 godah. Moskva: Zebra.

Finnon, Dominique, in Locatelli, Catherine (2008): Russian and European gas interdependence: Could contractual trade channnel geopolitics? Energy Policy 36: 423–442.

Gazprom (2009): Godovoj otčet – 2008. Dostopno prek: http://www.gazprom.ru/f/posts/59/948424/ar-2008.pdf (29. 5. 2010).

Global Insight (2009): MOL Reiterates Opposition to Surgutneftegaz Acquisition. Dostopno prek: http://www.ihsglobalinsight.com/SDA/SDADetail17283.htm (12. 2. 2010).

Goldman Sachs (2010): BRIC's Monthly 10/3, maj 2010. Dostopno prek: http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/brics-decade-doc.pdf (19. 6. 2010).

Goldthau, Andreas (2007): Rhetoric versus reality: Russian threats to European energy supply. Energy Policy 36 (2008): 686–692.

Goldthau, Andreas (2008): Resurgent Russia? Rethinking Energy Inc. Policy Review, 147 (februar, marec): 53–65.

Goldthau, Andreas, in White, Jan Martin (ur.) (2010): Global Energy Governance – The New Rules of the Game. Berlin: Global Public Policy Institute.

G8 St. Peterburg Summit (2006): Global Energy Security. Dostopno prek: http://en.g8russia.ru/docs/11.html (11. 6. 2010).

Hartmann, Ulrich (2010): Nastop na mednarodni konferenci Ruski energetski sektor v 21. stoletju, Moskva, 8. 4. 2010.

Jun, Eunju, Kim, Wonjoon, in Chang, Soon Heung (2008): The analysis of security cost for different energy sources. Applied Energy 6 (2009): 1894–1901. Dostopno prek: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6V1T-4V8FFJW-3&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_docanchor=&view=c&_searchStrId=1123522587&_rerunOrigin=google&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=2a0087eaff024e3b7fde678f9e11ce75 (2. 12. 2009).

Klare, Michael (2001): Resource Wars – The New Landscape of Global Conflicts. New York: Henry Holt and Company.

Kokošin, Andrej (2006): Meždunarodnaja energetičeskaja bezopasnost'. Moskva: Evropa.

Korkmaz, Dicle (2010): Internal and External Dynamics of European Energy Security. Fifth Pan-European Conference on EU Politics, ECPR. Dostopno prek: http://www.jhubc.it/ecpr-porto/virtualpaperroom/034.pdf (28. 6. 2010).

Kortunov, Sergej Vadimovič (2009): Sovremennaja vnešnjaja politika Rossii: strategija izbiratel'noj vovlečennosti. Moskva: Vysšaja škola ekonomiki.

Kuzmin, Eduard, in Kagramanov, Azer (2009): Global'naja energetičeskaja bezopasnost' i truboprovodnyj transport: politiko-pravovoj aspekt. Moskva: Naučnaja kniga.

Larsson, Robert (2006): Nord Stream, Sweeden and Baltic Sea Security. Forsvarsanalys, FOI. Dostopno prek: http://www.lsa.umich.edu/UMICH/ceseuc/Home/ACADEMICS/Research%20Projects/Energy%20Security%20in%20Europe%20and%20Eurasia/Nord%20Stream,%20Sweden%20and%20Baltic%20Sea%20Security.pdf (13. 6. 2010).

Lin, Christina (2008): The Prince of Rosh: Russian Energy Imperialism and the Emerging Euroasian Military Alliance of the Shanghai Cooperation Organisation. Berlin: Institut fur Strategie-Politic-Sicherheits und Wirtschaftsberatung. Dostopno prek: http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/.../Russian_Energy_Imperialism.pdf (20. 2. 2010).

Locatelli, Catherine (2008): Gazprom's export strategies under the institutional constraint of the Russian gas market. Cahier de recherche, No. 6 bis. Dostopno prek: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1294996 (16. 12. 2009).

Loskot-Strachota, Agata (2009): Gazprom's expansion in the EU: co-operation or domination. Centre for Eastern Studies. Dostopno prek: www.energiasportal.com/download/315/ (2. 4. 2010).

Loskot-Strachota, Agata (2010): Gazprom makes its gas trade with Europe more flexible. Centre for Eastern Studies, Eastweek. Dostopno prek: http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/eastweek/2010-03-03/gazprom-makes-its-gas-trade-europe-more-flexible (6. 5. 2010).

Lukas, Edward (2009): The New Cold War – Putin's Russia and the Threat to the West. Palgrave Macmillan: New York.

Mammadyarov, Elmar (2009): Nastop na konferenci Azerbaijan in Global Politics: Crafting Foreign Policy, Baku, 8. 7. 2009.

Milov, Vladimir, Coburn, Leonard L., in Danchenko, Igor (2006): Russia's Energy Policy: 1992–2005. Euroasian Geography and Economics 47 (3): 285–313.

Ministrstvo za energetiko RF (2010): Neftegazovyj kompleks. Dostopno prek: http://minenergo.gov.ru/activity/oilgas/oilsector/neftedobycha/ (16. 5. 2010).

Mironov, Nikolaj (2003): Meždunarodnaja energetičeskaja bezopasnost'. Moskva: MGIMO.

Müller-Kraenner, Sascha (2007): Energy security: re-mneasuring the world. London in Sterling: Earthscan.

Nutrdinova, Gul'nara Ahatovna (2010): Sostojanie razvitija neftegazovogo kompleksa kak istočnika nalogovyh dohodov bjudžeta strany. Dostopno prek: http://www.finanal.ru/ekonomika-i-finansy/sostoyanie-razvitiya-neftegazovogo-kompleksa-kak-istochnika-nalogovykh-dokhodov (20. 6. 2010).

Nye, Joseph S. (2004): Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs.

OPEC (2009): OPEC Global Energy Outlook. Dunaj: OPEC Secretariat.

Paškovskaja, Irina (2010): Energetičeskaja politika Evropejskogo sojuza v otnošenii Rossii i novyh nezavisimyh gosudarstv. Moskva: MGIMO.

Predsednik Ruske federacije (2008): Koncepcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii. Dostopno prek: http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml (12. 12. 2009).

Predsednik Ruske federacije (2009): Federal'nyj zakon »O federal'nom budžete na 2010 god i na planovyj period 2011 i 2012 godov«. Dostopno prek: http://www.rg.ru/2009/12/04/budjet-dok.html (28. 4. 2010).

Riley, Alan (2006): The Coming of the Russian Gas Deficit: Consequences and Solutions. Centre for European Reform: Policy brief. Dostopno prek: http://www.ceps.eu/files/book/1389.pdf (17. 4. 2010).

Sagers, Matthew J. (2007): Russia's Energy Policy: A Divergent View. Euroasian Geography and Economics 47 (3): 314–320.

Sanches, Antonio A. (2007): Russia and Europe: Mutual Dependency in the Energy Sector. Real Instituto Elcano: Working Paper 25/2007. Dostopno prek: http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=45867 (22. 10. 2009).

Simmons, Danil in Isabel Murray (2007): Russian Gas: will there be enough investment? Russian Analytical Digest 27 (7): 2–5.

Smith, Keith C. (2008a): Russian and European Energy Security: Divide and Dominate. CSIS. Dostopno prek: http://csis.org/files/media/csis/pubs/081024_smith_russiaeuroenergy_web.pdf (5. 3. 2010).

Smith, Keith C. (2008b): EU Soft Security: Myth or Reality? Russian Economic Pressure on EU's Central European Members. CSIS. Dostopno prek: http://csis.org/files/media/csis/pubs/080407_soft_security.pdf(6. 2. 2010).

Spanjer, Aldo (2007): Russian gas prices reform and the EU-Russia gas relationship: Incentives, consequences and European security of supply. Energy policy 35 (2007): 2889–2898.

Stern, Jonathan (2007): Gas-OPEC: A distraction from important issues of Russian gas supply to Europe. Oxford Energy Comment. Dostopno prek: http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0207-1.pdf (12. 12. 2009).

Stern, Jonathan (2009): Future Gas Production in Russia: is the concern about lack of investment justified. Oxford Institute for Energy Studies, NG 35. Dostopno prek: http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG35.pdf (26. 11. 2009).

Strange, Susan (1995): States, Firms and Diplomacy. V Frieden, Jeffry A., in Lake, David A. (ur.), International political economy – perspectives on global power and wealth, 61–68. London in New York: Routledge.

Škuta, Aleksandr Anatoljevič (2008): Evropejskij sektor gazovoj strategii Rossii. Moskva: EKOM.

Šumilin, Aleksandr Ivanovič (2008): Energetičeskaja strategija Rossii i SŠA. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.

Torkunov, Anatolij, Narinskij, Mihail, in Malgin, Artjom (ur.) (2008): Diplomatija resursov. Syrjevye resursy i sistema meždunarodnyh otnošenij dvadcatogo veka. Moskva: NAVONA.

Udovič, Boštjan (2009): Ekonomska in gospodarska diplomacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Udovič, Boštjan, in Mancevič, Denis (2009): Poskusi prevrednotenja položaja Ruske federacije v mednarodni skupnosti – primer Gruzije. Družboslovne razprave 200 (61): 81–100.

Umbach, Frank (2009): Global energy security and the implications for the EU. Centre for European Security Strategies. Dostopno prek: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6V2W-4VS9M1J-2&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_docanchor=&view=c&_searchStrId=1123557244&_rerunOrigin=google&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=4420833f183d6e3c6dc90639e2dfa99d (2. 9. 2009).

Vedomosti (2010): Rosneft ispugalas', 27. 5. 2010.

Vinhas de Souza, Lucio (2008): A Different Country – Russia's Economic Resurgence. Bruselj: Centre for European Policy Studies.

Vlada Ruske federacije (2009): Energetičeskaja stretagija Rossija na period do 2030 goda. Dostopno prek: http://www.energystrategy.ru/ (10. 4. 2010).

Woehrel, Steven (2009): Russian Energy Policy Towards Neighbouring Countries. CRS Report for Congress. Dostopno prek: http://fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf (20. 2. 2010).

Žiznin, Stanislav (2005): Energetičeskaja diplomatija Rossii. Ekonomika, politika, praktika. Moskva: East Brook.

Podatki o avtorju:

Denis Mancevič
denismancevic@yahoo.com

RECENZIJE KNJIG / BOOK REVIEWS

Anej Korsika

Rok Svetlič: Filozofija človekovih pravic. Koper: Založba Annales, 2009. *255 strani (ISBN: 978-961-6732-17-8), 15,66 evra*

Polpretekla zgodovina Združenih držav Amerike lepo ponazarja, kaj znotraj hegemonske politike pomenijo človekove pravice. Preventivna vojna v Afganistanu in Iraku; odvzem vsakršnega pravnega statusa in razčlovečenje v Guantanamu ter Abu Ghraibu − vse to so ZDA utemeljevale prav skozi obrambo in širitev človekovih pravic. Te so bile priročne za vzpostavitev diskurza, ki jim je služil kot primarna odskočna deska za uresničevanje imperialne politike. Vendar stvari le niso tako preproste; s tem ko ZDA vztrajajo pri tem diskurzu, mu hkrati priznavajo veljavo in faktično moč. Čeprav je bilo tako kritikom kot izvajalcem napadov na Irak in Afganistan jasno, da gre za uveljavljanje geostrateških interesov, so oboji morali pokazati, kje pri tem gre za kršenje oziroma uresničevanje človekovih pravic, saj so pristajali nanje kot na temeljni element sodobne politične morale in nedopustnost njihovega kršenja.

Le stežka bomo našli politika ali teoretika, ki bi zagovarjal politične režime, ki temeljijo na kršenju človekovih pravic. Vendar pa je ravno ta univerzalnost, ko se v imenu njih borijo tako državni aparati kot civilna družba, tisto, kar iz njih dela neškodljiv in prazen označevalec. To dilemo v izhodišču svojega dela Filozofija človekovih pravic izpostavi tudi docent za filozofijo na Fakulteti za humanistične študije v Kopru Rok Svetlič. Avtor izhaja iz predpostavke, da v našem prostoru ta pojem še ni doživel sistematične obravnave, in zato v svojem delu ponuja prikaz zgodovinsko-filozofskega razvoja tega pojma. Preden se loti zgodovinske geneze, poda zamejitev samega pojma, torej tistega, o čemer govorimo, kadar govorimo o človekovih pravicah. Te razgradi na štiri osnovne elemente. Prvič, človekove pravice so neodtujljive in pripadajo vsakomur že zaradi tega, ker je človek. Drugič, zapisane so v večini državnih ustav in nadalje opredeljene skozi zakone. Tretjič, s Splošno deklaracijo o človekovih pravicah OZN so bile sprejete tudi na mednarodni ravni. In nenazadnje so to pravice, ki vsebinsko zadevajo vprašanja svobode, enakosti in bratstva. Ta gesla francoske revolucije zaznamujejo prehod, s katerim naravno pravo postane del pozitivnega prava (s čimer pa je bil izpolnjen ključni pogoj, da človekove pravice naposled postanejo del politične realnosti).

V osrednjem in najobširnejšem delu knjige Svetlič razdela intelektualno zgodovino ideje človekovih pravic. Vanjo vstopimo skozi Sofoklejevo Antigono, se pomudimo pri Aristotelovi Politiki, kjer postane jasno, kako daleč narazen sta sodobno in antično pojmovanje svobode in enakosti. Aristotel namreč iz razprave o barbarih, ki ne poznajo gospodarja po naravi, potegne diametralno nasproten sklep, kot bi ga danes. Namesto da bi takšno skupnost razumel kot svobodno, v njej vidi samo sužnje. Rečeno drugače, kjer ni nihče gospodar, so sužnji vsi; šele gospodar je tisti, ki odpre možnost pogojev svobode in osvoboditve. Za svobodne državljane so potrebni sužnji ali kot zapiše Aristotel: »Jasno je torej, da so nekateri ljudje po naravi svobodni, drugi pa sužnji in da je zato suženjstvo tako koristno kot tudi pravilno« (str. 39). To je odličen prikaz tega, kako nezamisljive bi bile človekove pravice v kontekstu antike celo za duha, kot je bil Aristotel.

Svetlič svoj zgodovinski lok nadaljuje čez klasični nabor avtorjev, ki nas privede do paradigme kontraktualizma, tj. koncepta družbene pogodbe. Ta pomeni povsem nov list v zgodovinskem razvoju človekovih pravic. Četudi Hobbesov družbeni model, še toliko bolj pa njegov opis naravnega stanja človeštva danes vzbujata averzijo, vendarle predstavljata zgodovinski in konceptualni napredek. Hobbesovo pisanje o *Bellum omnium contra omnes* je seveda treba brati na ozadju angleške državljanske vojne (1642–1651). A njegova revolucionarnost je drugje; skriva se v perskripciji, ki je ponujena kot izhod iz tega stanja, zaradi česar Hobbes upravičeno velja

za enega izmed utemeljiteljev moderne politične misli. Njegova predpostavka je družbenost, ki jo je mogoče ustvariti iz totalne nedružbenosti naravnega stanja, in četudi je to novo stanje, stanje podrejanja, gre pri tem vseeno za zavestno in racionalno odločitev, ki je bolj kot kdajkoli prej utemeljena v človeku samem. Kot poudari Svetlič: »/I/deja, da se človekova socialnost v celoti ustvari na osnovi odločitve, iz tal absolutne nesocialnosti, pa je Hobbesova par excellence. Zato je odstranjevanje starega popolnoma enakovreden del njegovega političnega nauka, čeprav navadno stoji v senci nauka o pogodbi« (str. 91). Po Hobbesu in drugih avtorjih družbene pogodbe človekove pravice svojo pojmovno dovršitev doživijo pri Kantu, kjer moralno dejanje postane utemeljeno samo na sebi in mora biti kot takšno neodvisno od kontingence občutkov ali interesov. Kant ostaja temeljni referenčni okvir za sodobno pojmovanje človekovih pravic, in zato ni presenetljivo, da se po tem razdelku Svetlič osredotoči na avtorje, izhajajoče iz kritike teh pravic.

V dveh vsebinskih sklopih spoznamo šest avtorjev (Burke, Marx, Hegel, Schmitt, Arendt in Macintryre) in njihovo kritiko koncepta človekovih pravic. Sklepno poglavje prinaša rekapitulacijo sodobne problematike človekovih pravic in z njo povezanih dilem. Knjiga je v tem oziru dobrodošel prispevek, saj se problematike loteva sistematično. Študija se sicer mestoma lahko zdi učbeniška, vendar se je v zastavljeni obliki temu skorajda nemogoče izogniti. Za Svetliča so človekove pravice – ne glede na vse – tisto, na čemer je treba vztrajati. Vendar pri tem ostaja odprta neka temeljna dilema oziroma vprašanje, ki bi ga bilo treba šele zastaviti: kaj je v človekovih pravicah tisto, kar spodjeda njihovo lastno logiko?

Pri tem ne ciljamo na najbolj očitne kršitve, kot jih lahko zasledimo v primeru Guantanama ali denimo na državni ravni v primeru Belorusije. Kar v času krize kapitalizma postaja vse bolj očitno, je to, da obstaja ekonomsko nasilje, katerega žrtve so posamezniki, ki jim v resnici (vsaj pravnoformalno gledano) niso kratene človekove pravice. Primer takega nasilja so raznovrstni – vse od protipiratske zakonodaje, ki v svojih zasnutkih predvideva silovito povečanje nadzora nad svobodo govora in prostim pretokom informacij, do množičnega odpuščanja ter negotovih oblik zaposlitev in razlaščanja, do katerega privede nezmožnost odplačevanja stanovanjskih kreditov. Vse našteto je nasilje, ki spodjeda in krši človekove pravice, četudi poteka povsem legalno. Skupni imenovalec vsega je nasilje kapitala, pri čemer je na delu zgodovinska dialektika. Največji razmah človekovih pravic se je zgodil prav z vzponom kapitalizma; ta namreč lahko v razviti obliki funkcionira šele takrat, ko tlačan postane mezdni delavec. Takrat ko človek ni več vezan na prisilo fevdalnega gospoda, ampak je opredeljen kot državljan, ki lahko in tudi mora svobodno prodajati svojo delovno silo. V naštetem pa je že vsebovano materialno pojmovno jedro sodobnih človekovih pravic.

Kapital jih predpostavlja in potrebuje, a zgolj zato, da bi jih lahko nemudoma začel kršiti. Produkcija poteka na temelju ekstrakcije presežne vrednosti, torej na temelju izkoriščanja. Tistega legalno opredeljenega izkoriščanja, ki smo mu podvrženi vsi, če v meščanski družbi želimo preživeti. Prav to standardizirano razčlovečevanje, ko je človek predvsem potrošni material v krogotoku sistema, ki ni racionalen in ki vedno znova strmoglavlja v strukturne krize, bi moralo biti največji izziv za vsako nadaljnjo razpravo o statusu in razvoju človekovih pravic. To pa je tista sfera, ki ostaja slepa pega in je najbrž ne bo mogoče (raz)rešiti zgolj z vztrajanjem na notranjem širjenju človekovih pravic na sfero ekonomskih pravic.

Aleš Rojc

Aleš Bunta: Magnetizem neumnosti: Platon, Erazem Rotterdamski, Alan Ford. Ljubljana: Analecta, 2010.
143 strani (ISBN 978-961-6376-49-5), 18 evrov

Nastanek Buntove knjige Magnetizem neumnosti je po avtorjevih besedah sprožilo povabilo na predavanje 12. letnika Delavsko-punkerske univerze o neumnosti. In če gre verjeti pozivu, ki je avtorje in mislece pred tremi leti vabil k sodelovanju, je izbiro omenjene teme vzpodbudila določena obletnica izdaje Erazmove knjige Hvalnica norosti, ki tvori tudi osrednji del obravnavane knjige. A ker je navada, da Delavsko- punkerska univerza teme svojih predavanj izbira predvsem glede na določeno aktualno in širše relevantno problematiko, bi se morali vprašati: v čem bi lahko bil aktualni pomen razprave o neumnosti? Na drugi strani pa nekaj takega, kot bi bilo »vprašanje neumnosti«, na repertoarju teoretskih ali filozofskih razmislekov pač ne nastopa ravno pogosto, zato mu redkokdaj pripišemo pomen kakšne »aktualnosti«. Buntove obrobne reference so redke: Nietzsche, Deleuze in Alain Roger, ki je neumnosti edini posvetil delo, se mu zdijo sicer omembe vredni avtorji, ki pa svojih opazk – z izjemo slednjega – niso razvili v monografijo o tem »predmetu«, četudi so v razmerju do njega vsaj nakazali nujnost določenega premisleka. Aktualnost Buntove filozofske obravnave neumnosti kljub vsemu lahko umestimo skozi dve opazki.

Prvo poda sam avtor, za katerega je filozof »Descartes res eden od krivcev, da danes vsi mislijo, da mislijo« (str. 9). Če drži, da ravno Descartesov cogito in njegovo prepričanje v nedeljivost človeškega uma nastopita ravno ob vzniku moderne evropske misli, potem bi morala biti obravnava neumnosti »aktualna« pravzaprav že vse od tega »vznika«. A čeprav je Erazem Rotterdamski neumnost na police evropske učenosti postavil že nekaj let pred Descartesom, se Bunta svoje obravnave vendarle ne loteva skozi foucaultovsko tezo o izvrženju, ki bi moderno racionalnost šele omogočalo.

Od tod druga opazka, ki je s prvo v povezavi, a ni neposredno tematizirana. Ali sama postavka o obstoju neumnosti ne nasprotuje vsaki emancipatorični misli, ki si za svoje izhodišče postavi aksiom, da »ljudje mislijo«? Čeravno Bunta tega možnega nasprotja ne tematizira, nam njegova knjižica prek ovinka vseeno lahko ponudi določen vpogled vanj. Čas, v katerega se umešča avtor s svojo knjižico, namreč sam povzame skozi dve evidenci. Prva je, da oblast ne misli. A če neumnost oblasti preprosto privzamemo za razlog njene diskvalifikacije ali posmeha, smo se s tem le ujeli v eno od številnih pasti, ki prežijo na filozofsko obravnavo neumnosti. Druga evidenca bi bila, da je neumnost vseprisotna oziroma da jo še preradi povezujemo z določenim iskanjem užitka. A tega se je zavedal tudi Erazem, ki si je s svojo Hvalnico norosti zadal ravno nalogo zdravljenja neumnosti skozi, kot ugotavlja Bunta, njeno ločitev od aktualnega načina uživanja.

Nevarnosti, ki prežijo na obravnavo neumnosti, so po Bunti tri in prečijo – poleg filozofskega – različne literarne žanre, ki jih avtor obravnava. Kot »predmet razmisleka« bi se vsaka taka razprava že pogreznila v diskvalifikacijo, na ta način pa bi že izgubila tudi svoj »predmet«. Zato se zdi primernejši pristop, ki neumnosti pusti govoriti in jo skozi to nekako subjektivira. V tem primeru lahko neumnost, ki »govori«, vse prehitro izzove posmeh, a v svoji distanci do predmeta posmeha ne opazi, da ravno posmeh in cinizem sama privzameta njeno formo, da sta pravzaprav sama – neumna. Tretja nevarnost, kateri naj bi nazadnje podlegel ravno Erazem Rotterdamski, pa je njena privlačnost, simpatija, ki jo sproži ravno njena personifikacija. Zadnji nevarnosti se je mogoče izogniti šele tako, da opustimo poizkus njene upodobitve in jo mislimo skozi »sceno neumnosti«. Nazadnje je ena od izvirnosti knjižice Magnetizem neumnosti ravno način, kako se avtor loti žanra, ki naj bi uspel v takem podvigu.

Prvi del knjižice se še najbolj neposredno ukvarja s filozofskimi deli. Neumnost se je, kot želi pokazati avtor, vtihotapila ravno tja, kjer na videz nikoli ni imela kaj iskati. V filozofiji je bila namreč prisotna že na samem začetku: konkretno v Platonovih dialogih, kjer jo Bunta najprej vzporeja z idejo blata oziroma zagato Platonove teorije idej ter ravno skozi neumnost kot idejo nepopolnih reči pokaže na določeno subverzijo filozofskih sistemov. Rešitev, ki jo je ponudil Aristotel s pojmom privacije – po kateri je neumnost preprosto neka pomanjkljivost glede na popolnost uma – je klasična, a nezadostna. Neumnost kot privacija sicer postane misljiva, a ravno kot nepopolnost, torej kot nekaj, kar ni ona sama. Aristotelova rešitev se tako izkaže le kot ovira, svojo resnično eksistenco pa vendarle ima prav v dialoški obliki Platonovih besedil. Nenazadnje je očitno, da je prav Sokrat tisti, pred katerim obnemi še tako odlična glava in slednjič prizna lastno – neumnost. Če pa neumnost znotraj filozofije vendarle obstaja, resnično zadrego predstavlja ravno Sokratu, ki se z neumnimi sogovorniki sicer zna dobro sporazumeti, a hkrati v mišljenju eksistence neumnosti nenazadnje v zadrego pade sam.

To zadrego dokončno izpostavi ravno Erazem Rotterdamski, ki dialektičnost neumnosti razvije tako, da ji prepusti besedo in s tem klasičnim filozofijam zoperstavi svojo tezo: neumnost biva. A kje? Razlika med umom in neumom je zanj refleksivna: um ni nič drugega kot neumnost, ki se ne vidi kot taka. Torej je neumen um? To priznanje filozofu v resnici ne bi smelo biti tuje, saj filozofijo določena distanca do modrosti šele definira. A kakšen je potem status filozofske razprave, ki govori o neumnosti? Natančneje: ali ne zadene ta igra menjave mest uma in neumnosti, neumnosti kot predmeta razmisleka in umnim subjektom, ki jo želi zmagoslavno zavrniti ali pa se ji hudomušno posmehuje, natanko tudi filozofske razprave o njej?

Kot rečeno, Erazem naj bi skozi dvoumnosti tako vsebinskega nastopa svoje upodobitve neumnosti kot dvoumnosti forme same Hvalnice želel doseči določeno spremembo ekonomije užitka. In Buntovo bistvo glede Hvalnice je na tem mestu dvojno: na razcep razuma umetelno pokaže ravno s tem, ko izpostavi neumnost samega posmeha neumnosti, ki ga zbuja to satirično delo. A če skozi to vzbudi določeno simpatijo, Bunta možnost premagovanja njene privlačnosti vidi v konceptu *scene* neumnosti zunaj opozicije subjektivnega ali objektivnega. V tem podvigu pa naj bi uspel šele italijanski pisec stripov Roberto Raviola, avtor sicer bolj znanega Alana Forda. Podnaslov Buntove knjižice tu deloma zavaja: četudi je Alan Ford, ta predvsem v prostoru nekdanje Jugoslavije priljubljeni strip, v njegovi razpravi vsekakor deležen lucidne obravnave, pa je resnični »junak«, ob katerem Bunta razvija koncept neumnosti kot *scene* neumnosti, njegov manj znani pornografski strip Necron.

Če gre sicer ne čisto zavajajočo omembo Alana Forda v podnaslovu Buntove knjižice verjetno pripisati marketinškemu triku, pa to ne drži za njegovo obravnavo nekdaj pri nas precej priljubljene stripovske umetnosti. Na eni strani Bunta kot ključno obravnava ravno notranjo povezavo likovnega in literarnega v stripovskem žanru. Na drugi strani pa je likovna plat žanra nekako celo nujni pogoj, da – da bi se izognil zankam subjektivno-objektivnega – izpostavi tisto *sceno* neumnosti, glede katere bi sicer ob kakem lastnem razvijanju matemov po zgledu lacanovske literature v past neumnosti lahko padel sam Bunta. Namreč past, da bi napisal nekaj skrajno pametnih poglavij o »neumnem« predmetu, naj bodo to neumnost ali žanri, ob katerih jo misli.

Tomaž Pušnik

Mitja Velikonja: Titostalgija – študija nostalgije po Josipu Brozu. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2009.
132 strani (ISBN - 978-961-6455-53-4), 12 evrov

O Josipu Brozu Titu ter o konstruktih in pomenih, ki jih označevalec bivšega predsednika Jugoslavije nosi, se je v Sloveniji leta 2011, enaintrideset let po njegovi smrti, razpravljalo v dveh t. i. stebrih demokracije – v državnem zboru in na ustavnem sodišču. Ideološki boji in obtoževanja o poimenovanju Titove ceste so bili med strankami t. i. levice in desnice ter njihovimi podmladki zgolj politična parada oziroma maškarada, kdo si bo nadel bolj groteskno masko in prepričal že prepričane ter na koncu ohranil status quo »predstavnikov« ljudstva. Pri odločitvi ustavnega sodišča pa se je pokazala pravna rigidnost, s presojo, da je poimenovanje javnih simbolov, cest, zgradb idr. po preteklih totalitarnih časih protiustavno. Odločitev se je skladala z Resolucijo evropskega parlamenta o evropski zavesti in totalitarizmih, kar odraža pozicijo vdanega in nekritičnega podložnika – Slovenije svojemu gospodarju – Evropski uniji. Politične stranke, ustavno sodišče in nenazadnje Evropska unija se sprašujejo po interpretaciji zgodovine in »kaj oziroma kdo je Tito v resnici bil«. Nihče pa ne prepozna vprašanja, kaj Tito pomeni danes, kako ga pojmuje ljudstvo in kaj nam nostalgija za Titom sporoča. S tem vprašanjem bi namreč postavili kritiko tako desnim kot levim pa tudi sredinskim »predstavnikom« ljudstva. Vprašanje, kaj Tito pomeni danes, pa razkriva avtor monografije Titostalgija Mitja Velikonja, ki takoj napove: »To ni še ena knjiga o Titu, ampak knjiga po Titu« (str. 10).

V prvem delu si avtor zastavlja številna vprašanja, zakaj ravno Tito, od kod se je fenomen Tita ponovno priplazil in kaj nam pogostost pojava sporoča. Opredeli najpomembnejše termine nostalgija, neostalgija, retro, postsocialistične nostalgije in nazadnje titostalgija, da nam lahko v drugem delu predstavi obseg (pre)številnih primerov kulture titostalgije in titostalgične kulture na območju bivše skupne države. V zadnjem delu avtor odgovarja na prej zastavljena vprašanja in pojasnjuje, kaj titostalgija pomeni danes.

V prvem delu Velikonja na vprašanje, zakaj ravno Broz, odgovarja, da je fenomen Tita del širše postsocialistične nostalgije, ki je presenetila vsakogar, da pa ni pozitivnega in negativnega pomena, ki ga ne bi za časa njegovega življenja, še bolj pa posthumno pripisali Titu. Najpomembnejše vprašanje pa je, ali nam titostalgija ponuja nekaj svežega – kritiko sedanjosti in morda celo konstrukcijo prihodnosti? Avtor se ne sprašuje, kdo je Tito v resnici bil, kar dela cela vrsta knjig o Titu, ki iščejo končno resnico in sočne podrobnosti o njem; zanima ga predvsem, kaj Tito pomeni ljudem danes, zakaj njegova pozitivna podoba nastopa pri tako različnih skupinah, zakaj ga imajo eni še vedno in drugi na novo v lepi luči; ne zanima ga mrtvi Broz, ampak Tito, ki danes živi skozi različne oblike titostalgije.

Prek mapiranja osnovnih konceptov Velikonja nostalgijo predstavi kot kompleksno, spremenljivo, utopično željo in prizadevanje za vrnitev nekdanjih starih dobrih časov, ki jih v tej podobi nikoli ni bilo. Nostalgija je ideološka, je utopija preteklosti, ki je ni bilo nikjer drugje kot v narativu. Velikonja vleče nit širšega dojemanja nostalgije prek neostalgije, kot prevzem prijetnega spomina od nekoga drugega, kot nostalgični hibrid, kjer se ideje in produkti nadgrajujejo z novimi vsebinami. Retro pa opredeli kot satiričen, subverziven vzgib, ki reinterpretira in demitologizira preteklost s prezirom ločevanja med visoko in nizko kulturo. Titostalgijo definira kot nostalgičen diskurz o bivšem predsedniku skupne države, ki se v valovih pojavlja po razpadu Jugoslavije. V titostalgijo so vpeti tako nostalgija, neostalgija, retro itn. Kar je enako pri vseh, pa je pozitivna podoba Tita. Titostalgija ne pomeni samo rekonstrukcije preteklosti oziroma utopične preteklosti, temveč je (lahko) tudi subverzija. Subverzivnost se odraža v hlepenju po socialističnih idealih in utopičnosti »bratstva in enotnosti«, ki je kritika sedanjega

družbeno-političnega sistema oziroma odtujenosti, razslojenosti, omejevanja svobode, rigidnosti itd. Prek kritike in vpliva na sedanjost pa odigra pomembno vlogo tudi pri konstrukciji prihodnosti. V mapiranju nostalgije avtor podaja osnovne koordinate prek Davisa, Cardinala, Lascha, Boymove in Chasa, ki so se v drugih kontekstih ukvarjali s konceptom nostalgije in postsocialistične nostalgije. Vendar pogrešamo umestitev aplikacije titostalgije, ki jih postsocialistična nostalgija in nostalgija za Titom prinaša na polje postmodernih teorij. Saj bi se, kot pravi Todorova (2001: 7), morali tudi v intelektualnem elitizmu, v teoretizaciji, javno in jasno opredeliti glede protirasizma in protifašizma.

Že pri preletu knjige najprej padejo v oči številne avtorske fotografije, ki na vsaki strani spotoma argumentirajo pripoved in kažejo na to, da je avtor družbenokritični opazovalec vsakodnevnega dogajanja, ki ga tudi skrbno beleži. V drugem delu prav prek številnih primerov in slikovnega materiala predstavi *kulturo titostalgije* kot namenoma ustvarjen diskurz o Brozu oziroma nostalgijo od zgoraj, ki živi prek citatov, številnih spominkov, grenčice Marshal, retro sendvičev Tito, reklam, številnih knjig idr. Prav tako pa titostalgijo razlaga s *titostalgično kulturo*, razumevanjem podob, mnenji, ocenami ljudi, torej s t. i. nostalgijo od spodaj, ki se kaže prek grafitov, napisov na hribih, romanj, novih oblik štafete mladosti, imitiranja Tita ipd. Za privlačnost monografije Titostalgija pa je že od prve strani »kriva« tudi pestrost jezika, ki pritegne; vsebino, ki je v drugih znanstvenih delih večinoma podana v baročno olepšanem jeziku oziroma širši publiki neberljivem diskurzu, avtor predstavi na berljiv in zanimiv način, ki bralca vodi, da nadaljuje raziskovanje »balkanskih« kultur tudi potem, ko zapre knjigo.

V zadnjem delu knjige Velikonja odgovarja na na začetku zastavljena vprašanja. Z repliciranjem na splošno sprejete trditve, kaj in zakaj titostalgija, prikaže njeno kompleksnost in protislovnost. Razsežnost titostalgije razloži na tri komplementarne načine. Prvi kaže na konservativnost, celo neproduktivnost titostalgije, ki sanje o preteklosti uporabi za krinko pred spopadanjem z dilemami vsakodnevne družbene realnosti. Druga dimenzija titostalgije lahko pomeni zamegljevanje sedanjosti s strani dominantnih sil, kot oblastna tehnologija poznega kapitalizma, kateri namesto transformacije za prihodnost ustreza ukvarjanje s preteklostjo. Tretja stran titostalgije pa je opozicija obstoječemu, ki prek svoje alternativnosti in utopičnosti transformira obstoječi družbeni sistem. Varuje tisto preteklost, ki je lahko gibalo emancipacije in pravičnejšega sveta in ki bi lahko bila ukradena. V končnem odgovoru, zakaj ravno Tito, pa avtor v duhu protislovnosti titostalgije doda, da nostalgija za Titom s pravim Brozom nima veliko opravka, je pa verjetno najbližja referenca utopičnega ideala pravične družbe za ljudi na področjih nekdanje skupne države. Po avtorjevem mnenju gre za repolitizacijo na abstraktni metaravni – v utopiji.

Če sledimo eni od glavnih tez subverzivne vloge titostalgije, ki postavlja kritiko in ogledalo sedanji družbeni realnosti, lahko titostalgijo dojemamo tudi in predvsem kot protifašistični boj. Ta pa se z ideološkimi prerekanji »predstavnikov« ljudstva in odločitvami ustavnega sodišča ne spodbuja, temveč se s takšnimi dejanji zanika pomembnost protifašističnega boja, letvica na polju vladanja pa se z desne pomika še bolj na desno. Premiki v isto smer pa se dogajajo tudi na ravni Evropske unije, z evropsko resolucijo o totalitarizmih in dnevom spomina na žrtve vseh totalitarizmov. Kot pravi Todorova (v Petrović 2009: 58), so primerjalni pojmi, ki označujejo totalitarizme v Evropi, socializem (komunizem), fašizem in nacizem, nikakor pa ne kapitalizem ali liberalizem (neoliberalizem). Kljub morda navidezno absurdnemu momentu poimenovanja ulic in praznikov oziroma dneva spomina na žrtve vseh totalitarizmov, pa moramo te gledati v foucaultovski luči oblastnih tehnologij, kjer se skozi številna mikrodejanja konstruirajo politični pomeni ter izvaja nadzor in oblast nad ljudmi, hkrati pa se ustvarjajo pogoji, ki širijo nestrpnost proti protifašističnemu boju in ustvarjajo pogoje rojevanja novih fašizmov.

Na koncu je treba izpostaviti tudi pozitiven pomen dvojezičnosti zbirke Mediawatch (slovenščina in angleščina), v kateri je bila izdana monografija. S tem razširja domet in polje razumevanja določenih pojavov, v našem primeru titostalgije, ki je omejena na območje nekdanje

skupne države. Knjiga Titostalgija je zaradi razumljivega analitičnega pristopa namenjena tako znanstvenim in strokovnim krogom kot tudi širši javnosti, ki ji lahko odpira nove poglede na postsocialistično nostalgijo in bolj specifično nostalgijo za Titom. Hkrati pa bi lahko vsebina Titostalgije prinašala tudi novo spoznanje in premik nad ideološko polariziranje v političnih debatah. Vendar oblastnim strukturam in »predstavnikom« ljudstva zaradi ohranjanja statusa quo in svojega mandarinskega položaja dostop do te vsebine ni v interesu.

Literatura:

Todorova, Maria (2001): *Imaginarij Balkana*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.

Petrović, Tanja (2009): *Dolga pot domov: Reprezentacije zahodnega Balkana v političnem in medijskem diskurzu*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Tjaša Pureber

Jernej Pikalo, Blaž Ilc in Marinko Banjac: Meje globaliziranega sveta. Ljubljana: Založba Sophia, 2011.
278 strani (ISBN – 978-961-6768-30-6), brezplačen izvod

V času, ko kolektivni imaginarij zapolnjujejo teze o svetu kot globalni vasi, ko se kulture vse bolj prepletajo ter uniformirajo in ko se navidezne razlike združujejo pod dežnik multikulturalizma, koncept meje (p)ostaja vse bolj aktualen. Ne le teritorialnih, temveč vseh tistih meja, ki v kapitalizmu ločujejo, delijo, odtujujejo ter izvajajo simbolno in konkretno nasilje nad posameznikom in skupnostjo. Procesi globalizacije take meje kljub mitologiji odprtosti in povezovanja namreč vse bolj rigidno zapirajo. Vsaj za večino.

Zato je knjiga Jerneja Pikala, Blaža Ilca in Marinka Banjaca Meje globaliziranega sveta dragocen prispevek k poskusu osmišljanja teoretskih perspektiv družbenopolitičnih meja. Avtorji si v začetku zastavijo ambiciozen cilj nadgradnje in prečenja obstoječih teoretskih prispevkov, ki so si za sidrišče svojih raziskav postavili mejo kot teritorialno kategorijo ali pa so na meje gledali zgolj skozi epistemološke oziroma ontološke dimenzije. Namesto tega želijo Pikalo, Ilc in Banjac mejo konceptualizirati predvsem kot kategorijo ločevanja, skozi katero se vzpostavljajo identitete in kategorije, ki ljudi delijo po ključu Mi – Oni.

Če na meje gledamo v takšnem kontekstu, se prostor premišljevanja koncepta, ki ga v knjigi obdelujejo avtorji, samodejno razpre. Osnovni element kapitalistične proizvodnje je namreč razbitje družbenega delovanja, fragmentacija, alienacija. Taka materialna ločitev subjekta in objekta v proizvodnem procesu je torej vgrajena v samo jedro sistema, znotraj katerega je država, ki mejo uporabi za vzpostavitev zunanje limite teritorialne suverenosti, le eden od elementov gospostva. Ravno zato je treba na meje nujno gledati v kontekstu nenehnega vzpostavljanja politične dimenzije, predvsem pa ne gre zanemariti oblastnih elementov, prek katerih se perpetuira hierarhični odnos.

Avtorji so se sicer skušali nenehno lotevati vprašanj družbenopolitičnega konteksta meja kot rasne, etične, kulturne, spolne itn. ločitve, vendar se zdi, da je ravno zaradi ambiciozne naloge prišlo do delne redukcije obdelane tematike na meje znotraj konteksta liberalne države. V prvem delu knjige tako avtorji obravnavajo funkcije meja in jih vzpostavijo kot metodološko orodje, s katerim je mogoče misliti večino politoloških konceptov, kot sta denimo suverenost ali politična skupnost. Na več mestih opozarjajo tudi na ambivalentnost meja. »Meje niso (samo) za to, da bi utrjevale različnosti in krepile ločene identitetne pozicije, temveč da povezujejo« (str. 14). Pri takšni zastavitvi je treba biti previden. Seveda drži, kar pravijo avtorji, da med teritorialnimi mejami prihaja do uradnega in neuradnega prehajanja ljudi, predvsem pa blaga in financ. Meje so zato vedno ambivalentne tudi v percepciji posameznika. Kot avtorji nakazujejo na koncu knjige, so denimo meje Evropske unije za njene državljane odprte in inkluzivne, medtem ko so za afriške migrante te iste schengenske meje tako rekoč neprehodni zid. A čeprav ne teritorialne ne razredne, etične idr. meje niso povsem neprepustne, pa prakse povezovanja in prehajanja meja ni mogoče pripisati naravi meje ali njej lastnim metodam delovanja. Zasluge gredo lahko zato kvečjemu gibanjem, kolektivom in posameznikom, ki so v metodi zavezani delovanju od spodaj in ki z uhajanjem onkraj ustaljenih form lomijo tradicionalne mehanizme delitev ter ločevanja, posledično pa gospostva in dominacije. To so politično izjemno inovativne, a s strani politoloških znanosti pogosto spregledane formacije, ki po eni strani silijo onkraj obstoječih form političnega organiziranja, po drugi pa tudi raziskovalce silijo, da prilagodijo svoj konceptualni aparat in subtilno mislijo realno.

Avtorji v nadaljevanju svojega raziskovanja meje sicer umestijo v kontekst biopolitike, saj jih bolj kot stanja mislijo kot prakse. V tem kontekstu pod vprašaj postavijo tudi samo vzpostavitev in ohranjanje države kot klasičnega vestfalskega koncepta. Prav z nadzorom mej, ki

prek uporabe sodobnih tehnologij postaja vse bolj biooblastno, se v času globalizacije namreč spreminjajo tudi funkcije države. Pikalo, Ilc in Banjac se pri poskusu razumevanja družbenopolitičnega vzpostavljanja meja ter odnosa med državo, teritorijem in populacijo razmeroma uspešno izognejo temu, kar Bourdieu poimenuje nevarno simbolično nasilje nove liberalne *lingue france*. Vse prepogosto se namreč pojavnost določnega političnega dejstva ali koncepta v družboslovnih znanostih obravnava znotraj dehistorizirane pojasnjevalne sheme. Avtorji namreč prek raziskovanja odnosa med državo in telesom ter državo in teritorijem ter s hkratno vpeljavo vprašanja tehnologije preučijo vzpostavitev moderne absolutistične države od 16. stoletja pa do moderne liberalne koncepcije državne suverenosti.

Ta metodološki pristop je dragocen, ker nam lahko zgolj poglobljena historična analiza teritorialne zamejitve suverenosti in populacije prinese smiselno razumevanje meja in premikov v nove tehnologije gospostva, predvsem pa nam lahko pomaga pri dekonstrukciji mita o državi kot samoumevni in neproblematični obliki političnega organiziranja človeštva. Teritorialne meje so se namreč razvile v kontekstu specifičnega zgodovinskega konteksta, moderne politične racionalnosti in produkcije vednosti. Danes država »dominira našo percepcijo družbe v smislu družbe, ki je lahko urejena skoraj izključno le v okviru teritorialne nacionalne države« (str. 46). Kategorizacije, ki jih uporablja država, so dojete kot nevtralne in objektivne ter predstavljajo ključni konstitutivni element kolektivnih identitet. A ob preučitvi genealogije in dekonstrukciji teh zgodovinskih procesov je mogoče državo videti kot nasilni element, ki prek vzpostavitve odnosov moči generira hierarhično organiziranje družbe ter onemogoča realizacijo kolektivnih in individualnih družbenih potencialov. Tudi zato, ker vzpostavitev države kot prevladujoče in edine legitimne družbene ureditve izven polja racionalnosti vsak poskus mišljenja in organiziranja postavi onkraj obstoječih (trans)nacionalnih temeljev.

Sodobna liberalno-nacionalna država je produkt destabilizacije administrativno-absolutistične države, ki je nastopila konec 18. stoletja. V sodobni koncepciji države se tako vzpostavijo nova vednost, koncepti, objekti regulacije in sveže tehnike oblasti, »katerih osrednji način delovanja je normalizacija« (str. 119). Za potrebe moderne biooblasti, ki temelji na vsakokratnem vzpostavljanju družbenopolitičnih meja med normalnimi in nenormalnimi posamezniki in populacijami, se uvede ideja moderne bolezni. Prek takšnega vključevanja in izključevanja se ohranjajo dispozitivi seksizma, rasizma in nacionalizma, ki se medsebojno oplajajo z denimo zdravstvenimi in administrativnimi dispozitivi, ki populacije delijo na kontinuumu patologije. Sistem uvede načine zdravljenja in reguliranja teh patologij, predvsem pa vzpostavlja sezname populacij, ki so v sistemu obsojeni na smrt. »To pomeni, da ne gre izključno za fizično ubijanje, temveč tudi za vojno tihe eksterminacije, ki je izpeljana z nenehno uporabo disciplinarnih, regulatornih in normalizirajočih tehnik oblasti, kot so zapiranje v totalne institucije (na primer zapori, umobolnice), urbanistična in kulturna segregacija, segregacija trga dela, gospodarsko izkoriščanje, izključevanje in hierarhično vključevanje v javno in politično sfero« (str. 168).

Prav to so tiste meje, ki so v času globalizacije ter navideznega povezovanja in odpiranja najrigidnejši zapor za številne populacije, ki so s strani vladajoče ideologije označene za nezaželene. Avtorji v zadnjem delu knjige podrobno opišejo sodobne upravljavske mehanizme afriških migracij, upravljanje z zunanjimi mejami Evropske unije ter politične strategije in prakse tako na ravni Unije kot pri posameznih članicah. A zdi se, da je v razmerah, ko je družbeni prepad vse večji, edini način, da zlomimo temeljno ločitev objekt – subjekt znotraj kapitalizma, ki v končni fazi pogojuje vse nadaljnje rigidne strukture delitve, s temeljito presnovo družbe in totalno transformacijo organiziranosti dela. Kot avtorji sami ugotavljajo, koncept teritorialne nacionalne države ni samoumevna fetišizirana forma, ampak produkt posebnega zgodovinskega konteksta. Zato sta eventualni preboj in transformacija obstoječega sistema mogoča, a inspiracija zanj se pojavlja na robu in onkraj roba, kamor so bile potisnjene »nenormalne populacije«, ne pa v obstoječih institucionalnih sistemih nasilnega razmejevanja. In zato se bo treba lotiti preučevanja tovrstnih praks, ki so ta hip verjetno tudi politično najbolj inovativne.

Goran Gaber

Michel Foucault: Besede in reči: arheologija humanističnih znanosti. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2010.
492 strani (ISBN 978-961-6798-13-6), 25 evrov

V slovenskem prostoru Michel Foucault zagotovo ni zapostavljen avtor. Navsezadnje smo s prevodom knjige *Besede in reči: arheologija humanističnih znanosti* sklenili krog poslovenjenja njegovih pomembnejših del.

Tako je poleg *Zgodovine norosti*, *Rojstva klinike*, *Arheologije vednosti*, *Nadzorovanja in kaznovanja* ter treh delov *Zgodovine seksualnosti* v slovenskem jeziku sedaj dostopnih devet od dvanajstih Foucaultovih »monografij«. Med neprevedena »samostojna dela« pa lahko uvrstimo še *Raymond Roussel*, *Moi, Pierre Rivierre ayant égorgé ma mère, ma sœur et mon frère* in *Le Désordre des familles*.

Tako kot je pri založbi Studia Humanitatis in njihovi Zeleni zbirki v navadi, je tudi tokratna izdaja opremljena z bogato spremno besedo Mladena Dolarja, ki tej recenziji omogoča, da se ogne zgoščenemu povzemanju ključnih vsebinskih elementov ter namesto tega nekaj besed nameni umestitvi monografije *Besede in* reči znotraj Foucaultovega korpusa ter shematični objektivizaciji najpogostejših kritik, ki so jih te deležne.

Navadno se *Besede in reči* znotraj Foucaultovega dela umešča na tri načine. Za začetek je mogoče v *Arheologiji humanističnih znanosti* zaznati nadaljevanje, dopolnilo in neke vrste zaključek njegovih dotedanjih raziskav *Histoire de la folie à l'âge classique* in *Naissance de la clinique.* Če v *Zgodovini norosti* in *Rojstvu klinike* Foucault predstavi vertikalno branje dveh zgodovin prepletanja in vzajemnega pogojevanja oblik vednosti z določenimi družbenimi, institucionalnimi in kulturnimi dejavniki, naj bi *Besede in reči* ponudile horizontalne interpretacije zgodovinsko razločljivih pogojev in pogojevanj »resničnosti« izjav ter notranjih logik razmerij med izjavami, ki se nahajajo »v resničnem«.

Nadalje lahko v tej konkretni analizi in interpretativnem aparatu, ki ga Foucault zanjo mobilizira, vidimo (prehodni) moment znotraj širšega konceptualnega in analitičnega razjasnevanja. Ta naj bi na nek način hkrati zapiral in zaključeval predhodna poglavja ter odpiral in napovedoval tista, ki sledijo.

Tretja umestitev pa opozarja na vlogo *Besed in reči* kot večno vračajočega se metafizično--konceptualnega in analitičnega kadra. Ta po eni strani omogoča vsakokratno (pre)ustvarjanje konceptualnega aparata, skladno s specifičnim tematskim poljem, ki ga Foucault preučuje, ter po drugi strani pogojuje in zaznamuje njegovo notranjo logiko. Tako lahko v konceptu *dispositif* slišimo odzvene *épistémè*, v razpršenem značaju diskurzivnih formacij in mikrofiziki razmerij moči pa razberemo uporne sence nasprotovanja vseobsegajočim in samozadostnim teorijam. Zanimivo je, da pri umeščanju *Besed in reči* znotraj Foucaultovega dela skoraj po pravilu umanjka kakršnakoli referenca, kaj šele obširnejša navezava na besedilo z naslovom *Genèse et structure de l'anthropologie de Kant*.

V času, ko je Foucault končeval svojo študijsko pot, so v Franciji doktorat znanosti podeljevali na podlagi dveh tez. Za zagovor prve in glavne (v Foucaultovem primeru *Zgodovine norosti*) je bilo treba predhodno pridobiti soglasje založniške hiše, ki bi po koncu akademskih postopkov slednjo objavila. Zgoraj omenjeni uvod, prevod in opombe k *Antropologiji v pragmatičnem oziru* Immaneula Kanta pa je Foucaultova druga, dopolnilna teza. Kljub temu, da slednje navadno niso dočakale objave, pa je doktorska komisija, v kateri sta bila Jean Hyppolite in Maurice de Gandillac, v uvodu prepoznala zametke plodne samostojne teze in Foucaulta vzpodbudila, da jo je nadaljeval, poglobil in razdelal ter predvsem ločil od prevoda ter objavil kot samostojno delo z naslovom *Les Mots et les choses: une archeologie des sciences humaines*.

Po skoraj petdesetih letih je Foucaultova dopolnilna teza leta 2009 pri pariški založbi Vrin končno izšla v izvirniku, celo leto prej pa pri založbi MIT Press v angleščini. Akademsko problematiziranje – naj bo to Foucaultovega dela v celoti, »arheološkega momenta« posebej ali pa *Besed in reči* konkretno – si odsotnosti navezave na Kanta, kantovstvo in njegov kritično-antropološki moment od takrat naprej preprosto ne more več privoščiti.

V zadnjih nekaj letih smo tako priča nekakšni obnovitvi zanimanja za ta del Foucaultovega intelektualnega udejstvovanja. Leta 2006 je namreč izšla študija Phillipa Sabota *Lire Les mots et les Choses de Michel Foucault*, lani zbornik *Foucault lecteur de Kant,* dve leti prej pa še *Les Mots et les Choses de Michel Foucault. Regards critiques 1966–1968*. V odstavkih, ki sledijo, se – opirajoč na slednjega – obračamo k rečem samim in zapuščamo »interne foucaultovske intrige«.

Odzivi na *Besede in reči* so bili – tako ob izidu kot tisti kasnejši – večinoma binarni, zaznamovani z dokaj nekritičnim povzemanjem in sprejemanjem ali pa z ostrim in kategoričnim zavračanjem. Slednjo skupino izjav je mogoče za začetek, vendar zgolj začasno razdeliti na dva temeljna pola: (1) tiste, ki problematizirajo Foucaultovo branje zgodovine, in (2) one, ki naslavljajo problem subjekta.

Znotraj prvega lahko ločimo (1.1) poudarjanje dejstvenih netočnosti ali odtenkov ter logičnih težav Foucaultove argumentacije in analitične pozicije, ki prihaja po večini iz univerzitetnih, se pravi znanstveno specializiranih krogov, in (1.2) splošno odklanjanje kakršnekoli točnosti ali relevantnosti Foucaultove analize, ki izvira iz splošnejših akademskih in »intelektualnih« krogov ter je v veliki meri pogojena s politično-praktičnimi pozicijami. Generalno zavračanje svoje stališče utemeljuje po dveh poteh. Prvič, (1.2.1) prek nasprotovanja Foucaultovemu poudarjanju zgodovinskih prelomov oziroma diskontinuitet in drugič, (1.2.2) prek poudarjanja odsotnosti zunajdiskurzivnega vzročno-razlagalnega elementa, ki bi pojasnil vznike epistemov, osmislil notranjo logiko njihovih delovanj in razrešil enigmo njihovih zatonov.

Drugi pol pa Foucaultovi analizi očita naslednji trojček pomankljivosti in predrznosti: (2.1) odsotnost Subjekta, (2.2) razvrednotenje določenih subjektov pri utemeljevanju, delovanju, razvoju in zatonu konkretnih oblik vednosti ter (2.3) napovedano možnost smrti oziroma zatona Človeka.

Glede na to, da na tem mestu poglobljena obravnava omenjenih kritik ni niti mogoča niti smiselna, naj morebitnemu bralcu in nadaljnemu raziskovalcu v pomoč zgolj predlagamo naslednji poizkus njihove objektivacije.

Če odmislimo tako imenovane »konstruktivne kritike«, torej tiste, ki so arheološki igri pripravljene prisluhniti, je v prvem podsklopu kritik, torej v zavračanju Foucaultovega branja zgodovin, pomembnosti zgodovinskih rezov in dajanja prednosti kontinuiteti Zgodovine, treba prepoznati metafizično pozicijo. Izid tovrstne konfrontacije pa posledično pogojujejo razmerja moči, in ne večja ali manjša »znanstvenost«, »objektivnost« ali »empiričnost« argumentov. Drugi podsklop, ki *Besedam in rečem* očita odsotnost epistemam zunanjega vzročno-razlagalnega elementa, ponovno prej kot na vsebino meri na izbiro, tokrat analitično oziroma metodološko. Nadaljujmo pri drugem polu in izpostavimo, da tako imenovano »umanjkanje« Subjekta dosledno obravnavano sploh ni umanjkanje Subjekta kot takega, ampak umanjkanje nekega določenega pojmovanja subjekta, kar pomeni, da ni posledica »napačnega« branja Zgodovine ali pa celo »zavračanja Zgodovine«, ampak določenega »načina« branja zgodovin. Navsezadnje je preučevanju temeljnih podmen, interne logike in medsebojne dinamike diskurzivnih formacij prav toliko brezpredmetno oporekati umanjkanje Subjekta, kot je nesmiselno Moni Lizi oporekati zapostavljanje pokrajine.

Kar se tiče relativizacije oziroma premeščanja pomembnosti konkretnih zgodovinskih subjektov »Vednosti«, pa je odzive najverjetneje treba razumeti v luči dejstva, da je očetomor teoretska nujnost, umoriti nekomu očeta pa preprosto teoretski zločin.

Tako je nazadnje, po uboju Subjekta in umoru Očeta, tu še napovedano izginotje Človeka. Tudi tu naj zgolj ponovimo, da gre po našem mnenju tudi v tej točki zopet za – glede na metafizične predpostavke in analitične izbire – dosledno izpeljano hipotezo.

Pa vendar, čemu na tem mestu služi objektivizacija poglavitnih zastavkov Foucaultove zgodovinske analize? Treba je priznati, da gre za strateško potezo, ki želi »pripraviti« na branje. Pri *Besedah in rečeh* se je namreč treba zavedati, da gre, pa naj se to še tako paradoksalno sliši, za izjemno zamejeno raziskavo. V njih torej nikakor ne gre videti besedila, ki je želelo ali pa je – neodvisno od avtorjevih namenov – kadarkoli zmožno podajati Resnico. Veliko bolj plodno je v njih videti opozorilo na obstoj možnosti drugačnega.

V tej luči so *Besede in reči* določen način branja zgodovine – način, ki je zaznamovan tako z metafizičnimi kot metodološkimi izbirami. Ni jih treba privzeti, prav mogoče pa jih je razumeti, predvsem pa dopustiti.

Luka Zevnik

Mladen Dolar: Kralju odsekati glavo: Foucaultova dediščina. Ljubljana: Založba Krtina, 2010.
141 strani (ISBN 978-961-260-027-3), 17 evrov

Z Dolarjevim sekanjem kraljeve glave smo končno tudi v Sloveniji dobili (prvo) monografijo, posvečeno vplivnemu francoskemu filozofu Michelu Foucaultu, ki so se na svetovni sceni začele množiti kot gobe po monsunu že za časa njegovega življenja. V prvem delu knjige s povednim naslovom »Zemljevid dela« Dolar ponudi pregled Foucaultovega opusa, pri čemer se – kot opozarja sam – osredotoči pretežno na njegove »klasične velike knjige« (str. 13). Drugi del knjige je razdeljen na tri poglavja, ki odsevajo »veliki silogizem« vednost–oblast–subjekt, s katerim Dolar povzame bistvo Foucaultovega opusa že kot urednik zbirke Foucaultovih kratkih besedil iz leta 1991. V Kralju odsekati glavo Dolar vsako dimenzijo še dodatno razširi in jo začini z značilnim vsebinskim poudarkom. V poglavju o vednosti poglavitno izhaja iz prepričljive interpretacije Arheologije vednosti, ki jo mestoma dopolni z nekaterimi Foucaultovimi krajšimi besedili ter vse skupaj postavi v širši kontekst semiologije, lingvistike in (post)strukturalizma. V poglavju o oblasti upravičeno veliko prostora nameni Foucaultovima konceptoma biopolitike in »vladosti« (fr. gouvernementalité), ki v Sloveniji še zdaleč ne dosegata stopnje zanimanja, ki bi bila primerljiva s tisto na svetovni foucaultovski sceni. Tukaj gre omeniti, da (že na podlagi naslova) bralec dobi vtis, da Dolar teoriji oblasti pripisuje velik (če ne največji) Foucaultov prispevek (oziroma »dediščino«), kar pa morda ni v popolnem sozvočju s Foucaultovimi lastnimi refleksijami njegovega dela, ki središčno vlogo namenjajo analizi zgodovinskega oblikovanja subjektov. Slednje je tudi predmet zadnjega poglavja v knjigi, ki pa – kar je za pregledno knjigo nekoliko nenavadno, če že ne tendenciozno – namesto Foucaultovega (spreminjajočega se in izmuzljivega) razumevanja subjekta skoraj izključno obdeluje razmerje med Foucaultom in psihoanalizo.

Ob upoštevanju dejstva, da avtor obljublja uvod v Foucaulta, je precejšnja pomanjkljivost knjige fokus osredinjenje zgolj na velike klasične Foucaultove knjige. Za pregled bi tako veljalo za spoznanje podrobneje očrtati še obsežna predavanja na Collège de France. Projekt izdajanja in prevajanja teh predavanj v svetovne jezike namreč še vedno poteka in hrani vibrantno svetovno foucaultovsko sceno. Knjiga se premalo osredotoča tudi na bogato zalogo Foucaultovih krajših besedil, ki so spričo njegovih pogostih teoretskih prelomov izredno pomembna za razumevanje njegovega teoretskega razvoja in celotnega filozofskega opusa. V njih je namreč Foucault osvetljeval in reflektiral temeljne poudarke svojih glavnih knjižnih del in cepljenj miselnih horizontov. Poleg tega se je v teh krajših prispevkih kritično oziral na že prehojeno teoretsko pot in svoj celoten opus postavljal v nov kontekst. Krajša (predvsem poznejša) Foucaultova besedila torej ne prinašajo samo novih teoretskih izpeljav, ampak vzporedno z njimi bolj ali manj eksplicitno dajejo tudi jasne signale, kako z njimi na novo brati njegova zgodnejša dela. V zvezi s tem velja izpostaviti, da Dolar pozablja na koncept izkušnje, ki je za poznega Foucaulta bistven pri iskanju odgovora na vprašanje, kako osi vednosti, oblasti in subjekta misliti skupaj ter kakšna je njihova vloga pri vzpostavljanju subjekta. Z drugimi besedami, če Dolar precejšen del knjige nameni refleksiji razmerja med Foucaultom in psihoanalizo (in tudi drugimi miselnimi smermi), bi v pregledni knjigi pričakovali vsaj enakovredno osvetlitev razmerja tudi med poznim in zgodnjim Foucaultom (vključno s krajšimi besedili in predavanji na Collège de France), ki je precej bolj bistveno za razumevanje njegovega dela. Z vidika poznofoucaultovskega razumevanja izkušnje je tudi Dolarjev veliki silogizem vednost–oblast–subjekt nekoliko nenatančen. Natančneje (a hkrati verjetno manj privlačno) bi se glasil: resnica (pod to širšo sintagmo pozni Foucault zajeme koncepte diskurza, vednosti [savoir] in znanja [connaissance]), moči (oblast [*gouvernement*] je

za Foucaulta zgolj ena od ravni razmerij moči) in odnosa do sebe (prek katerega se posamezniki sami vzpostavijo kot subjekti). Za Foucaulta so namreč to glavni momenti, ki predstavljajo posamezne med seboj prepletene osi izkušnje, vzdolž katerih se posamezniki pretvorijo v subjekte. Nenazadnje pa ostati omejen zgolj na glavne knjižne izdaje ne pomeni samo velike izgube za razumevanje Foucaultovega filozofskega opusa v vsej njegovi kompleksnosti, ampak tudi nevarnost, da bi pozabili na nesporno progresivnost Foucaultove mejno-eksperimentalne politične, etične in filozofske drže, ki jo je sam najbolj neposredno opredelil prav v krajših in bolj neformalnih prispevkih in pogovorih. To je še toliko bolj pomembno, ker neposrečeno naperjene kritike Foucaulta pogosto izhajajo prav iz nerazumevanja specifike njegovega pristopa, ki ga dela vse prej kot tipičnega filozofa v sodobnem smislu besede.

Ob upoštevanju dejstva, da Dolar ponuja uvod v Foucaulta, knjigi manjka za spoznanje več nazornosti in sistematičnosti, kar je vsaj do neke mere verjetno posledica dejstva, da omenjena intelektualna karta v precejšnem delu temelji na kombinaciji Dolarjevih recikliranih (več kot 20 let starih) in nekaterih novejših študij Foucaulta. Poleg tega si Dolar privošči precejšnjo mero selektivnega kartografiranja, podanega na razmeroma zainteresiran način. Treba je zaznati, da iz celotne knjige veje nesporna Dolarjeva filozofska širina in pronicljivost, ki je seveda brez roka trajanja, obenem pa je prisotna tudi avtorjeva inherentna nagnjenost k (teoretski) psihoanalizi. Vse to mu očitno »onemogoča«, da bi podal avtorsko ne pretirano obarvan pregled Foucaultove misli. Za manj izkušenega bralca, ki zaradi obljube o preglednosti knjigo v roke vzame z namenom prvega flirta s Foucaultom, bi bilo morda bolj primerno, če bi bila nekoliko manj interpretativno obložena.

Čeprav knjiga že na platnici zagotavlja, da gre za »strnjen in pregleden uvod v Foucaultovo delo skozi vsa njegova obdobja«, dejansko ponuja precej več in hkrati precej manj kot to. Ker v koncentriranem paketu želi združiti dokaj avtorsko obarvano študijo Foucaulta s preglednim uvodom, se avtor z obljubo »ponuditi vstop in napeljati na branje tekstov« (str. 10) znajde pred zahtevnim izzivom, ki je spričo obsega ter (namerne in zavestne) fragmentiranosti in odprtosti Foucaultove misli še toliko težji. Upoštevajoč še razmeroma majhen obseg knjige –141 strani, bi bilo Dolarju zato krivično očitati spodletelo srečanje s Foucaultom, lahko pa ugotovimo, da je knjiga veliko boljša, če jo beremo kot (selektivno) avtorsko študijo Foucaulta kot pa uvod in pregled njegovega dela.